

PALÖC- FÖLD

1967
3.

A Palócföld szerkesztő bizottsága felkért, hogy írjam le néhány sorban, hogyan, mikor, milyen körülmények között jegyeztem el magam az újságírással és az irodalommal. Mondhatom, alaposan feladták a leckét, hiszen ez a kérdés engemet is hosszab idő óta foglalkoztat, és egészen megnyugtató, teljesen kielégítő választ mindmáig nem találtam. A választ az nehezíti, hogy mindenekelőtt egy mellékes kérdést kellene tisztázni: hogyan van az, hogy valaki elindul a család meg-

szokott útján, és noha sem felmenő sem oldalágon egyetlen értelmiségi sem található a családban, mégis kora gyermekkorban a legmerészebb álmok foglalkoztatják: író, újságíró szeretne lenni.

Furcsa módon az ellentmondás ellenére, a környezetet nevezném meg tettesnek. A közös-konyhás kis házikóban unokafivéreim — egyik kovács, másik szobafestő — a képzőművészet iránt éreznek hajlamot, és mint egyetlen csodálójukat nagy szeretettel vesznek körül. Már négyéves koromban a betűket taníttgatják nekem kalendáriumi és bibliai történetek alapján. Apám nagy mesélő, édesanyám pedig titkos könyvbarát, ha csak teheti olvas. S az első nagy lelki megrezdüléseket is a környezet adja: nagynéném az elviselhetetlen szegénységből egy szekta karjaiba menekül, szemem láttára vesszőzi véresre magát a másvilági örömkért. Csendörök viszik el, csendörök keresik unokafivéreimet is, akik megszöktek a levante kiképzés elől.

A félelem iratja velem az első verset nyolc éves koromban, később ciklust írok édesanyám erőfeszítéseiről és szenvedéseiről. Tizenhat éves koromban ezzel a vers-ciklussal megnyerem az egyik ifjúsági lap irodalmi pályázatát. Arra gondolok költő leszek, mégis novellát írok, amely megjelenik, és drámát amelyet elemi iskolás társaimmal betanulunk és előadunk. Amikor az érettségit letettem a békéscsabai realgimnáziumban, egyedül írtam fel a kérdőívre a szokatlan pályát: újságíró. Ezt választottam és a bátorításért hálás szívvel kell megemlékeznem Gyöngyösi János könyvkereskedőről, aki nemcsak buzdított, de könyveket is kölcsönzött.

A felszabadulás óta teljesen ennek a szenvedélyemnek élek. Több könyvem megjelent (Lásd: Magyar Irodalmi Lexikon II. kötet), és számos antológiában szerepeltem írásaimmel. Sok novellát és egy rádiódramát írtam a rádiónak. De mindez még csak a stílusgyakorlatok időszaka. A nagy tervek megoldása a jövőre maradt. Tavaly nagy megtiszteltetés ért, kitüntettek a Madách Emlékplakettel.

Mondanom sem kell, hogy a költészettel, mely általában minden gyengébb idegzetű, érdeklődésű fiatalnak betegsége, talán véglegesen szakítottam. Újabban nagy érdeklődéssel tanulmányozom a modern drámákat és a színpadtechnikát: szeretnék jó drámát írni. Így kísérnek a vágyak és álmok utamon, miközben az élet realitásai olykor nehézségeket támasztanak, olykor megajándékoznak csodálatos sztorikkal, amelyek ott gyülekeznek jegyzetfüzeteimben.

LAKOS GYÖRGY

PALÓC- FÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

TARTALOM

Varga Lajos: Salgótarján	3
Várszegi György: Bányászorsók	6
Tóth Elemér: Sandaszívűre	12
Papp Lajos: Rondó	12
Polgár István: Mindig maszk	13
Lakos György: Megbékélés	14
Vihar Béla: Esti séták óráiból	19
Kontó István: Csavargások	21
Végh Miklós: Távoli szerelmesemnek	21
Nagy István: Munkában, szerelemben	27

IFJÚSÁG — ÉLET — MŰVELŐDÉS

Bakonyi Sándor: Egy gyermekotthon életéből	29
Gácsfalvi Lili: Ha szobrász lennék	34
Czinke Ferenc: Inzulin	36
Andrássy Péter: Érettségi 1967.	38
Nádházi Lajos: Fiatalok a pályaválasztásról	42
Kunszabó Ferenc: Szabadidő és népművelés	47
Fábry Györgyné: Gyermekolvasók	55

HAGYOMÁNY

Tóth Imre: Egy letűnt világ köszönésformái	59
Belitzky János: Falusi problémák Nógrádban a XVII. század elején	68
Somoskeőy István: Petőfi kunyhó Somoskőn	77

KÖRKÉP

Kováts Béla: Csohány Kálmán	79
Kovács János: Honismereti tábor Nagybátonyban	82
Kojnok Nándor: Ismeretterjesztés Nógrádban	86
Arcképek a magyar szocialista irodalomból (Csongrády Béla)	89
Mocsár Gábor :Fecskék és miatyánk (Erdős István)	91
Szép versek 1966. (Horváth István)	93

REPRODUKCIÓK

Csohány Kálmán grafikái műmellékleten
(Foto: Koppány György)
A néprajzi anyagot a balassagyarmati
Palóc Múzeumból válogattuk
Címoldalon: Csohány Kálmán alkotása

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi
Osztályának lapja
Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csukly László, Czinke Ferenc, Erdős István,
Gordos János, Kerekes Iászló
Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor

KIADJA

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó: Vida Edit
Szerkesztőség: Salgótarján, Megyei Könyvtár
Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a postahivatalokban
Egyes szám ára: 5,— Ft

VARGA LAJOS:

SALGÓTARJÁN

Gyakran jártunk ide továbbképzési tanfolyamokra néha megyei szintű
ünneplésekre

és mindig valami

nyomasztó

ipari determináltság

valami

salakok közé szorított

levegő nélküli

hangulattalanság

kerített

hatalmába

Mintha egy rozsdaszínű

nyirkos

csatorna lett volna az egész város

amelynek házai úgy másztak partra

nedvesen

és korhadtan

hogyan ebben a szitáló koromban

feketére támogassák

és szárítsák

egymást

Mintha a hegyekről jöttek volna a gyárak

s szorongatásukból minden ebbe a szűk

szurdokba

menekült volna valamikor

s a gyárak nem engedtek

mint vérző

okádó

szörnyetegek

Pikkelyes nyakukkal

Mintha egy új Budán

vagy egy nógrádi Rózsadombon

járna az ember

De hiányzik

a házak és villák exkluzív patinája

az elérhetetlen rétegződés

homályos verendája

a valutáris értékeket elnyelő kapualjak

és még sok minden

amit szeretnék remélni

valamikor sehol sem fog hiányozni

az EMBERNEK

Ahogy beszéltek barokkról és gótikáról erről a stílusról is beszélni fognak

Stílusról: amely a szennyek nyűgétől megtisztította az embert

amely a gyárok nyomásából a gyárok urává emelte

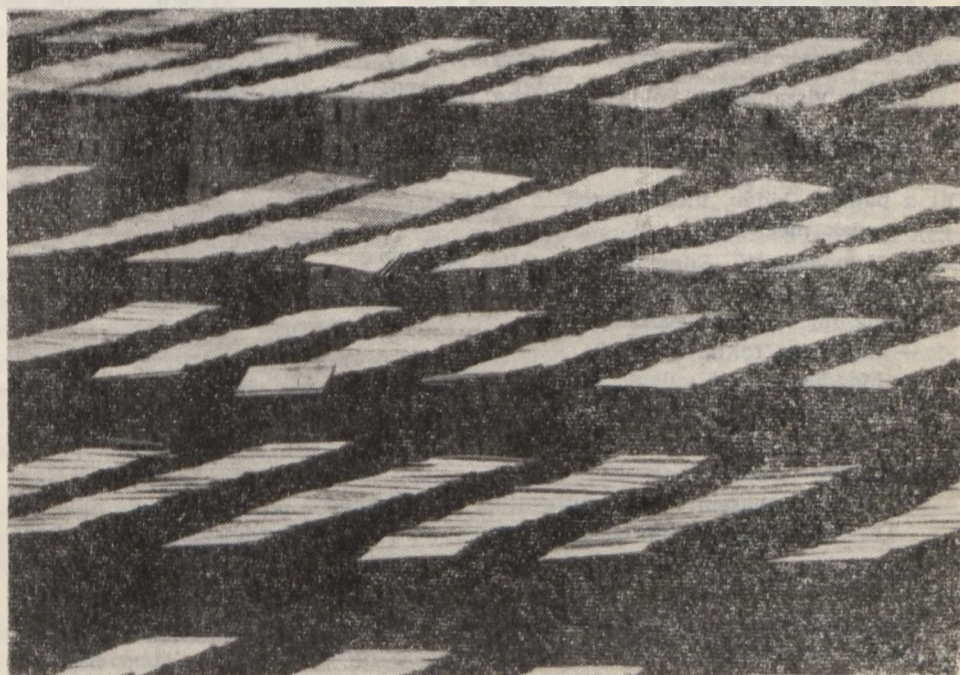
az embert

Stílusról: amely a szennyek nyűgétől megtisztította az embert

amely betonból súlytalanná tette az embert

Stílusról: amely a kényszerűségek elkerülhetetlenségéből

a szabad döntések falaira emelte az alkotót

VÁRSZEGI GYÖRGY:

BÁNYÁSZSORSOK

Az a nap látszólag úgy kezdődött, mint a többi. Benedek a legelső kassal szállt le a bányába, Tipót se várta meg, aki a lámpakamra előtt Szücs Erzsivel nyihározott. A munkahelyen Godó és Csonka ennivalójukat bontogatták, amikor lelökte válláról az önmentő készüléket és lemorgott egy barátságatlan jószerencsét, ami a hangsúlya után ezt is jelenthette volna: „menjete a pokolba!” Nem ült melléjük, hogy kifújja magát a sikló meredek kaptatója után: összehasogatta a magával hozott kartondobozt csillebárcának, tintaceruzával ráírkálta a csapatszámot, hogy Tipónak a töltésnél kevesebb baja legyen vele. Aztán egy zárókalitka építéséhez fogott.

— Megint frissebbek voltatok nálam — jegyezte meg Godóéknak, akik végezve az evéssel, odajöttek adogatni a kalitkafát.

— Jó, hogy előre jöttünk — felelte Godó. Azt a huszonöt üreset én tolattam fel a mozdonnyal a sikló alá. Borbásék reggelre beomlasztottak. Ha megindulnak a szel-neléssel, mind elszipkázzák előlünk az üreset.

Később felhozatta a lőszeres ladát és a kábeldobot Tipóval s míg hozzáálltak a fúráshoz, ezt mondta Benedeknek:

— Hordjátok fel az üreset. Mi addig befúrunk, de igyekezzetek, hogy a töltésnél segíteni tudjatok.

Jó hosszú rendezőjük volt a kaparófej alatt: húsz-huszonkét csillét könnyedén össze tudtak tologatni benne s ennyi üres csille birtokában nem gond a műszak-kezdés.

Mielőtt visszamentek volna a fejtésbe, Benedek megfogta Tipó karját:

— Hány kutyánk volt tegnap? — kérdezte.

— Negyvenkettő — felelte Dani. — Úgy emlékszem. Fene tudja már pontosan. Ott a papír a ládán, megnézheted.

Benedek megnézte.

— Negyvenkettő. Ennyi csillére tettél baligát?

Szúrós tekintettel nézett a csillésre, vesékbe látó szemekkel.

Amaz furcsálta a kérdést.

— Mennyire raktam volna?

— Mondott neked valamit Godó a baligázásról?

— Mit tudom én. Mondott. Hogy jól kössem fel a papírokat, mert ha menet-közben leesik, fuccs a csillénknek. Más csapatok is így járnak, aztán keresik az el-veszett csillét.

— Tőlünk sohasem vesznek el csillék. Nem furcsa?

— Mert én odadrótozom becsülettel a papírt. Ilyesmivel nem lehet trehánykodni.

— No jó — mondta Benedek —, a te szerencséd, ha igazat beszélsz. De az is lehet, hogy nagyon megtanultad már a Godó nyelvét.

— Megmagyarázhatnád, hogy mi a franc bajod van velem!

Benedek nem felelt. Nagy, súlyos mozdulatokkal végezte a munkáját, mintha a benne őrlő gondolatokat akarná arrébb rakni. Godó előbb Sósra, aztán Tipóra vágott a tekintetével, hogy nézzétek csak, ez már megint vadul valami miatt, csinján bánjatok velem, mert ennek már csak a diliház hiányzik, a jó ég tudja, ki mivel bosszantotta fel már megint. Tíz óra tájban meggyűltek a rendezőben a rakott csiliek, akkor Csonkát is leküldte, hogy segítsen Tipónak a szállításnál.

— Szusszanjunk egyet — mondta Benedeknek. — Nem vagy éhes?

— Nem.

— Szamárságot csinálsz azzal, hogy nem kosztolsz rendesen. Az asszonnyal soha se truccolj úgy, hogy a kaját visszaviszed. A truccoláshoz is energia kell, az meg a kajában van, barátom. Te meg lefogadom, eljössz éhgyomorral, aztán telelaksz lövésfüsttel, végül az ebéd sem kell.

— Aggódsz értem?

— Rákosi, úgy mondják, a kövér sztahanovistákat szerette. Mindig azokkal kezelt szívesen. Az ilyen göliátokat szerette, mint te vagy. S van is benne valami igazság. Ha az erőt táplálják, holnapra is marad belőle. Nem szeretném, hogy lerobbanj, amikor kezdjük fogdosni az isten lábát.

— Hát igen. Ahhoz, hogy azt az ember megfogja, nemcsak robotolni kell. Ahhoz más is kell.

— Gógyi is kell, finesz is kell. Te is rájössz lassan erre.

— Rá. Meg másra is.

— Mire? Ha nem lennék tolakodó az érdeklődéssel.

Benedek nehézkes mozdulattal ült a szénkupacra.

— Amikor én kötétek álltam — mondta csendesesen —, csak azért tettem, mert nem volt más választásom. Ki így játsza el a becsületét, ki úgy. Én az ivással játszottam el.

— Most mit könnyezel? Mindnyájan görcsös fickók vagyunk. Az életét tulajdonképpen mindenki elfuserálja valahol és csak azért csinálja végig, mert ez egy fokozattal mégis jobb a halálnál.

— Többször — folytatta Benedek — azt álmodom, hogy megbillen velem a kas és mint fadarab, zuhanok az aknába.

— Mindig mondom, hogy ne rumot igyál.

— Most nem ittam, mégis úgy érzem, hogy valami utálatos mocskokkal teli mélység felé zuhanok. És ez nem álom, hanem igazság. Amikor belecsaptam a kezembe, már mindegy volt. Tudtam, hogy annál mélyebbre már nem sülyedhetek, mint ahol vagyok. De már látom, hogy az még csak gödör volt, a mélység most kezdődik. Veled nem lehet félúton megállni. Godó. Vagy semmivé kell válni melletted, vagy gazemberré, aki semmitől se retten vissza, aki mindenre képes.

— No csak! — mondta érdeklődéssel Godó. — Egészen eredeti gondolataid vannak. Folytasd, ez engem nagyon érdekel.

— Te — emelte fel fejét Benedek — semmitől se riadsz vissza. Te átgázolsz mindenben. Akár a dudván, úgy törtetsz át mások becsületén.

— Aha. A tiéden is, ugye?

— Az enyémen is.

— Benedek, ne nevetess, vagy legalább hívd felazokat is olulról, hogy ne röhögjek egyedül. A végén kisütöd, hogy a becsület törőlmetszett mintaképe vagy és a körülötted lévőket egytől-egyet haramiák. Te mondod ezt, akinek annyi becsülete

sincs, mint egy ócska ringyónak? Hol lennél te énnélkülem? Gondolkoztál-e már ezen? Ki pofállankodott, ki udvarolt miattad? Én, barátom! Az anyád után másodszor szültelek meg, pénzzel tömtem ki a zsebedet, hogy véletlenül el ne felejtse! És ha most össze-vissza ugatsz, azt mondom neked: a csőröd jó szorosan befogd, mert ha még valaki igazából nem babrált ki veled, hát én majd megteszem.

— Ne fenyegetőzz, Godó. Nem Kalickával állsz szemben. Nagyon jól tudjuk mi azt, hogy mit köszönhetünk egymásnak.

— Akkor sürgősen fejezd be a témát. Ebből nem élünk meg.

— Befejezem? Inkább elkezdem. Most nagyon szépen együtt vagyunk, kár lenne elszalasztani az alkalmat.

Godó odaállt Benedek fölé és metszőn csattant a hangja.

— Idehallgass! Semmi kedvem passziánszozni a szavakkal. Mondd, hogy mit akarsz. Attól lesz világosabb a beszéd.

— Magyarázatot! — ordított fel váratlanul Benedek, de olyan hangon, hogy Godó szinte hátrahökölt. — Magyarázatot, a kutya úristenit. Mire kellett neked ez a verseny? Ez a magamutogatás, ez a szélhámoskodás, ez a csibészesség, amit csináltok?

— Csináltok? Hát mit csinálunk mi? És te mit csinálsz?

— Lopjátok a csilléket — mondta Benedek tompán.

— Mit csinálunk?

— A csilléket lopkodjátok más csapatoktól!

— Te örült vagy — hökkent meg Godó.

— Örült. Mert előbb is a körmötökre nézhettem volna. Gyanús volt a ti nagy sietségetek reggelenként. Hát erre kellett! Meg amikor eltűnedezték műszak közben hol ezért, hol azért. De most már vége a játéknak! Ti másoknak a véres verejtékét lopjátok, olyanokét, mint mi vagyunk. De ezt nem viszik el szárazon.

— Van rá bizonyítékod? — kérdezte összeszűkülő szemekkel Godó.

— A csillejegyzék odakint a külszínen. Ennyi elég? Hogy csak a tegnapi napnál maradjunk, raktunk negyvenkét csillét és kiért a napra negyvennyolc. Kitől loptátok azt a hat csillét?

— Benedek — mondta megvetően a csapatvezető — holnaptól meg ne próbáld betenni a lábad erre a munkahelyre.

— Kitől loptátok a csilléket? Erre válaszolj!

Godó a kaparóvágat felé kapta a fejét. Világosság közeledett onnan.

— Ne pofázz, jön valaki.

Az aknász volt.

— No mi az, Godó elvtárs? Nagyon kényelembe tették magukat.

— Mondja azoknak akik még a szerszámos ládán ülnek — vágott vissza Godó. — Macerálja azokat.

— Meglesz-e ma is a negyvennyolc kutya??

— Meg, ha meg. Mi azon vagyunk.

Az aknász elkérte a munkahelyi naplót és valamit írt bele.

Írja alá — nyújtotta a csapatvezető felé. — A töltőtől lejjebb az ejtőgerendás csillefogó berendezés nem működik.

Ezen kívül még tegnap elrendeltem, hogy ássák be rendesen a zárósorompót. Ha elszalasztanak egy csillét, abból emberhalál lesz. Addig egy lapát szén el nem mehet a munkahelyről, míg a biztonsági berendezést rendbe nem tették.

— Hát majd megcsináljuk — nyújtotta vissza Godó a könyvet. — Meddig tart az? Lemegyünk, megcsináljuk, ne ijedjen be.

— Műszak végén ellenőrizni fogom!

— Akár egy óra múlva is, csak ne csinálja a felhajtást.

Amikor az aknász eltávozott, Benedek megmarkolta Godón az inget.

— Negyvennyolc kutya? Az aknásznak is ennyit jelentettél? — egyre szorosabban markolta az inget, de Godó kiszakította magát a markából és átlépett a kaparóteknő másik oldalára.

— Hát igen — mondta. Baligáztunk át a csilléket. Legelőször február elején. A főútvonalon kidőlt a szerelvényből négy csille szén. Sóssal jöttünk befelé. Ránkszólt az ejszakás aknász: Godó, feldobhatnák őket. Ráment vagy félóránk, míg fellapátoltuk a szenet. Néztem a baligákat: a front csilléi voltak. Majd marha leszek én a frontnak lapátolni! Átcsértük a baligákat mind a négyen. Másnap vártam, hogy majd keresik. Nem keresték. A másik héten megint cseréltünk baligát. Azt hiszed, van annyi sütnivalójuk, hogy rendszeren írják a csilléiket? Jártatják a szájukat, morgolódnak, de tulajdonképpen nem is tudják, hogy mit keresnek. Szakonként kétszázötven jön le onnan, naponként majdnem nyolcszáz csille szén! Mit jelent neked rongy öt-hat kutya? Nekünk a versenyhez kell ez, te állat. Ha megnyerjük az elsőséget, rád is másképpen tekintenek majd! Téged nem loptak meg még életedben? Nem a fenét! Az egész életedet ellopták tőled! Azok akik beléd törölgették a cipőjüket, fálnak meg vigyorognak azóta is. Most megszállt a szentlélek, bohócot akarsz játszani előttem? Még most sem jössz rá, hogy ha meg akarsz élni, ha egyszer te akarsz felülkerekedni, azt csak ügyességgel, ravaszsággal lehet?

— Én nem kérek ilyen disznóságokból! — mondta sötéten Benedek.

— Nem? De a pénzt, a keresetet azért hazavitted? Ha mi loptunk, akkor te is loptál, drága barátom. Hó végén miért nem kérdezted: hogy lehet ennyi csillénk, amikor én kevesebbre emlékszem?

— Engedtél te a csapat dolgaiban tárgyalni valakit? Azt fújlad, hogy az a te dolgod. Aljasul kormoztál, Godó. A többletcsilléknél mindig mérlegelési pluszról beszéltél. És közben engem is belekevertetek a disznóságaitokba!

Godó gúnyosan elvigyorodott.

— Hát ez a bajod? A gyávaság jajveszékeel belőled? Gondolhattam volna. Mitől félsz? Ha okosan csináljuk, semmi bajunk nem lehet. Mit jelenthet a frontnak az a rohadt pár csille? Bagót. Nekünk meg jól jön, emeli a százalékot. Most ez kell. Hát lopás ez? Ha jól megnézzük, hogy mit hátráltat a front bennünket, amikor elszedi tőlünk az üreset, te is rájössz, hogy csak a magunkét vesszük vissza.

— Idehallgass, te gazember! — Benedek melléje szökkent és öklével megtasztította, hogy az a szénfálnak tántorodott — Te minden gaszágodra találsz penitenciát? Neked ez semmi? — ütni akart, de akkor megjelent Sós Bálint.

— Most mi legyen? — kérdezte. — Kötözködik az aknász a sorompó miatt.

— Szállítsatok — mondta Godó. — Mi is rögtön megyünk.

— Hát veletek mi van? — szimatolt kíváncsi tekintettel a Csonka.

— Megörült a barátod — mutatott a csapatvezető Benedekre. — Rájött a félsz a csillék miatt. Prédikál!

— Ne bomolj — jött közelebb Csonka. — Majd talán hagyjuk, hogy minden csillét elszedjenek előlünk? Beledögöljünk a becsületességbe, a normánkat meg sró-folják fölfelé? Észnél legyünk, pajtikám! Benedek a fejét fogta. Verejtékezett.

— Elhallgassatok — mondta vésztióslóan. — Nekem ne pofázzatok. Ezt nem lehet elütni magyarázatokkal, csirkefogók vagytok! De nekem ehhez a gyalázathoz semmi közöm.

Csonka közel hajolt és az arcába sziszegte:

— Semmi közöd? No ne mondd! Hallo, Godó? Egyszerre önállósította magát! Ide figyelj, hülye! — fordult Benedekhez. — Kinek a kézírása van a csillejegyeken, mi? Nem te firkálsd a baligákat?

— De én! Harmincat is, meg ötvenet is egyszerre, amikor van rá idő. Ha szállítani kell, nem irkálhatunk baligát!

— Na látod — vigyorgott gúnyosan Csonka. — Ha mi csak tévedésből is más csapat csilléjére tettük a bárcánkat, az a te kezéd írása. És most mondd, hogy semmi közöd az egészhez!

Benedek elsápadt. Körülnézett, hogy mit vágjon Csonkához, vagy mivel verje agyon őket. De megfogták a karjait két oldalról, erőszakkal leültették és Godó kéjjel, ördögi vigyorral sorolgatta mi vár rá, ha makacsodik, ha ki meri nyitni a száját.

— Három egy ellen — mutatta az ujján. Nem találsz kilátástalan hóbörgésnek a dolgot? Van-e olyan szűzmária az égben, aki egyetlen szavadat is elhiszi, ha mi hárman ellened vallunk? Hallgasd csak meg, hogyan festenek a valóságban az ilyen dolgok! Csonka, ki lopkodta a csilléket?

— Benedek — felelte Sós.

— Hívd fel Tipót odalentről! Hadd mondja az is a pofájába!

Benedek lerázta magáról őket és feltápázkodott.

— Rohadtak. Hogy az a keserves isten rogyassza rátok az eget. De nem baj. Ha a rács mögött penészedünk valamennyien, ezt akkor is megemlegetitek!

Csonka összefonta mellén a kezeit, úgy nézte, megvetéssel.

— Fortyogd csak ki magadat. Olyan vagy, mint a szószátyár vénasszony. Kutya, amelyik ugat, vicсорít, de ha kenyeret hajítanak feléje, az elől is vonítva menekül. Ide süss, komám! — tartotta Benedek elé az öklét. — Öt darab csillebárca van a kezemben. Azt is elárulom, ha érdekel, hogy a frontó mind az öt. Én cseréltem le őket a te baligáiddal. Érdekes, ugye. Most jól figyelj. Itt ez az öt baliga, fogd, aztán eredj vele Borbáshoz, mondd neki: itt vagyok! Én lopkodtam a csilléiteket! Csukaszatok le, verjeteek agyon, csináljatok velem amit akartok. Vidd vissza nekik. No, miért nem mozdulsz, a szentségit a pofádnak!

Benedek egy csavarással kiszedte markából a csillejegyeket. Másik mozdulatával lámpáját kapta le az ácsolatról és futásnak eredt.

— Hát vissza is viszem! — kiáltotta.

— Állj meg, te marha! Üssük le! — hördült fel Godó.

Odalent a csilletöltőnél, a forgatólemezen érte utól. Elkapta a feldúltan rohanó ember derekát, de az visszafordultában ökölrel vágott a szeme közé. Godó feltérdre esett a sárban. Az ütés megszedítette, vagy talán a megdöbbenés: íme a szerepek megcserélődtek és most ők vannak Csonkával Benedek markában.

— Állj meg, nem érted! — üvöltötte a szállítókötél súrlódó zaján át. — Állj meg, mert . . .

De Benedek csak rohant lefelé a siklón, nem törődve a meginduló szállítással. Lámpájának egyre kisebbedő fénye mutatta, hogy merre jár.

Akkor Godó, mint aki esztét veszítette, odafutott a teli csillékhez és az első csillekerek alól elrúgta a támasztó lécet.

— No várj, te rohadt, ez majd utólr . . .

A csille előbb csak lustán meglódult, de pár méter után a vágat esése igen meredek volt; csak rövid táv kellett ahhoz, hogy hihetetlen irammal felgyorsuljon. Sós Bálint és Tipó döbbenetükből felocsudva, egyszerre vetették magukat utána, de azt emberi erő már meg nem foghatta. Mint a papírlapot, nyírta szét a zársorompót és a következő másodpercben szikrázó kerekkel nyargalt lefelé a siklón. Tipónak annyi ereje maradt még, hogy a jelzőhöz ugorjon és benyomja a gombot. Utána vad csattanásokat hallottak, ordítást, aztán szívszaggató nagy csend lett hirtelen, és a siklóban szürkén gomolygott a por.

Csonka szólalt meg legelőször, rémülettől furcsán elvékonyodott vinnyogó hangon.

— Mit tettél, te állat? — és Godóra meredt. — Ezért akasztás jár.

Godó sápadt volt, de acélos erővel szorította meg Sós Bálint torkát.

— Mit? — és rázta, taszigálta a cimboráját. — Elszaladt a csille! Megérttetted? Hallottátok? Tipó, az istenedet! Benedek lökte el a támasztékot, saját két szeméddel láttad! Ha megróbáltok mást pofázni . . .

Tipó szó nélkül rohant le a karambol színhelyére, nyomában Csonkéval. Godó csak akkor indult utánuk, amikor a sikló alsóbb részéről is fények kezdtek imbolyni fölfelé.

Az elszaladt csille a legutolsó csillefogótól valamivel följebb ütötte le az első telit a kötélről, az meg a következőket. A siklónak azon a szakaszán végig teli és üres csilleket találtak feldől, össze-vissza fordult állapotban. Kidőlt ácsolatok, leszakadt kötőmbök állták útjukat, míg végre megpillantották Benedek lámpáját. A vágat nyakatekert, félig fekvő, félig ülő helyzetben hevert a vágat oldalában, ahová egy elszabadult üres csille szorította.

— Itt van! — Tipó rávilágított és iszonyodva hőkölt hátra a véres, rongyesomóhoz hasonló emberi alak láttán. Az odaérkező fenntartó vágatok és Sós Bálint emeltek le róla a csillét. Addigra futólépésben odaért az aknász is.

— Hordágyat! — ordította már messziről. Végnélküli, hosszú percnak tűnt, míg letérdelt a vágat mellé és hátára fordítva, figyelni kezdte a szívverését. Amikor végre felállt mellőle, látta a tekintetekből részegeződő feszült várakozást.

— Még él — mondta tompán, aztán megpillantotta Godót. — Ugye megmondtam! — üvöltött rá. — Ugye megmondtam, az isten verje meg! De én beírtam a könyvükbe, ezt le nem tagadhatja!

Kalicka és egy másik szállítócsillés futott elő a hordággal az elsősegélykamrából. Amikor megtudta, hogy Benedeket törte össze a csille, a sáros-véres talpra vetette magát és artikulátlan, torz hangok törtek elő a torkából.

— Eredj innen — toltá odébb Godó és segítette a hordágyra helyezni Benedeket. Kalicka fektében rúgott Godó felé. Gyors ugrással talpon termett és leszegett fejfelé rohant a csoportvezető gyomrának ügy kellett lefogni, eltaszigálni onnan.

— Gyilkos! — ordította. — Ómiatta van minden!

A hordággal Sós Bálint és egy másik bányavárosi ember indult lefelé a siklón. Tipó világított nekik, az aknász előrerohant intézkedni.

Godó szédülten nézett a távozókat után, aztán a vízvezető csorga mellé térdelve öklendezni kezdett.

TÓTH ELEMÉR:

SANDASZÍVŰRE

Mi végre készül
hengerelt acél
koszorú halma?

Agyágbogakban
miféle eszmék
madara fészkel?

Vagy már ott minden
világos, mint a
színházban este?

Sandaszivűre
teriteném a
hengerelt acélt.

PAPP LAJOS:

RONDÓ

A fecskék
tavasszal fészket
építenek majd akkor is,
mikor mész-fehérré a fű,
a víz fekete korommá
s az égbolt, meg a tenger
narancsrőt
máglyává leszzen;
Ha mi nem leszünk már,
a fecskék
akkor is fészket építenek
és testünk hamuját
építő sárrá dagasztják
apró szájukkal
a fecskék.

POLGÁR ISTVÁN:

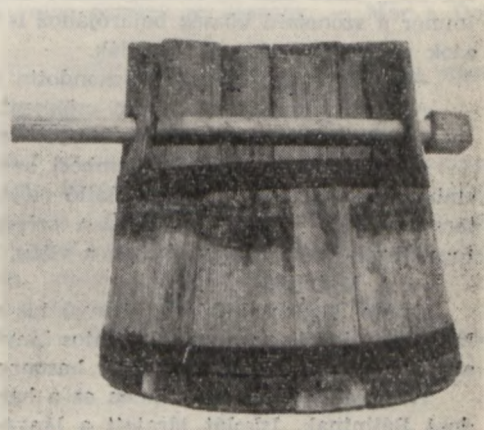
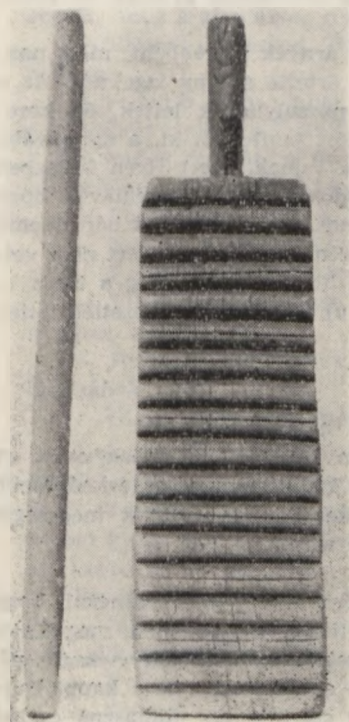
MINDIG MASZK

Dúdolgat a kályha,
lebeg a meleg,
kábit, enyeleg.
Bor kéne, meg lányka.

Bámulsz a firkádra:
még vers is lehet.
A halk rimeket
ráhínted a lángra.

Szelek ordibálnak
terein a tájnak,
mint kajla dzsinnek.

Farsang közeleg.
Nem öltesz fel maszkot
—mindig maszk az arcod.

LAKOS GYÖRGY:

MEGBÉKÉLÉS

Krakovó varjú telepedett a kútagásra és tipegő fekete lábával zúzmarát rázott le. A finom ezüstpor vakítóan csillogott a délutáni napban. Bundás az ágasnak emelte lapos fejét és méltatlankodása jeléül a farkát csóválta. A gazda a hátsó udvarban kopácsol, de Bundást az efféle házi zaj nem érdekelte, őt az idegen madár jelenléte kötötte le.

A szobában Bujdosóné tesztát gyúrt hideg vízzel, mert így jó az, a hideg hamarabb szikkasztja, nyújtás után nyomban szabdalni is lehet. Ilonka a nylonharisnyát készítette elő, hogy hétfőn a városba menvén el ne feledje magával vinni a szemfelszedőhöz. Külföldi nylon, mégis lefutott a szem, pedig húsz forinttal drágábban adták, mint a boltit. A szobabeliek csendben, hangtalanul merültek munkájukba, s a kinti zajokra egyedül Bujdosóné ügyelt. Őt ugyan nem a károgás és krakovás készítette éberségre, sokkal inkább a szokatlan, egyre erősödő csattogás.

— Ilonkám, kedves! Nézd meg, mit mível apád!

Az asszony aggodalmaskodó szavára kifutott a lány a csípős hidegre. Hidegen, tisztán koppantak fűрге léptei, mintha üvegen szaladna. Pillanatra abbamaradt a zaj, majd újból belecsördült a nehéz téli csendbe, hogy a varjú is elröppent ijedelemben, Bundás szomorúságára.

— Édesanyám! — rontott be a lány riadtan és arcán rózsák gyúltak. — Édesapám szétveri a szekeret.

Az asszony félbehagyta a gyúrást. Kisímult arcán árnyék se rebbent: méla unalommal mérlegelte a helyzetet. S egyre inkább nem értette a lány izgalmát. Az a szekér csak volt szekér. Csak csonk. A lócsökből paszulykarók lettek, ép kerekeiből a taliga kapott pótlást, deszkáiból az ól kerítést javították ki, a saroglyába pedig szalmát raktak és abban tojnak a tyúkok, ha tojnak, mert ilyen hidegben nem tojnak. A szekér vázát úgy támogatta alá Bujdosó Bálint romtéglával, hogy az jobban hasonlított tengelye csonkjaival egy hatalmas bogárhoz, mint bárminemű szállítóeszközhöz. Az új szekér ára már együtt a szekrényben. S csak azért nem veték meg, mert már az Országházban is azt vitatják, hogy a téesz, meg a téesz... Immár a szomszéd község bejárójához is kitették az új táblát. Szövetkezetiek lettek azok a „kimondottan jó” gazdák.

— Jó lesz gyújtósnak! — mondotta az asszony.

A lány rémülete ettől sem csökkent.

— Ha végzett a szekérrel, Matyit veri agyon — heveskedett.

A Matyi ez esetben nem emberi személy, hanem csak ló, de éppen ezért az emberi nemhez rendkívül közelálló élőlény. Bujdosó Bálintnak pedig legkedvesebb társa, amióta Csögér sógor hűtlen szívvel a szövetkezetbe távozott és megszegte fogadalmát, miszerint míg világ a világ, ő bizony be nem lép.

— A Matyit?!

Szinte röppent kifele a könnyű kis vézna asszony, akiből nehéz kinézni, hogy két olyan derék, nagymellű, csontos lányt hozott a világra, mint Ilonka, meg Kató, akit a pásztorkodó Szép Zsiga hasonnevű fia vezetett az anyakönyvvezető elé.

A család veszedelmét éppen ez a házasság idézte elő. Az tette be a kaput Bujdosó Bálintnak. Iskolát járatott a lányával, az meg szerinte egy mihaszna család

fattyújával állott össze. Egy nincstelennel, aki koldulni mehetett volna, ha nincs állami gazdaság a közelben! Már mint Bujdosó cirkalmazta így az érvelést, mert egyébként a fiatalok jól megértették egymást, s ha nem is dúslakodtak, szépecskén es boldogan pörgették életük orsóját. S még azt se rótták fel, hogy Bujdosó Bálint a lakodalmukra sem ment el, a juszt sem adta ki és feleségét az utcáról cibálta vissza a nagykasba dugott két kövér libával.

Leszámolt minden szárnyas jószágot, nehogy engedékennyé és adakozóvá váljon a puha anyai szív. A fiataloknak fülükbe jutott a hír. Sokáig nem értették az ellenszenv okát, ami később odáig nőtt, hogy Bujdosó már a köszönésüket sem fogadta, hanem komoran, feltartott fejjel haladt el mellettük.

Igaz ugyan, hogy az ifjú Szép Zsiga akkor már nem az állami gazdaságban villázta a takarmányt, hanem a tsz-be iratkozott, mitöbb hamarosan elnökké választották. Bujdosó Bálint mindenkire haragudott, aki az embertársaival való közös összefogásban találta meg boldogulása módját, minthogy életének köre így mindig **szűkült**.

Az meg éppenséggel bosszantónak mutatkozott a szemében, hogy az utcán (ő érezte így) nyíltan gúnyolódnak vele az ismerős emberek: „Hallom, Bálint bátyám, a veje lett az elnök!” Hát maga választja meg a vejét az ember! A gazda már a csalódban sem gazda!

Ebből táplálkozott tehát a fiatalokra zúduló atyai harag, s innen kezdődik Bujdosó Bálint befelé fordulása és az otthonmaradottak siralomházi, áldatlan mosolytalan clete.

A kis asszony megállt az ól mellett s előbb felemelte a tompává kopott ól-seprőt, amit szaladtában rúgott fel.

— Elment az eszed, Bálint! — szólott azután, inkább símogató, mint feddő hangon.

A rettentő nagy ember, akinek széles vállait és vegtagjait kötélként fonták át a kipróbált izmok, a fejszét a magasba emelte és egy csapásra kiverte az avitt szerker maradék oldalát. A bordák játékosan röppentek szét. A fejsze éle a nagy erőtől belecsúszott a zsíros tengelybe, szikrát és füstöt vetett.

— Ebből nem eszik a kolhoz!

— Kell is azoknak ilyen ócskaság!

— Ez még csak a kezdet — hangzott a vészajtósló jövendölés.

— Vigyázz! Híre megy — csitította volna eszesen az asszony. — Már a Dobó utcában járnak...

— Hozzám nem jönnek. Megmondtam ne jöjjenek! Vigyék a földet. De engem hagyjanak...

— Olyan erőd van, mégis félsz az élettől!

Melegen, tiszta meggyőződéssel csengett az asszonyi szó és símogatot a tekintet. Mindig a legerősebb ember volt a faluban. Hogyan tudott ölelni! Meg parancsolni és a gazdaság dolgában rendezkedni! Amióta a nagyobbik lány férjhezment, még többet kíván tőle a föld. De náluk nem késett a betakarítás! Heteken át alig aludt, éjt nappallá tett az ő ura, mint nehezen induló fiatal éveikben.

Bujdosó megsejtette a felkérődző szép érzéseket, némileg megenyhült.

— Mások helyett másokért dolgozzak? — kérdezte. — Ha mind ilyenek lennének, akkor is...

— Tudom én mi faj...

— Semmi.

— Az, hogy a vöd az elnök. Hozza mennek tanácsért, mint valamikor tehozzád. Hogy egy brigádvezetőnek a tsz-ben nagyobb bece van, mint Bujdosó Bálintnak, aki sarkából rázta ki a földet és gyarapított, építkezett a maga erejéből. Aki még azt is tudja, hogy a nap fényétől jobban tojnak a tyúkok! Mindig a legszebb bűzád volt, mindig a legjobb borod volt. Most meg a téesz..

— Elég már! Mi vagy te? Agitátor?

Fenyegetően a magasba emelte a fejszét.

— Te meg földbebújsz, mint a ganajtúró bogár — folytatta bátran a kis asszony, de fél szemmel már menedéket keresett. — Még az unokadat se láttad!

S ebben az is benne volt: te elbújsz, megbújsz, gyáván a magad ketrecébe zárkózol, mert félsz, hogy jobb belátásra kényszerít a megismerés!

E pillanatban nyikordult az utcai ajtó, Bundás éleset vakkantot s néhány borzas tyúk a szomszéd ház eresze alá futott. Bujdosó karja lehanyatlott és koloncként lógott kezében a fejsze.

— Itt vannak! — szólt csendesen az asszony.

Az udvar közepén két férfi állott meg. Az egyik bőrkabátban és kék túristasapkában, a másik — ebben nyomban felismerték Csögér sógort — zsfros csizmában, sárga bekecsben, avitt kalapban, szájában öreg cseréppipa fityegett.

— Adjon isten! — köszönt nagy hangan Csögér sógor, amint olyan háznál szokás, ahol tudvalevően harapós kutya van, s mint régi ismerős, újabb szavát a kutyához intézte. — Csitulj, te megveszekedett! Nem eleget jártam ide filkózni!

A vén okos Bundás barátságosan vakkantot, mintha értené a szót s a hátsó udvar felé futott, hadd lássák meg a vendégek, hogy ott a gazda és a gazdasszony. Csögér sógor és nyomában a bőrkabátos ember odalépegetett az alacsony kerítéshez. Értő szemük az udvarra tapadt, amely ige-igen hasonlított a muhi-pusztai csataterhez, a szekér ízire vagdalt roncsaival.

— Hozzád jöttünk, Bálint — szólott Csögér sógor mély és meleg közvetlenséggel, mintha csak tegnap hagyták volna abba a filkózást a kerekre kopott, zsíros és színtelen piatnik-kártyával.

— Hozzám?

Ez még csak amolyan halogató kérdés.

Az asszony sietett az ura segítségére.

— Jó lesz begyújtani — mondta és a forgácsra mutatott. — De hát térüljünk beljebb...

Tétován, kelleetlenül Bujdosó Bálint is megindult.

A szobában a lány fúrge ujjal a laskát metélte. Az ágyon fehér szalvétán még két levél tészta hevert. Az asztalon meg az előkészített nylon-holmik. Szégyellőspirosan vette tészta kezébe a fölösleges női fehérműt Ilonka, és helyvel kínálta a vendégeket.

A bőrkabátos kezét fogott vele és nevetett, hogy lisztes és tészta lett a lány kezétől a tenyere. Városi ember volt, téglagyári berakó. Ilonka úgy vélekedett, hogy látta már a városban.

Könnyű alkonyi fények verődtek be az ablakon.

Bujdosó megállott a nagy tükör előtt s hatalmas alakja teljesen eltakarta.

— Hozzak bort? — kérdezte Bujdosóné és választ se várva, fogta a kancsót és kisietett.

Bujdosó megvárta míg becsukódik hitvese mögött az ajtó.

— Mielőtt hozzákezdének — mondotta ájtatosan, szinte kenetteljesen —

megmondom: ne is fáraszátok magatokat. Tudom, hogy mi a törvény. Én beadom a földet, de nem megyek közetek...

Csögér sógor a kályha parkanyához verte a pipát.

— Én nem amiatt jöttem, hogy rendeletekről beszélgessek veled. Azért jöttem, hogy kössünk békességet. Mert ha a békesség megvan, majd eljövünk holnap s beszélhetünk a törvényről...

Azzal Csögér sógor átaltelepedett az asztal melletti lócára s minthogy közben az asszony is megérkezett a boros kancsóval, otthonos bizalmaskodással mondotta.

— Hozza! azt az ördög bibliáját! Itt az elvtárs, hadd tanuljon!

A fordulat annyira megzavarta Bujdosót, hogy önkentelen az ablakmélyedésbe nyúlt a kopott kártyáért. S nem is tettek mást, csak a lapot verték, de azért mégse olyan volt ez mint régen. Maradt némi távolság a két ember között. Csögér sógor távozása után azonban Bujdosó Bálint már sokat engedett mogorvaságából. Valahogy elfelejtette, hogy eredetileg a Matyi agyonverése lenne soron. Sőt inkább illatos, száraz szénát dobott Matyi elé a jászolyba, s még nevetni is kedve támadt, amikor a buta kis borjút a főggyel való viaskodásban látta. Ámbár jól lehet, hogy ez csak a bor minőségének válik dicséretére!

Mert később amikor a friss bor mámora elszállt, ismét elkomorult Bujdosó.

— A városban keresek munkát! — mondta kínos hallgatás után.

— Nem teheti — szólott foghegyről Ilonka, ő merészel a legbátrabban ellentmondani. — Téesz-elnök a veje. mit szólna a világ!

Először hangzott úgy a veje hivatala, mintha inkább növelné a Bujdosó család tekintélyét. Addig sértőnek találta mindig. most másként ízlelte.

— Önálló ember vagyok. Nem a gyermekeim szültek engemet — mondta mérgesen.

De Ilonka csak nevetett.

— Az már igaz. De mihez kezdene a városban! Magának a föld az istene. A várost sohse kedvelte. Az csak a piac miatt jó. Maga mondta, nem én találtam ki. Mert a városból jön ugyan a villany, meg a szerszám és a ruhanemű... Engem se engedett a szövőgyárba!

Bujdosó mélyen hallgatott.

Midőn a két nő a hideg konyhában összefutott, Bujdosóné bizakodva súgta a lányának.

— Kiadta a mérgét!

Nyugtalan és álmatlan éjszaka után keveredett elő Bujdosó. A bokrok a ház tövében megrázták zúzmarás diszüket. A disznók éhes visítása messzire szállt a csonttáfagyott csendben, mint a vonatfütty. Az ilyen időt mondják „disznóölésre való”-nak.

Ellátta a jószágokat és rendet rakott az udvaron.

Éppen csövestengerit hoztak le a padlásról. Akkor értek az udvarra Csögér sógorék.

Ilonka bizalmasan apjához fordult és suttogó hangon kérlelte.

— Írjon alá! Igazán, írjon alá!

Ismét a sarkos lócára telepedtek. Ilonkát is bevonták a filkózás változatos élvezeteibe. Egy-egy fintorral, kacsintással jelezték kártyáik minőségét partnerüknek. Ilonka a városi emberrel került szembe, egy párba. S amikor, hol az egyik, hol a másik pár jutott a „szolgaság” vagy az „uraság” sorsára, nevetve jegyezte meg a városi:

— Ma már csak a filkóban van ilyen.

S Ilonka figyelte édesapját, hogy az milyen éberem les a szóra.

A munkás meg Ilonka szemeiből olvasott játékosan kedves meséket és verseket. Csógér sógor a sörteszakállát boronálta a gigája körül.

— Mi van veled? Miért nem teszel?

Bujdosó a csizmája fejére szögezte tekintetét. Rámás, új, ünnepre való csizma.

— Meggondoltam. Nem adom a földet se!

Csógér sógor leejtette a pipakupakot, ami egyébként is lejár.

— Lehetséges, hogy nem írnl alá?

— Aláírok én, csak nem nektek.

— Hogy énnekem nem?!

— Csakis a vejemnek!

Csógér sógor majdnem lenyelte a magafaragta pipaszárat. Ilonka földrehullatta a kártyalapokat. Bujdosóné leejtett egy poharat, egyedül a munkás figyelt nyugodtan.

Ezért vett hát kora reggel új csizmát! Ki tudja, mit forgat a fejében! S amikor Bujdosó kifejtette, hogy ő máris indul, Ilonka is hozzájuk csatlakozott, mondván, hogy visz egy sülttököt a nővére kisfiának.

Szép Zsigát meglepte a szokatlan és váratlan látogatás.

— Hol jár erre, apám?

— Hozzád jöttem. A juss ügyében. Van nyolc hold földem, gondoltam, rátok iratom.

Ez kihívás a javából. A vő mégse veszi annak. Tréfával üti el a fondorlat élet. Örökség, juss. Nincs annak már jelentősége.

— Hát Ilonkára nem gondolt? Neki nem ad semmit? — kérdezte.

Mind nevettek. Még Bujdosó szája szélén is megjelent egy könnyű, ideges rángás.

— Hát jó. Akkor Csógér sógor nyomban elkészíti a szerződést — mondta a tsz-elnök. — Vegyél csak elő egy belépési nyilatkozatot!

A blanketta az asztalra került. Ez már újfajta. Több rubrika van rajta, segít valamilyest a leltározás előkészítésében. Csógér sógor beírta előbb a nevet, a lakcímet, földterületet, Bujdosó bemondása alapján.

— Lovad? Ugyebár egy. Hozzad be majd a járatlevelet a tsz-irodára.

— A járatlevelet — ismételte Bujdosó.

— Szekér?

— Az nincsen.

— Volt neked — bökte ki hirtelen Csógér sógor.

— Tönkrement. Van ugyan egy kis pénzem... De az majd jó lesz most már traktorra.

Az aláírás is megtörtént.

Nagy csend szakadt a szobára.

Szép Zsiga átkarolta apósát.

— Van-e valami különleges kikötése vagy kívánsága, apám?

Bujdosó Bálint arcizma megrezdült egy pillanatra. Sűrű és ernyős fekete szemöldöke úgy ívelt át mely barázdáin, mint folyón a híd.

— Van fiam. Van... Látni akarom az unokámat...

VIHAR BÉLA:

ESTI SÉTÁK ÓRÁIBÓL

A sár beszennyezi az utat.
A kő szétzúzza a koporsót.
A szolgaság eltorzítja a jellemeket.

Idővel minden baj elrendeződik,
csupán addig nem szabad belehalni.

Mindig az eszével akart élni;
ezért szürke lett, mint a por,
kiszáradt, mint a fa,
s már nem tudja meg soha,
hogymindent elmulasztott.

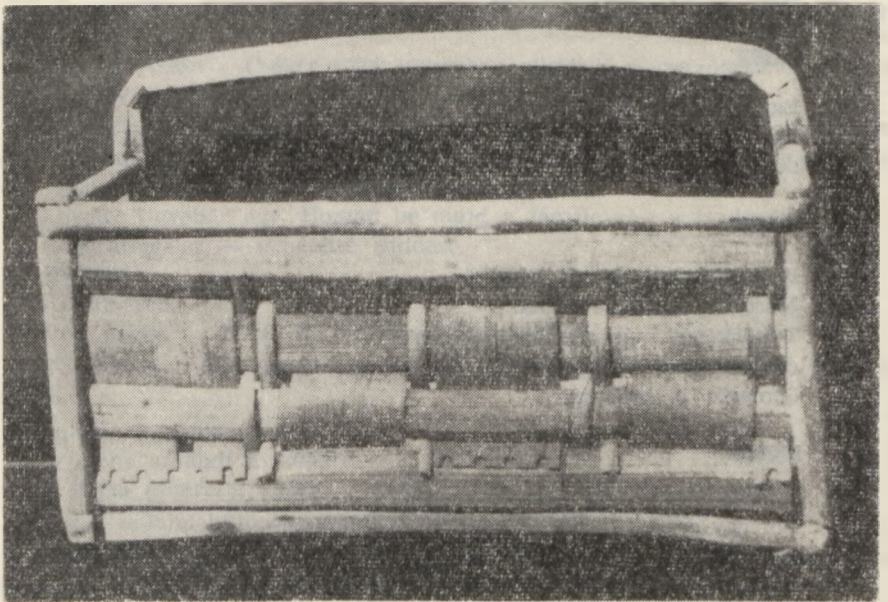
Egy kéz ezt írta a homokba:
Ha vágyunk nem teljesül, boldogtalanok vagyunk,
de nem vagyunk mindenképpen boldogok, ha beteljesedik.

Kígyóringású szavak bűvésze.
Mosolygása fekete kenet.
Tükkörképél már rég leköpní rest,
de a csukott ajtó megett,
önmagát is kineveti.

A sors szüntelenül beszélt hozzánk:
hol egy eseményben, hol egy futó pillanatban,
hol váratlan találkozás során egy-egy
ember révén közli velünk akarátát, üzenetét,
csak éppen oda kellene figyelniünk.

Fáradt vagyok, nehezen bírom elviselni a világot, —
szóltam ifjúkoromban anyámhoz. Erre ő felkelt a konyhabeli
kis székről, szemembe nézett, majd így szólt:
A rossz kedv, csak a lélek lustasága — mondotta.
Ezt próbáld legyőzni és világot nyertél általa.

Bábuval játszik önfeledten a gyermek.
Mondd neki, hogy amit ölében dajkál az csupán
rongy és kóccsomó. Vajon ő nem tudja ezt?
Dehogynem. Mégis szánakozva néz rád, ki már elfeledted,
hogy a költészet varázsa a rongyot és a kóccsomót
élővé változtatja, s e művelet egyszerre játék
és alkotás is.

CSAVARGÁSOK

Érkezésemet és gyors eliszkolásomat konyhánk ablakának csörömpölése jelezte. Ugyanis ott dobtam be iskolás táskámat, ha elszöktem hazulról. A haverok lapulva vártak a Répce-partján. Szilaj barna csikók, keménykötésű cigány-gyerekek. A Malomszernek nevezett holdnyi kis szigetünkön — melyet azóta elmosott az ár — gyakran hancúroztunk.

A zenész-feleségek csitítgatva kuldtek el házaik elöl. Övták férjük álmát, akik tán horkolva is, alázattól tátott szájjal a duhajkodók óhaját figyelték.

Meghökkenett, hogy a felébredők soha szóltak ránk. Bús hallgatagon ültek ki a közös udvarra és napoztak. Ennyit éltek önmaguknak. A családnak ebédnél mesélték el az éjszaka eseményeit. A gyerekek füleltek. Megfogamzott bennük a szó, legtöbbjük az évek múltán jó emberismerő lett. Az apák kitöréseiben egyre több volt a panasz. Keserőséggel telített szavak zuhogtak: „Nem kell már a muzsika. Egykor kocsit küldtek értünk. Mire gyűjtenek az emberek? Tán azért, hogy versenyt futhassanak a felsrófolt árakkal? Pénz a postán, tej az ablakban, kulcs a lábtörő alatt. Ha ez így megy, rövidesen habarcsot keverhetünk mint a Göbe, a Kappan, meg a Csonfos.” Ha netán egy szerencsés napot fogtak ki, dicsérték a rendszert és hálálkodtak. Véleményük hangulatuk szerint változott. Állandóan vitáztak, ki a jobb zenész. A szócsatát cincogások, bemutatók követték. Este a kocsmák dobogóin húzták a parancsolt dalt. — kifogyhatatlan kedéllyel, behízelgő mosollyal.

Igazán perlekedni csak asszonyaik tudtak. Mindent elkövettek, hogy a ricsajra összeseregglők ne unatkozzanak. Kiváltképp írgyeltem köpőkészségüket, amint a vetélytárs szemét megpecsételték. Mikor kifogytak a válogatott jelzőkből, a fene, rák és hasonló jókivánságokból, lebbent a szoknya. Csapkodva mutogatták pecsenye-piros húsukat, női büszkeségüket. Merő véletlenből ilyenkor bennfeleltek bugyijukat a szekrényben.

A ceremóniát esténként mi folytattuk. Versenyben rohangásztunk, kornyikáltunk és verekedtünk. Nézőink a kerítések tövében kuporodtak le, sokszor könyékjogon foglalva helyet. Versenyfutásunkat léhűtő kamaszok indították, az idősebb kópék pedig tekintélyt-kihívón feszengtek a döntőbíró tisztében. Annyira buzdítottak minket, olyan hízelgőn, eszünkbe se jutott, hogy ugratás az egész. Az éles kövezetű úttól megvastagodott a bőr talpunkon. Jókat röhögtek rajtunk és csípős megjegyzéseket tettek. Ekkor már sértő volt, hogy nem veszik komolyan küzdelmeinket. Csínyet eszeltünk ki, hogyan ugrasszuk össze őket. Egyszerre öten értünk a célba. Teljes lett a káosz. A döntőbírók egymásnak estek. A zűrzavart újabb futással tudtuk csak megszüntetni. Aztán bírkóztunk, bokszoltunk. Otthon anyám elrémült a kék foltok láttán. Megtiltotta, hogy megegyeszer közéjük menjek. Megvigasztaltam, hogy egyedül csak Pukka vert meg, éneklésben én győztem. Másnap ismét a torzszülött Pukkával volt a legnagyobb csatám. Majd szétverte a fejem. Csak akkor bocsátottam meg neki, amikor már híres bajnok lett belőle. Lám, nem hiába gyakorolt rajtam.

Minden szerbelihez bejáratos voltam. A farkasétvágyú szegénység ellenére is tisztán tartották lakásaikat, bár némelyik családban tizenöten is feküdtek négy ágyon. Mindenki hiú volt származására, raj romaságára. Szóba sem álltak a kúpecekkel, a teknősökkel, a vályogvetőkkel, oláhcigányokkal, gagyizókkal. De szorult helyzetben „én is roma vagyok” hivatkozással — a legkülönfélébb ágakon — bizonyították rokonságukat. Olyan zenéssel nem beszéltem, aki például Bihari Jánosig ne vezette volna vissza a családfáját. Ősi telepességükkel nem kevésbé hízelegtek maguknak. Megfizették az árát. A község eleinte viszolygott befogadásuktól, de látva alkalmazkodóképességüket, simulékonyságukat, látszólagos igénytelenységüket, kihasználták őket.

Bohémségük, a lenézett szegények lelkitusája, mélyen őrzött képességük megcsillogtatása volt. Hónapokon át spórolgattak, hogy egy napon nindent föltegyenek a szenvedélyes táncra, a mámorító dalra.

Az oláhcigányok másfajtaak voltak. Primitívek és egyben szélsőségesek. Annyi titkuk volt, hogy örökké a gyanú súlya alatt érezték magukat. A lehető legrosszabb hírek terjengtek róluk, emiatt gyakorta zárt kapukra találtak. A parasztyerekek csak akkor merték gúnyolni a házalókat, ha biztos búvóhelyet találtak. Az ápolatlan, csupán a betevő falat megszerzésére törekvő kunyerálók részére nem volt menedék az eldítéletektől megfertőzött falvakban. Ha valahol mégis letelepedhettek, rövidesen úgy beilleszkedtek, mintha honfoglalás óta együtt lennének.

Úgy tűnt, a putrik pipázó öregasszonyokat nem lehet egykedvű közönyűből kimozdítani. A dohány és a pénz megoldotta nyelvüket. Múltjukat idézték. Regéik rapszodiák voltak, hogy a gyűlöletet ivadékaikba is beoltsák a csendőrök és gazdagok ellen. Fagytól, kigyótól, éhségtől nem félték annyira, mint a zsaruktól. Rendkívüli történetek elevenedtek fel. Hallgatásukért képes voltam beszívni kétes illatú rongyok füstjét, amelyekkel a szűnyogokat úzták el.

Dicsértem szívóosságukat, leánykori szépségüket. Ez még jobban megpuhította őket. Leleményességnek neveztem azt is, hogy rossz vödörök a kéményeik. Olcsó, ízléses, nem dönti le a szél. A „prósztok” nem jönnek rá ilyesmire.

Szemük rejtett mosolyából tudtam, megkedveltek. „Milyen egyszerű és jóra való az ifiúr!” — fűzőcskéztek viszont. — „Jó lenne a Lulikának, vagy a Pannikának.” — és már intettek is a kandi eladólányoknak, húzódjanak közelebb. Azok odasomfordáltak és kelletően riszálták csípőjüket. Úgy ringott fodros százszerű szoknyájuk, hogy káprázott a szemem. Ugyanakkor ez dobálódzásra ingerelte a maszatos lurkókat. A felnőttek alapos, sőt kiadós verése után meghunyászkodtak. Ha egy pohár vizet kért valaki, egyszerre ugrottak mind. Ragyogtak, ha jót tehettek, ha szíveséget fogadtak el tőlük.

Bár jósoltak, önmaguk nem hittek jóslatokban. De miért ne fejjék meg azt, akit lehetett?! Babona és mondaviláguk egyéni volt.

Hirtelen törtek ki indulataik, bármilyen sértést azonnal igyekeztek megtorolni.

Éjszakánként járványban elpusztult malacokat, tyúkokat ástak ki a dögtemetőből. Ha a juss igazságtalanul osztódott meg, duzzogtak, de nem veszekédtek. A társra másnap is szükség volt. Számkivetettségükben, kilátástalanságukban marták egymást. A helység kiközösítése elzárkóztatta tetteiket. Amilyen szabadon, korlát nélkül éltek, úgy töpörödött össze önértetük. Rúgás jobbról, verés balról. Védelmük — a foguk, karmuk és bosszút kielégítő lopás. Végül mögójük állt a törvény is, az új szellem.

Vasárnap délután volt. A vidékre hőség, mozdulatlanság terpeszkedett. Unatkozunk. Már-már a moziba indultunk, amikor az úton feltűnt egy részeg. Cukorkára valót remélve mellészegődtünk mint a hatan.

— Bácsi! Adjon egy forintot! — dobta föl a kérdést Szutyka.

A bácsi megállt, kotorászgatott zsebeiben. Kalapja ide-oda billent a fején. Teste előredőlt. Lábai szaporázva indultak meg, hogy utolérjék a test egyensúlyát. Mikor ez sikerült, no lám milyen ügyes vagyok mosollyal az arcán megállt, nézett miniket. Tétovázása bátrabbá tett bennünket a kunyerálásban. Gibic szünet nélkül verlezte: „Jó ember a bácsi! Jó ember a bácsi!” Megárthatott a korai dicséret, vagy az illető nem akarta tanújelét adni jóságának, mert rövidebb pihenőket tartva egyre csak haladt. Csalt, hívott, kísérik meg. Sorra kérdezte, ki az apánk, mire kell a pénz. Annyit csevegett, azt vettük észre, közel kerültünk Bükhöz.

— Húha! Gyerünk vissza! — kilátottam. — Elkészünk.

— Maradjatok! — mondta tagolva a részeg és egy marék forintos mutatott. — Mind megkapjátok.

— Na, úgye! Mondtam én, hogy jó ember a bácsi — dörzsölködött a bongyorfejű Gibic.

Az emberbácsi ismét zsebre csúsztotta a pénzt. Fanyar arccal néztünk össze. — Énekeljetek, ha keresni akartok.

Kényszeredetten énekeltünk. A por kegyetlenül égette talpunkat. Homlokunkra verejték-gyöngyök szöktek, ünnepi ruhánk nedves lett az izzadságtól, torkunk kiszáradt.

A falu közepe táján a kijózanodott férfi megállt egy ház előtt, végigmustrált bennünket és belépett a kapun.

Csapódott a retesz. A gazda kajánul vigyorgott.

— Gyorsan kotródjatok el innen cigányfattyúk, mert rátok eresztem a kutyát!

Lábaink remegtek, szánkat tapadós hártya vonta át. Még csak vizet sem adott... Lehajtott fejjel, szégyenkezve botorkáltunk haza.

Reggel óta csatangoltam. Céllövődések, körhintások, bazárosok és cukorkaárusok fontoskadtak a főtéren. Helyezkedtek, hogy sátoruk minél inkább a búcsújárók útjába essék.

A kismisére özönlő öregasszonyok, apókák csizmáin friss pasztaillat nyelte el az istállók ammóniáját. A gyerekek a cukrász sátrak körül sündörögtek. Pénzüket markukban szorongatták. Be kell osztani, jusson mézeskalácsra, trombitára, pörgettyűre, fagylaltra. Ilyesmire nem volt gondom, mert úgy iszkoltam el hazulról. Dehogy engedett volna el anyám idegen faluba egyedül! Nézelődtem hát mindenfelé. A kocsmá udvarán egymás után gördítették a hordókat. A férfiak habzsolták a tömör habkoronájú soproni sört. A tákolt színpadon megszólalt a zene. Valaki gyengén a vállamhoz ért. Hátrafordultam. Velem egyidős kislány állt ott. Kék szemű, szőkehajú, akár egy tündér.

— Kisfiú, te hovavalósi vagy? — csilingelt kedves hangon. Illedelmesen megmondtam. Közben jól megnéztem, kivel van dolgom.

— Engem Margitkának hívnak. Tudsz táncolni?

— Nem — csóváltam röstellkedve a fejemet.

— Gyere, megtanítlak. Kettőt jobbra, kettőt balra.

Sután ügyeskedtem. Úgy ugrálhattam, mint egy kecskegida, mert a nagyok harsányan nevettek.

Margitka anyja megsimogatta a hajamat, kézenfogta kis partneremet. Megigérte, litánia után játszhatunk náluk.

Vártam. Rettenetes éhség tört rám, émelyítő. A gyerekek az orrom előtt szopogatták a csirkecombot, fanyalogtak a rántott húson. Kérjek tőlük? Nem. Mi lesz, ha anyám megtudja? Elindultam a templom felé, hogy megvárjam Margitkát.

Jó ötven lépésnyire magas, hajlotthatú férfi lépett ki egy kapuból. Jött, egyre csak jött, szembe velem. Haja a válláig ért, dús bajusza fölpödörve, jobb kezében kutyaverő husáng, egy nagy furkósbot. Szent Pétert képzeltem el így, csak nem ilyen feketének. Felismertem. Az oláh cigány Jóska. Félelem fogott el. Most biztosan megfizet a csúfolódásokért. Sokszor neveltük ki, mikor elhajtotta előttünk a gebéjét. Mit tegyek? Elfussak előle? Már nagyon közel van. Az árok széles. Lelassítom lépéseimet. Bal tenyerében foszlósbelű kalács sárgállik. Van egy kiló. Lopta valahonnan — gondolom magamban. A háta is a kéregetéstől görnyedt. Nadrágja foltos, inge gyűröt.

A kalács ott lapul a vaskos, feket ujjak között.

Még négy lépés. Három... kettő... megáll. Találkozik tekintetünk. Szemöldöke sűrű, mintha a napsugarak ellen nőtt volna, hogy ne jussanak a pupillájáig. Arca ráncos, cserzett.

Főlemeli a botját. Most ütni fog. Behunyom a szememet is. Semmi. Felsandítok. Pipáját vette ki a szájából. Sárga fogai közül morog valamit. Másodszorra értem csak meg, mit akar.

— Nász, gyárek! — és nyújtja a kalácsot.

Nyúlnék, — de egy oláh cigánytól elfogadni? Oláh cigánytól, aki maga is kéreget! Nem mozdulok, bambán nézek.

Az öreg látja zavaromat.

— Fogd! — kínálja ismét. — Kakástéjjel sütötték.

Hm. Pedig olyant még nem ettem. Finom lehet. De mi lesz, ha már nem kap többet? Estére éhes lesz.

— Köszönöm, nemrég ebédeltem — feleltem nyál-nyelvedsve és elfordítottam szememet szúrós tekintete elől. Éreztem, tudja, hogy füllentettem. Ki tudná nála jobban az éhséget megállapítani?

A járdát turkálta botjával. Elindultam. Lassan leeresztette bal karját. Tétován. lomhán lépdelt tovább. Megálltam, utánanéztam. Egy kőbe rúgott fapapucsával.

Zoli nem vágyott egyedüllétre, mégis külön lett. Tehetsége volt az oka. Alig mozdult ki vályog-házukból, egész napon át gyakorolt.

Elvált huga két gyereket hozott vissza a fészekbe, bővíteni kellett a szobát. Kifűtötték a közfalat a konyha és szoba közt. Egy hodály lett a lakás. Zoli örült, mert jobb lett az akusztika.

A téli tüzelőt édesanyja hordta az erdőről. Kényeztette, dédelgette fiát. Nem törheti föl a kötél azokat a nemes, szép ujjakat, amelyek csak neki csaltak ki minden csuda hangot a szárazfából.

A selyemfiú — így keresztelték el a szerbeliek — sohasem vitázott, csak hegedült. Szögletes álla mint valami satu, úgy tartotta a hangszert. Szemében ábrándos-

sag és nyugodt fölény űlt. Úgy tetszett, nem lát senkit maga körül, csupán a játék szépege tüzei. Beethoven románcok, Vivaldi koncertek szólaltak meg. „Ne ezzel szedíts minket. Magyar nótát, meg csárdást játssz! Próbáld meg ezt!” — igyekeztek megfogni a többiek es kivették kezéből a vonót. Mosolyogva hallgatta kinlódásukat, majd háta mögött és feje tetején mutatta be ugyanazokat a variációkat. Ez annyira sértette a zenészeket, hogy az állandó és alkalmi bandákból egyaránt kihagyták.

Az anya, hogy fiát vigasztalja, egy csinos cigánylányt vitt házába. Összeálltak. Ez a próbáhozasság-fele együttélés nagy hagyományokra tekintett vissza a cigánység életében, így senki nein vette zokon. Azt viszont furcsállották, hogy nem a legény választott. És miből fogja eltartani az arát?

A lánytestvérek addig marták bátyjuk ágyasát, amíg az egy este megszökött és vissza se tért többé.

A művészjelölt játszott.

Az ablak alatti virágágyaknál megszakítottuk kergetőzéseinket, hogy hallgassuk a kifinomult muzsikát. Pajkosan vigyorogtunk, mikor a kis ferdeszemű Szúnyog meghatódva elbőgte magát és szoknyájával törülgette könnyeit. El-elkaptuk, hátracibáltuk a kert alá. A szerelmet megismerni korainak tartottuk, de a színhely felmerését nem. Visított mint valami kis malac. Tizenhárom esztendő volt, szemérmes.

Valahányszor elcipeljük mindig visszalopakodott az ablak alá...

A karácsony minden rendű-rangú zenésznek kereseti lehetőséget adott. Házról házra jártak köszönteni. Zolit a Szúnyog apja hívta magával. Húzták, meg ittak Mikor visszaertek a szerbe, Szúnyog papa megállt, az öklét rázta, a hangszerrel hadonászott és kiabált. A küzdőlem egyoldalú volt, Zoli csak bólogatott.

Mindenki tudta, hogy nem a kereseten marakodnak.

Zoli hosszú ujjait tördelte és rimánkodni kezdett:

— Mi lesz a Zeneakadémiával, Feri bátyám?!

— Majd jössz velem muzsikálni. Elveszed a lányomat, vagy megöllek.

Elvette. Hiszen a „szemérmes” Szúnyogban már megmozdult a magzat.

Az „új magyarok” legérdekesebb figurája Pojácá volt. Bárhová hívott, mindenüvé követtem. Utunkon kalapok lengtek feléje, integető gyerekekzezek üdvözölték, óvónők szemlesütve fogadták kézcsókjait, kofák csúsztattak zsebébe almát, őszi-barackot. Annyit mosolygott, hogy szélesre nyúlt a szája. Egyedül Szemes doktor úrnak köszönt előre. Derült, amint az öreg nyájas „szervusz fiam”-mal tisztelte meg. Mint doktorfi követelte, szólítsák Pojácának.

A nőket lovagkori etikettel szédítette. Férfias eleganciával, könnyedséggel udvarolt. Hogy értette a széptevest, bizonyítja az, hogy öt nővel állt össze. Amint a börtönből kijött, mindig vált, mivel új kertészek öntözgették virágait. Dr. Pojácá a zárkák és csórósága ellenére is nagy hangsúlyt fektetett a családi becsültre. No, meg a betyár becsültre is. Ellenszolgáltatás nélkül soha nem fogadott el semmit. Ha nem volt cigarettája, hallgatókat toborozott. Nevetett egyet és megszokásból kérdezte: „Srácok! Akarjátok, hogy meséljek?” Hogyne akartuk volna, mikor szavaiban tíz Grimm mese feszültsége kelt életre. Kitalált történeteket mesélt. Izgalmában cigarettát kért, rágyújtott és felnevetett. „Elfeledtem a végét.” — mondotta. Egy mesét sem fejezett be, mi mégis újra lankadatlanul hallgattuk. Aztán levette ingét, hogy kemény izmait mutogassa. Vaspálcákat hajlíttott sorra, hegyes törököt ejtett combjára, amelyek úgy pattantak vissza, mintha gumira estek volna.

Mindenféle munkát elvállalt, de csak alkalmanként. A gazdák szívesen fogadták munkáját, mert hajnali négykor már indult kapálni, vágta szakadatlanul napnyugtáig. Felvette a pénzt és elitta barátaival. Másnap pontosan ott volt a mezőn.

A rendőrség néha átfésülte a szert, hogy munkára szorítsa az ingyenélőket. Pojácá mindig kimentette magát: „Kérdezzék meg Bunes gazdauramat, hozzá járok.” A gazdák pártolták, ha akkor valójában náluk dolgozott.

Mikor termelőszövetkezetbe lépett az egész falu, ő a kosárkötőnél vállalt munkát. Vesszőt hordott a hat kilométerre levő erdőből. Mindenki ámulatára mázsás kötegeket hozott a hátán. Egy ízben az erdész ráuszította a kuttyáját. Pojácá ledobta terhét, elkapta az állatot és a levegőbe emelve levágta a fejét. Az erdész tobzódó dühében rárontott a puskatussal. Mi sem természetesebb, Pojácá összetörte az erdész bordáit, majd pedig a puskát. Ezzel indult el tüneményes börtönjárása. Követte ezt egy rendőr megverése, aki önhatalmúlag garázdálkodott és rettegésben tartotta a környéket. Élményekben gazdagodva szabadult ki mindig, de meséi komorak lettek.

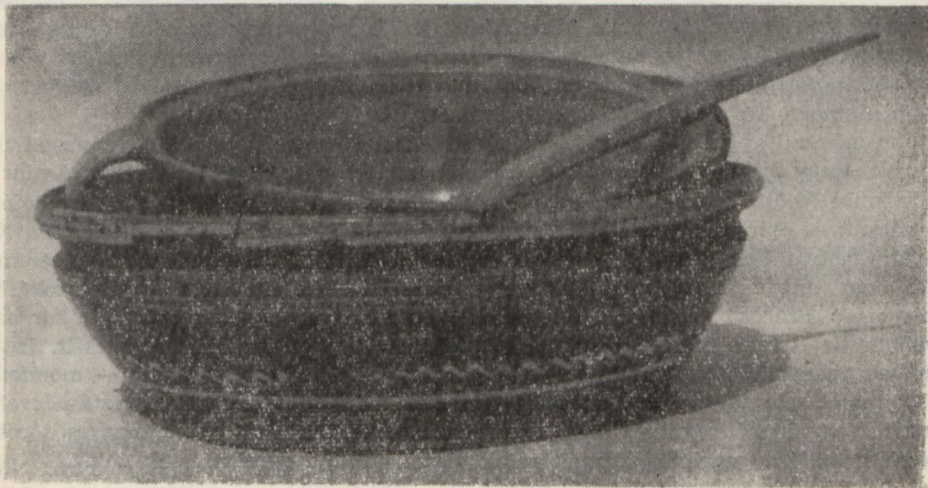
A nagy dunai árvíznél kimentette azt a rendőrt a jeges áradatból, akit megvert. Évek múltán is csodálattal emlegették a szeriek. Mindenkinek igazságot akart szerezni, de mindig csak ráfizetett.

Beállt egy vándorcirkuszhoz, s mint erőművész járta végig Európát. Megunta a kóborlást, hiányoztak a kíváncsi meshallgatók. Munkát kért és kapott.

Most szabad idejében, hogy felvilágosultságának tanújelét adja, a környék cigánytelepüléseit látogatja, beszédeket tart: „Rövidesen a kommunizmusba érünk, és néhányan még mindig úgy éltek, mint a hottentották. A civilizációt önmagatoknak csak saját restségeitek felszámolásával szerezhetitek meg. Minden lehetőséget megnyitott elöttetek az állam. Ha melóztok, ilyen sorsotok lesz, ni!” — és megmerevített muszkliját mutatja. „Mondjátok meg, miért szeditek fel az új lakások parkettáit, miért kenitek be mindenfélével a házmester kilincsét?! Mi?!”

„Könnyen beszélsz — cukkolják az ismerősök — te földes szobában laktál, nem volt mit fölszednetek.”

Pojácá bízik a cigányság felemelkedésében akkor is, ha egy-egy „meggyőző” beszéde után bőrét mentve el kell inálnia.

VÉGH MIKLÓS:

TÁVOLI SZERELMESEMNEK

Nehéz utat jelölt a sors nekünk,
s megyünk, megyünk, mert mást mit is tegyünk:
megláncolt lábbal,
két év távolából,
százmérföldekkel ujjaink között
így vergődünk.
Már vágyunk teljesülte
csak mély álomban, néha-néha int,
és odavannak — bárhogy is tagadjuk —
tán odavannak legszebb éveink.

Nekünk nincs időnk apró örömök
melegét fogni tenyerünk között,
s apró gondoktól
félszünk tántorit el:
a húr, amely a szívünk közé feszült
csupán mély rezdülésre hangolódott.
Sorsunkban nincsenek testvéreink,
és odavannak — bárhogy is tagadjuk —
tán odavannak legszebb éveink.

De mindennapi lágy szelet kenyért,
szelet vető alkony lehetét,
az éjszakának
apró rezdülését
magamhoz véve téged áldalak,
mert vagy nekem,
mert megtagadva mindent,
mindent Te adsz, s örökre adsz megint,
s nincs megbánás, mi tőled elsöpörne,
bár odavannak legszebb éveink.

NAGY ISTVÁN:

MUNKÁBAN, SZERELEMBEN

Futok a dombra fel
izgatott lihegésem versenyt fírad a széllel:
előttem a tegnapi otthon,
apámat kísérték tizenöt évvel ezelőtt,
így lépett ki lassan az életemből
s most haragvó vagyok, keserű-konok,
minden szóra felszisszenő, megbántott farkas,
járom az utcákat, kiabálni szeretnék

vagy felszedni az utca kövezetét,
sátrat emelni az égből
jókedvű embereket gyűjteni alája,
hogy mindig meleg legyen.
Hátamon átfut a borzongás,
rímtelenül beszélek megint magamra hagyottan,
napok sarába, évek közönyébe süllyedek
s nem látom az utat, amelyik kivezet.
Valamit tenni kellene, hogy megőrüljön ez a csend
ez a csend, ez a fojtottan daloló.
Minden perccel szegényebb leszek, ha nem fogom
karjaimba az időt,
felbomlott bennem a régen-volt egyensúly
egyszerre szalad ereimben a vér,
döntött erdőn átgázolok,
hegyek során átlépdelek,
magamat-teremtő óriás vagyok,
félelmetes, egykedvű, ön-játszó figura,
botladozó bolond, romantikus énekes.
Minden lánnyal kevesebb leszek, ha nem karolom
szorosán, mert mellém sodorta az élet
büszke számadásra,
hangos kacagásra,
megjelölni engem, zilált hajamat a szélben,
vizes homlokom a nyárban,
széttaposott cipőimet az éjszakában.
Tudom, egyszer felébreszt a rettegés,
álmaimban felriad a csend,
s szomorú ujjaimról lefoszlik az értelem,
a józanság acél-kék palástja lehull vállamról,
gyöngé vázként előbukkan testem
megaláztatásban, félelemben.
Már nem lesz harag bennem, csak a vágy
lúktet ereimben: rendet, rendet,
nyugalmat, harmóniát e szervezetben,
mosolygós éjszakákat
munkában, szerelemben
munkában, szerelemben.

IFJÚSÁG - ÉLET - MŰVELŐDÉS

BAKONYI SÁNDOR:

EGY GYERMEKOTTHON ÉLETÉBŐL

Egy éjszaka, mint néha máskor is, sikoltás, kiáltás verte fel az otthon csendjét. Csak egy pillanatig tartott, aztán már nem lehetett hallani semmit. Olyan volt ez, mint amikor a hirtelen szárnyra kelt éjszakai szél meglöki valamelyik nyitva hagyott ablakot, az hozzáütődik valamihez, de a röpke zöreje amilyen váratlanul hat, olyan gyorsan oldódik. Ha a koppanásra fölébred valaki, már olyan csend üli körül, hogy nem tudja megállapítani, álmódott, vagy valóban történt valami. Csak fülel a sötétben, meghallja a szű percegését is, de semmit, ami a koppanásra utalna, erre megvonja a vállát, a másik oldalára fordul és alszik tovább.

A gyermekotthonban az éjszakás felügyelő az egyetlen ember, aki mindig biztosan tudja, ha zajt hall, történt valami. A közeli szobában alszik éjszakánként, ilyenkor fölriad, fölül az ágyon, hallgatózik egy kicsit. Mások semmit sem hallarának, neki mocorgás, nyöszörgés üti meg a fülét. Fönláll, magára teríti a kabátját, tétovázás nélkül indul abba a hálószobába, ahonnan a zaj szűrődött hozzá. Soha nem téveszti el. S valóban, akkor is, bár már régen elhalt az ijedt kiáltás, de az egyik ágyon, a párnába fúrva a fejét, még mindig zokogott valaki. A nevelő először nem szól semmit, csak leült a fiúcska mellé. Aztán megsimogatta a fejét.

— Mi baj van, kisfiam? — kérdezte tőle csendesen.

— Semmi. Semmi — mondta a gyerek hosszú szünet után. — Rosszat álmodtam...

— Hát, mit álmodtál, mondd el nekem.

— Nem tudom. Nem tudom, tanító bácsi. De nagyon rossz volt.

Vajon mit álmodhatott?

A közhiedelem úgy tartja, hogy olyan árva, elhagyott gyermekek élnek a gyermekotthonokban, akik a társadalom minden gondoskodása ellenére szomorúak, kislírt szeműek, koraéretiek, akik sorsán sajnálkozni illik a fűtött szobában, a család körében, amikor odakinn a délutánok szürkeségében sűvítve röpíti a jeges hőszemcséket a téli szél, a nagy eperfák alatt, nyári esteiken, a világ furcsaságain tűnődve, míg az egész napi fáradság álmosító, mégis jóleső melegsége úgy ömlik szét a testben, mint csendes zápor után az országúton a tükrös tócsákból a langyos esővíz. A laikus felfogása nem lehet mindig szinkronban a valósággal, ezért legalább részleteiben megismerni egy gyermekotthon életét, nemcsak szép kirándulás, de hasznos is lehet, ez a terület megynk életének még jóformán fehér foltja, felfedezésre méltó, soktényezős, kis világ.

Balassagyarmatról Újkóvár, Ipolyszög, Dejtár, Patak községeken át vezet az út Horpácsra. A gyermekotthont a falu központjában, az országút mellett, egy kicsit elhanyagolt park hatalmas fenyőfái között lehet megtalálni. Mind nevezetes épületek, amelyek otthon nyújtanak a gyerekeknek, az egyik Szontágh Pál kastélya, amely eredetileg földszintes volt, alacsony gerendás szobáiban Madách is többször megfordult, később eltűntek a gerendák, emeletet húztak rá, ezt az épületet vásárolta meg Szontágh Pál fiától, Antaltól 1904-ben Mikszáth Kálmán. Ma ez a gyermekotthon fő épülete, hálósobák, ebédlő, felügyelői szobák, fürdőszoba vannak benne. A másik épület Csillag Somáé volt, azé az emberé, aki Szontághtól, majd Mikszáhtól is bérelte a kastélyhoz tartozó birtokot, s bérlői kötelezettségének mindenkor becsülettel eleget tett. A harmadik épület, amely az elmúlt évben került a gyermekotthon kezelésébe, közvetlen a Szontágh kastély mellett áll, Mikszáth Kálmán fiának tervei alapján épült eklektikus stílusban. Az országútról is jól látható négy karcsú oszlopa, megfogja a szemet a rajtuk nyugvó háromszögű, rendszertelen, talán értéktelen, de érdekes homlokzat. Kváderkőből épített lépcsőkön két oldalról van a feljárata, kovácsolt vassal díszített faajtók vezetnek az épületbe, köztük a falra Jókai Mórt profilból ábrázoló bronzplakett simul. De jól láthatók az útról a termelőszövetkezet gazdasági épületei, istálló is a falu központi részén, a gyermekotthon közvetlen közelében, amelyek tulajdonképpen a kastélyokhoz tartoztak.

A gyermekotthonban több, mint negyven gyermek él, mind fiúk. „Picsur”. ez az apró termetű, szószí kisfiú, akit így becéznek, egészen szabatos magyarsággal „Picur, azaz kicsi, picurka, meg a többiek, akik olyanok, mint általában a gyerekek, jók, rosszak, okosak, ügyesek, makacsok, máskor segítőkészek, durcásak, közvetlenek, alkalmazkodók, tehetségesek, vagy éppen szófogadatlanok, nehezen kezelhetők, akik többnyire szeretetreméltóak, akiknek sok kellemetlen élményük van, de nem kisírt szeműek, hanem mosolygósak, kerek arcúak, egészségesek, akik általában nem „javíthatatlanok”, inkább fogékonyak minden iránt, ami szép, ami jó, akik nem szomorúak, hanem vidámak, tevékenyek. És megis...

— Te miért kerültél ide az otthonba?

A fiú nem válaszolt rögtön, először féloldalra hajtotta a fejét, a tekintetét alig emelte fel, kicsit megvonta a vállát, csak azután szólalt meg.

— Apu mindig részegen jött haza. Összetört mindent, meg anyukat is megverte meg minket...

— Hányan vagytok testvérek?

— Mi négyen. A Jancsi, a Kati, a Zsuzsi, meg én.

— Ki a legidősebb közületek?

— A Jancsi. Az már ipari tanuló. Van neki egy olyan bicskája, hogy halból van a nyele. Olyan hal alakja van. Tetszett már olyat látni a bácsi? Azt mondta nekem a Jancsi, ha nagy lesz, akkor egyszer ügyis megszúrja aput...

— A testvéreid otthon vannak?

Erre a kérdésre bizonytalan lett, csak rázta a fejét.

— Nem tudom. Biztosan Főton vannak...

Közben körülöttünk a többi gyerekek is föloldódtak már, egymás szavába vágva kiáltottak.

— Én mindig csavarogtam, meg nem jártam iskolába.

— Nekem meg meghalt az apukám... Meg sok testvérem van, az egyik béna, nem is tud mozogni.

- Hányan vagytok testvérek?
- Azt nem tudom.
- Az én apukám meg anyukám szanatóriumban vannak. Ha onnan kiengedik őket, akkor biztosan hazavisznek innen.
- Jó itt neked?
- Jó.
- Kit szeretsz a legjobban?
- A konyhás néniket, Margit nénit, meg a takarító nénit.
- És az igazgató bacsit?
- Hát azt is.
- Nekem jobb volt otthon — vágta közbe félvállról az egyik gyermek. — Minden reggel kimentünk a földekre, én hajtottam a lovakat. Ha megszomjaztunk, apu elővette a borosüveget az ülés alól, abból ittunk. Meg cigarettáztam is.
- De ilyen szép ruhád nem volt otthon?
- Nem. Az nem volt.
- Nekem nincsen is apukám — kiáltott egy másik kisfiú, valahonnan a fejek mögül, nem is lehetett látni.
- És anyukádtól szoktál levelet kapni?
- Igen. Meg pénzt is.
- Miért nem visz haza anyukád?
- Mert csak egy szobája van. Meg nem is ér rá, mert sokat dolgozik. Majd épít egy nagy házat, akkor haza fogok menni. Meg majd taxim is lesz, ha nagy leszek, olyan, mint az igazgató bácsió, olyan nagy, kék.

Könnyű volna statisztikailag kimutatni, melyik gyermek miért került gyermekotthonba, de felesleges lenne a számokkal bíbelődni, az okok között a szociális, egészségügyi, erkölcsi természetűek a leggyakoribbak. Bár a rendelkezésre álló adatok eléggé hiányosak, mégis sok nyomasztó életsors, tény tárulkozna a türelmes vizsgálódó elé a kimondott, a leírt szavak nyomában. Emberekről, akik önmaguk, s mások iránt is felelőtlenül, tehetetlenül, erőtlenül hányódnak az életben, azokról, akik máról holnapra élnek, akik csak a manák élnek, olyanok, akik valahol elvétették a lépést, akik nem tudnak visszatérni a helyes útra, vagy már nem is akarnak visszatérni. Emberekről, akiknél az alacsony műveltségi szint nehéz anyagi helyzettel párosul, akikből az ital kiölte az emberséget, szétzilált családokról, otthonokról, amelyek olyanok, mint az átjáróház, huzatosak, hidegek, akik átjárnak rajtuk, pénzt hagynak az előszobában... De olyanokról is, mint korábban Heim papa volt, aki egy napon egyedül maradt gyermekével, akiket kényszerűség, tragédia készítet arra, hogy megváljanak attól, akit legjobban szeretnek. Sok mindent meg kell, meg lehet érteni, de nem teljesen mindent.

— Ha volna pénzed, Guszti, mit vennél rajta?

Vasárnap délután volt, a gyerekek egy része labdázott, néhányan kimentek a faluba, mások fogócskát játszottak, lovacskáztak, páran körülölelték a gyermekfelügyelőt, aki leszakadt gombokkal, feslett nadrágokkal, csökönyös villámzárakkal bajlódott, és beszélgettek.

— Én? Mit vennék? Olyan villanylámpát, mint Lacinak van. Úgy világítana, mint egy autó. Egészen Rétságig látnék vele. Mindig a párnám alatt tartanám...

— Olyan lámpa nincsen.

— Nem baj. Nekem akkor is olyan lesz... Sok pénzbe kerül egy villanylámpa. Julika néni?

— Sokba.

— Az hány forint?

— Sok. Ötven, vagy talán több is. De úgy tudom, hogy már harmincegynéhány forintért is lehet venni. Hát, majd kapsz egyet ajándékba, ha jó lesz a bizonyítványod. Ide a kabátodba akaszthatod a gombra, ha addig le nem szakítod.

— Az jó lesz.

A gyermekotthonban mindent megkapnak a gyermekek, ételt, ruházatot, gondoskodást, mindez természetes számukra, ami nem baj, bár helyes értékkrendjük ezért nehezebben alakul ki, hiszen nem láthatják a szülők anyagi javak megszerzésére fordított erőfeszítését, szinte előzetes tapasztalatok híján jutnak mindehhez; a hétköznapiakhoz, a valósághoz lassabban, lazábban kötődnek.

— Ha nagy leszek, sok pénzem lesz.

— Honnan veszed?

— Julika néni honnan vette?

— Én dolgozom.

— Akkor én is dolgozni fogok.

Közben néhány gyerek hazatért a faluból. Az egyik elsőosztályos már messziről, lelkendezve kiabálta:

— Julika néni! Julika néni! Kaptam pénzt.

— Kitől?

— Egy fiútól. Kaptam pénzt, kaptam pénzt — ugrándozott örömeiben. — Egy fiútól, ő adta nekem, azt mondta, hogy az enyém lehet. Veszek rajta cukrot, meg csokoládét, meg zizit, még Julika néninek is adok belőle.

Kis markában szorongatta az ajándékot, amikor odaért a gyermekfelügyelő elé, szétnyitotta az ujjait, a tenyerében lapult a fényes pénzdarab.

— Veszek rajta cukrot, csokoládét, meg mindent — újságolta boldogan, mosolygott, arca kipirult.

— Hiszen ez egy tizfilléres — szakadt ki meglepetten a felügyelőből. — Ezért nem adnak semmit.

A kisiú szeme hirtelen elhomályosodott, arca sötétülni kezdett, szája elgörcbült.

— Nem? — kérdezte.

— Nem. De kapsz itt cukorkát, csokoládét, meg mindent az otthonban... Jól van, ne sírj — vigasztalta a gyermeket —, én adok hozzá neked, nézd csak, itt is van, ezért már vehetsz cukorkát meg csokoládét is az üzletben.

Társadalmunk átlagosan mintegy másfélezer forintot áldoz havonta egy állami gondozott gyermekre. A gondoskodás mindenre kiterjed, a hálószobák tiszták, a lehetőség szerint kényelmesek, puritán egyszerűségükben is otthonosság benyomását keltik, a fürdőszoba csempézett, hideg-meleg vizes, a zuhanyrózsákból esténként széles sugárban szóródik a fürdővíz, a konyha korszerű, hűtőgépek zümmögnek, burgonyahámzó és robotgép segíti a konyhai dolgozók munkáját, ventilátor szívja el a konyha melegét, gőzét, a raktárakban ruházattal, textiliákból, élelmiszer és fogóanyagokból gazdag a választék.

Bár a környezet kicsit rendezetlen, játszóhelyek, foglalkoztatási lehetőségek még korlátozottak, de a gyermekek jól érzik magukat Horpácson. A pedagógusok, a dolgozók mindent megtesznek, hogy a forintban nem mérhetőekben is a legtöbbet nyújtsák. Talán az egyetlen, amit nem tudnak megfelelően pótolni: a család sugárzó, egvirányú szeretetét, a kimeríthetetlen, egyszemélyű foglalkozást, a gondoskodást,

amit nem negyven társsal, legfeljebb néhány testvérrel kell megosztani, a tartós érzelmi kötődés biztonságát, a törésektől megóvó, viszonylag állandósult családi közeget. Azonban többnyire éppen azért kerültek otthonokba ezek a gyermekek, mert a család sem nyújtotta ezeket, nem ritkán már az alapvető, anyagi szükségleteiket sem elégítette ki.

Vannak gondozottak, akik csecsemőkorukban, mások később kerültek gyermekotthonba, s ezek az utóbbiak a problémásabbak, a nehezebben nevelhetők. Sok közöttük a pszichésen sérült, a túlérzékeny, az agresszív, de lehetne sorolni a tulajdonságokat, amik — sokak véleménye szerint — nem születési sajátosságaik, hanem többnyire gyermekotthoni életüket megelőző káros benyomásaik, tapasztalataik visszahatásai. Azok, akik korán intézetbe kerültek, kiegyensúlyozottabbak, bár számukra is jótékony hatású az őket időnként vendégül látó családok zavartalan légköre, mint a diósjenői szülőké, akik legalább részben betöltik a gyermekotthoni nevelésben megmutatkozó szinte elkerülhetetlen réseket. Dicséretre méltó a diósjenői szülői munkaközösség, a Nótanács patronáló szeretete, ajándékaik, tevékeny segítségük.

— Tetszik tudni bácsi, hogy a múltkor itt voltak Felsőpetényből az óvodások? Egy nagy busszal jöttek, még rádió is volt benne. Mi is beültünk a buszba. Olyan jó volt.

Felsőpetény, Horpács, Erdőtarcsa testvérintézmények, az egyikben hat éves korig, Horpácson hattól tízig, Erdőtarcán tíz éves koruktól az általános iskola befejezéséig tartózkodnak a gyerekek. Közben vannak, akik különböző okok miatt már az általános iskola befejezése előtt elkerülnek más otthonokba, Egerbe, Kőszegre, Ikervárra, Tiszadobra. Mennyi hányódás, mennyi változás, búcsuzás!

— Meg játszottunk is... De nem sokat, mert olyan hamar elmentek. Én azt is akartam, hogy játszunk háborúsdit, de a Danó azt mondta, velük nem lehet, mert csak óvodások, mindjárt sirva fakadnak, ha kicsit megkardozzuk őket.

— Nem sírt senki?

— Nem. Csak az egyik fiú, akinek itt volt a kistestvére. Ebéd után mentek el az óvodások, mi kikísértük őket a megállóhoz, ő meg belekapaszkodott a buszba, úgy bőmbölt, hogy „nem engedem! nem engedem”. Először nem is tudott elmenni az autóbusz... Amikor aztán elindult, csak szaladt utána, „ne vigyék el, ne vigyék el!” azt kiabálta. Biztosan a kistestvérét nem akarta elengedni...

Estenként az ebédlőben, a kiadós vacsora után felvillan a televízió képsőve. A gyerekek érdeklődéssel figyelik a mozgalmas képeket, különösen szeretik a kalandos, háborús filmeket, drukkolnak azokért a szereplőkért, akik bátrak, furfangosak, ügyesek, jószívűek, hősiességek. Sajnos nem éppen bőséges az általános iskolás korosztályú gyerekek számára sugárzott szórakoztató műsor. Jön a „maci” az elmaradhatatlan fogkefével és a fogmosópohárral, s az esti mese után, már mindenki fáradt, nincsen más hátra, mint egy alapos fürdés, utána olyan jó bebújni az ágyba a hűvös takaró alá, jól esik még egy kicsit babrálni a „kincsekkel”, amik a párna alatt rejtőznek, de az álmoság már úgy nehezül a szempillákra, mint a levelekre a kövér esőcseppek.

— Jó éjszakát, gyerekek! — mondja a felügyelő.

— Jó éjszakát, Margit néni!

A hálószobákban sorra kialszanak a fények.

GÁCSFALVI LILI:

HA SZOBRÁSZ LENNÉK

Ki tudná megmondani, hány képzőművész hányféle formában ábrázolta az anyát, az anyaságot? Faragták márványból, öntötték bronzból, festettek lágy színekkel idillikus Madonnákat és volt festő, aki félretette a lírai merengést és vászonra merte vinni a jövődő anyát a maga nyers valóságában. „Tudom mi vár rám, de mindent vállalok” — ezt mondaná a Derkovits festette munkásanya, ha megszólalna.

Ábrázolta már valaki a férfit, mint apát? Nem tudom. Sajnálom, hogy sem festő, sem szobrász nem vagyok. Lefesténem vagy szoborba önteném a férfit, mint az apaság szimbólumát, amint évekkkel ezelőtt a kórházi folyosón láttam.

Magába roskadva ült mint a megvert gyerek. Két erős ökle a térdén feküdt, felsőteste előredőlt, tekintete a földre meredt, de nem látott semmit; szeme vörös volt a virrasztástól, vála megroggyant, természetes alakja összezsugorodott. Maga volt a várakozás, a tehetetlenség, a gyámoltalanság — ugyanakkor ő volt a kifejezett energia, ugrásrakész elszántság. Fel-felpillantott az ajtóra, a pokol és a paradicsomi kapujára, amely kíméletlenül kirekesztette őt, s amelyet legszívesebben betört volna.

Szánalomra méltó volt ez a gúzsbakötött ember. Leültem melléje.

— Fiút szeretne vagy kislányt?

Sokáig nem vette észre, hogy valaki szól hozzá. Aztán lassan rámentelt a tekintetét.

— Hogy mit szeretnék? Élőt, élőt! Egészségeset.

Hallgattunk.

— Hányadik?

— Harmadik. Kettő holtan jött a világra.

Tompa volt a hangja. Tapintatlanság lenne faggatni. Legjobb, ha visszamegyek a szobámba, úgyis rég fent vagyok. De nem. Talán jól esik ennek a szerencsétlennek, ha valaki szól hozzá. Vagy mégsem. Talán éppen az zavarja, hogy ideültem. Ilyenkor legjobb ha az ember az ösztönére hallgat. Maradtam, hallgattam. Ha szólni akar, van itt valaki, aki meghallgatja és felel.

Sokáig csend volt. A szülőszobából egy nesz sem szűrődött ki. A férfi merően nézte az ajtót. Mióta ülhet itt? Arca borostás, kialvatlan. Árad róla a megkínzottság, a tehetetlenség, aggodalom. Hej, nagy iskola a kórházfolyosó. Elhoznám ide a felelőtlen csirkefogókat. Arra itélném őket, hogy három éjjel, három nap étlen szomjan, csendben üljenek itt és hallgassák, ami olykor kihallatszik, lássák a bemenőket és a kijövőket, a csecsemős nővért, amint sugárzó arccal kihozza a babát és a megdicsőült arcú anyát, amint hordágykocsin a kórterembe tolják.

Most csend van. Félelmetes. Ámde váratlanul megszólal az ismeretlen ismerős. Felem fordul, s mintha nem is először látna, ömlik belőle a szó, mintha érezné, hogy beszélnie kell, hátha attól feloldódik a szorongása.

— Örökre akartuk fogadni a sógornóm gyermekét. Azt mondta, neki nem kell az augusztusi gyerek, mert akkor ő nem strandolhat. Azt mondta erre a feleségem,

hallod-e te Rózsi, van rendes lakásokok, tisztességes keresetek, de ha ez a kicsi mégse kell, ne legyen semmi gondod velem, add ide nekem, ahogy megszületik, nekünk iratjuk, te meg strandolhatsz majd jövőre. Mert akkor nekünk már két kis halottunk volt. De nem lett belőle semmi, mert a Rózsi strandolni ment. Hogy lehet két testvér között ilyen különbség! Tessék mondani, hogyan.

Cigaretára gyújt, reszket a keze.

— A feleségem a harmadik hónaptól kezdve fekszik. Szigorúan. Közben meghalt az anyósom is. Hát én csináltam minden munkát a ház körül, csak az asszony feküdjön. Most meg hát...

Az ajtóra pillant. Aztán vissza rám. Felcsillan a szeme, hamiskásan hunyorog.

— Talán magát beengednék. Megnézné, mi van.

— Engem se engednének be. De nyugodjék meg. Nézze! Tudja, mit jelent ez?

A csecsemőszoba felől, karján üres pólyával jön a csecsemős nővér. Ránkmosolyog, valami kis biztatás van a szemében, besurran a bűvös ajtón. A férfi néz rá, de nem meri megszólítani.

— Ez honnan tudja, mikor kell felkészülnie? Persze, telefonáltak neki. Így szokták. Beviszik a pólyát, aztán közlik, hogy gyerek sajnos nincs. Vagy egy órája lehet, hogy kijött egy nővér, azt mondta, fel a fejjel apuka, semmi baj, valóságos hős a feleség. Akkor is hős volt. Ismerem már ezt.

Tíz lépés az ablakig, tíz vissza. Újabb rágyújtás.

— Három óránként hozzak szopni a kicsiket. Egy hétig naponta hatszor — hétszer nat az negyvenkettő —, negyvenkét alkalommal, a két gyereknél összesen nyolcvannégyyszer nézte végig a feleségem, hogy szobrásztársai kezükbe vehetik a gyerekeket. Azok szoptattak, ő sírt. Hős az bizony, kérem. Miért nem tetszik az ilyen szerencsétlen anyákat külön szobába, miért kínozzák őket még ilyesmivel is? Ez jobban megviselte a feleségemet mint maga a szülés.

A tanár, a neves szakember halad el mellettünk. Én ezt biztató jelnek vélem, jó kézben lesz az asszony. A férj pesszimista.

— Nagy baj lehet, ha a tanárt is idehívták.

Átragad rám az izgalma. Fenségesen félelmetes percek ezek. Gyerekkorom jézuskavárását idéző topogás a csukott ajtó előtt. Valami készül, de mi? Számításom szerint a tanár már bemosakodott. Még mindig csend. Már én is félek. Ólmos fáradtságot érzek, vissza kellene mennem a kórterembe. De most, éppen most már nem mehetek el. Valahol csukódik egy ajtó. Nyikorog. Miért nem olajozzák jobban ezeket az ajtókat? Nem történik semmi. Reszket a lábam. Sikoly a szülőszobából. A férfi megtorpan, attól tartok, nekiront az ajtónak, betöri. De nem. Valami érthetetlen ösztön az ellenkező irányba hajtja. A folyosó másik végére rohan és megkövülten megáll. Amennyire bírok, igyekszem utána. A kórházfolyosón nem lehet kiabálni, közelébe kell kerülnöm, hogy megmondhassam:

— Ne féljen! Megvan a kicsi!

— Nem igaz, nem igaz, nem lehet igaz... — Mintha akna mélyéről jönne a hangja. Magának beszél.

Még hogy nem igaz? Igazolásonra felharsan az egészséges gyereksírás, erősen, követelőzően. Ha sir, akkor él, lélezkik. Hurrá! Kacagok, jóízűen, megkönnyebbül-

ten. Az apa lassan felemeli a fejét, már eljutott a tudataig a hang, de meg most sem fogja fel, hogy ez az ő gyerekének a hangja. Aztán csak áll, áll, szoborrá dermedten, a szája széle reszket, mintha a szeme is nedves lenne, de már mosolyog ő is.

Visszaviszem őt a padra. Vezetni kell, mint a gyereket. Leültetem. Várunk. Nemsokára kipattan az ajtó. Apa és kislánya találkoznak. A pici nem tud erről, ő csak hunyorog a világba, szokatlan a fény. Az apa se egészen érti. Nézi a gyereket, nem fogja fel, hogy az van, létezik.

Ha szobrász lennék, bronzból mintáznám meg az apát, drámai várakozásban. A bronz illik hozzá. Ha festő lennék, az első találkozást választanám. Az apa arcán ülő érzéseket, a fejében kavargó gondolatokat esetleg talán jobban ki lehetne fejezni mint szavakkal.

CZINKE FERENC:

INZULIN

Most azon rágodom, vajon egy cukorbeteg miképpen jut el odáig, hogy a gyermekkori himlőoltás — félelmetesen nagy — fájdalomérzése után önmagának beadja az inzulint; hogyan küzd meg önmagával, hogyan alakul át fájdalomérzése közönnyé, s alakít ki fájdalommentes világot. Milyen a hormonok működése, a vércukor felszökő, vagy alámerülő hullámozása a vérben, s ez milyenné alakíthatja az ember lélekállapotát, munkakészségét, küzdeniakarását, vagy a lemondáshoz szükséges erő mértékét, mondhatnám: karakterét.

Milyen fogamzásba segítheti a célirányosságot, mennyire taszíthat ez az önméztő betegségtudat a „mindegy”-ek világába.

A kedélyhullámozást az inzulin vajon elősegíti, vagy fárasztott állapotban tartja-e? Megbénít, vagy inspirál?

Élni az életet, a kómától való felelem neurotikus lázálna ösztökélésére, vagy félni és csínján bánni vele, tartogatni a küzdelmes életet emésztő hónapok számára?

Milyen a cukorbeteg rettegetése a gyógyszerhiánytól való félelemben, nagy megterhelésnek kell-e elkönyvelni a szénhidrátok, zsírok, fehérjék és a folyadékmennyiség számtani feladványrengetegét napi átlagban?

Kétszer voltam hosszabb ideig szanatóriumban. Édesanyám halála után együtt éltünk apámmal. Nyugdíjba ment, elvett egy fiatalabb nőt feleségül. Aztán pokol lett az életem. Apám el volt foglalva azzal, hogy ivott, a hozott „szépség” közben elüldözött otthonról.

Ekkor már betegen gimnáziumba jártam.

A nővérem fogadott be. Szoba-konyhás lakásban laktak, két piciny gyerek. Ja, igaz, a ház még nincs bevakolva, a sógorommal most fröccsköljük be sovány malterrel.

A koszt sem az, ami diétásan kellene.

Ha a sógorom nappalos, akkor aludnia kell, mert hajnalban indul. A villanyt nem lehet égetni.

Most jön az érettségi. Csak ez sikerülne az életemben, valahová az egészségügyhöz mennék műtőbe, vagy laboratóriumba, szóval orvosok közelébe, így aztán beadhatnák a gyógyszerzet, — mert tetszik tudni, ezt soha nem lehet megszokni.

Ez egy raffinált kölyök! Ha feleltetni akarom, rögtön feláll, kimegy a WC-re, hogy inzulint adjon be magának.

Angolból is bukásra áll...

Ebben egy fikarcnyi szorgalom sincs.

Ez csak a betegségével manipulál, de ping-pongozni, sokszor órákhosszáig is bír, aztán ömlik róla a víz.

Sunyi is kérlek szépen! Ezzel azt kellene csinálni, hogy minden tárgyból megbuktatni és megisméltetni vele az osztályt, úgy talán megütné majd a mértéket, és átvergődne az érettségien.

Fizikából hogy engedheti át? — ez az egy hármas év végén nem mentesít, egész évben lazsált!

Hogy ravasz? — igen, természetesen!

Az is!

Mielőtt az igazgató és a bizottság jelenlétében a szaktanár kihirdeti a tételt, felolvassa azoknak a tanulóknak a névsorát, akik másodiktól minden évben jelesen szerepeltek az írásbeli tárgyból. Ezek nem írnak érettségi dolgozatot, majd csak szóbelire jönnek.

Ebből az osztályból nem írásbelizik egy főorvos, egy gimnáziumi tanár és egy vezető beosztású dolgozó gyermeke.

Méltányos, igazságos rendelkezés.

Akik az év végén megbuktak, szintén nem írnak dolgozatot, mert javítóvizsgára, vagy osztályismétlésre kötelezettek.

Felállnak és elindulnak az osztályból örömmel, büszkén, vagy bánatosan, remegő lábakkal, megizzadt tenyérrel, fellángolt inggel a hátukon.

Nézem...

A modern új iskola féligkész lépcsőin mennek lefelé. Elöl három lány matrózblúzban, fejükön az egészség, fényes, jól ápolt koronájával, mint a bizánci mozaikok szentjei.

Ő hátul lehorgasztott fejjel, nehéz, szinte öregemberes, fáradt léptekkel, komótosan, és az egyik zsebében az inzulinos, injekciós doboz kinyomja sötétkék kabátját.

Lehetett a szöveggyűjteményből bármit felhasználni és választani „1848, 1919, 1945 forradalmi lírája”, avagy „Arany János 1848 utáni lírája” tételek között.

Minden ment rendjén.

Az írásbeli érettségien — a lezárt, aláírt jegyzőkönyvek lepecsételten bizonyítják — semmi szabálytalanság nem történt.

ÉRETTSÉGI — 1967

Napjainkban, de különösen az elmúlt két-három évben a legváltozatosabb formában értesülhettünk, olvashattunk az érettségi funkciójáról, a vizsgák tapasztalatairól. A rádió, napi- és hetilapjaink színes kaleidoszkópja — vezércikkek, parlamenti tudósítások, riportok nyilatkozatok, érettségi elnökök polémiái — mellett a pedagógiai szaksajtó elemzései, hivatalos jelentések és értékelések szeles fórumot jelentenek az érettségik történetében. A hivatalos dokumentumok; dolgozatok, jegyzőkönyvek és tájékoztatók anyaga ma már nemcsak pedagógiai, „hivatali”, hanem széles társadalmi probléma.

Az érettségi minden hagyományos motivációja ellenére kulturális előrehaladásunk bizonyítéka, amely tükrözi megváltozott életünket, annak több, átmeneti ellentmondását és a reformra váró feladatait.

A számadatok már „önmagukban” is a nagy változást igazolják. Salgótarjánban és Balassagyarmaton ebben az évben kevés volt a kirakat a sok tablónak. Bizonyára sokan nem tudják még megyénkben sem, hogy 1967-ben Romhányban és Bercelen is kellett érettségi tablót készíteni a falusi fényképésznek. Ki látott ezekben a falvakban a felszabadulás előtt egyszerre 30 érettségizettet? Egyik említett község kastélyának ura sem gondolta, hogy fogadószobájában egykori alkalmazottjainak gyerekei készülnek majd ünnepőbe öltözve a ballagáshoz.

Ballagás! Mennyi mindent „idéz” egyszerre! Jelekép is lehetne „bányavárosunk” formabontása, ahol a 18 és a 40 évesek együtt énekelték a „vén diák” ballagó dalát, ahol nem egy szülő egyszerre érettségizett gyermekével. Ebben a tanévben több mint ezer fiatal és csaknem ötszáz dolgozó fejezte be tanulmányait középiskoláinkban. A felszabadulás előtt tizenöt év alatt nem osztottak ki ennyi érettségi bizonyítványt megyénkben.

Hogy ez más bizonyítvány, mint a harminc vagy akár a húsz év előtti? Ez igaz! — Ez nem jelent olyan „rangot”, hivatalt vagy végzettséget. Sokaknak nem egyetemi, főiskolai tanulmányokhoz, hanem csak „jobb szakmák” tanulásához ad lehetőséget „biztosítékot.” Mindenkinek természetes, hogy a Gelka vagy az Ofofórt csak érettségizettet vesz fel tanulónak, de a tsz-nek még szokatlan az érettségizett állattenyésztő.

Alig akad olyan érettségizett fiatal, aki tudná, érezné mit jelentett nem is olyan régen a „nadrágos ember”, a „karpaszományos”. Sajnos sokan azt sem tudják, ki volt Sallai Imre és Fürst Sándor, akik pedig sokat tettek 30 évvel ezelőtt azért, hogy ezeket a fogalmakat ne kelljen fiataljainknak ismerni.

Az oktatásügy az egész világon permanes reformját éli, és mégis kevés olyan sokat vitatott problémája van, mint az érettségi. Közismert, hogy milyen széles körben vitatták hazánkban is a vizsga szükségességét, a feladatok realitását, a követelményeket és a következményeket.

Hogy mennyire indokoltak voltak ezek a viták, azt a vizsgák koncepciójában és rendjében bekövetkezett sok változás is igazolja. Szinte minden évben jelent meg miniszteri utasítás, vagy rendelet az érettségi tartalmának módosítására, a tételek összeállítására, vagy az osztályozás módosítására vonatkozóan.

A különböző vitatott kérdések ellenére az 1963-ban született miniszteri utasítás alapcélkitűzéseit minden „érdekelt” helyesnek tartotta és a vizsga fenntartása mellett szavazott, mert az érettségit alkalmasnak tartotta a **középiskolában tanultak szintézisére és átismétlésére!**

Hogyan közelítettük meg megyénkben a középiskolások számának gyors növekedése mellett a fenti célkitűzéseket? Milyen fontos tanulságokkal szolgáltak az elmúlt tanév vizsgái?

Mindenekelőtt azt emelném ki, hogy a korábbi évekhez viszonyítva realisabban és hatékonyabban sikerült érvényesíteni azt az álláspontot, mely szerint: „A vizsga célja, számos értékes pedagógiai lehetőség kiaknázása.”

1966-ban, nem sokkal az írásbelik megkezdése előtt jószándékú riportban (Nógrád) egy középiskolai tanár az érettségivel kapcsolatban a szerencsét és a további viták szükségességét emelte ki. Éppen ennek a szemléletnek érdekében nagyon határozottan indultunk ki a tanév megkezdésekor abból a természetes követelményből, hogy a tanulóknak nem vitatkozni kell az érettségiről, hanem a szabályzat szellemének megfelelően alaposan fel kell készülni arra, a nevelőknek pedig segíteni, irányítani kell a felkészülést. Az igazgatók, szakfelügyelők és elnökök bevonásával alaposan értékeltük az írásbeli és szóbeli teljesítményeket és meghatároztuk a felkészítés konkrét feladatait. Kényszerített bennünket erre az a körülmény is, hogy minden évben új, tapasztalatok nélküli iskolában került sor érettségi vizsgákra, erősen „misztifikált, lelki előkészítésre.” (Kisterenye után ebben az évben Szécsényben. Romhányban és Bercelen volt premier.)

Középiskoláink közül különösen a gimnáziumokba, 3—4 évvel ezelőtt meglehetősen sok gyengébb előképzettségű tanuló került, köztük szép számmal olyanok is, akik „jobb nem lévén” (technikum, vagy szakközépiskola) választották a gimnáziumot. A tárgyi és személyi feltételek sem voltak mindenütt megfelelőek. Az érettségi vizsgán — tanuló és tanár vonatkozásában — nem csupán néhány hónap munkája, problémája tükröződik.

Nem vagyunk ellenségei a megfontolt véleménycserének, egy dologon azonban aligha lehet vitakozni: fiataljainktól többet és „okosabban,” kell követelni. Amennyiben az érettségi a fogalmazási, a szerkesztési, a feladatmegoldási készség komoly hibáit tárja fel, akkor elsősorban ennek okait kell megvizsgálni. A cél egyébként is nem a vizsgán van, hanem a készségek és képességek kialakításán.

Úgy látjuk, sikerült igazgatóink és nevelőink többségével megértetni az alapos és az egész iskolára vonatkozó átfogó elemzés szükségességét. Sikerült elfogadtatni a testületekkel, hogy az érettségi az iskolai oktató-nevelő munka színvonalát tükrözi; abban megmutatkoznak az iskola munkájának értékei és hiányai és ezek értékelése útmutatóul szolgálhat a további nevelési és oktatási teendők kiválasztásához. Természetesen ez nem fogható fel vulgárisan. A tanulók teljesítménye bonyolult és összetetten tartalmazza a hatótényezőket. Nézzünk erre egy „érdekes” példát.

„A lányok többségének olvasottsága szűkkörű” állapítja meg az elnök, a magyar irodalmi feleletek kapcsán. Ki gondolná, hogy az okok között milyen lényeges szerepet tölt be, a szülők „nevelő” munkája is. Több falusi lány mondotta el a beszél-

getés során, hogy otthon nagyon kikapott, ha könyvet láttak nála („Mert már megint nem tanul!!!”), vagy nem engedték el osztálytársaikkal együtt színházba. („Tanulj inkább a színházi szórakozás helyett!!!”). Gyönyörű új bútort, szép kelengyét már vásároltak a kislánynak, de a „hozományba” még véletlenül sem kapott helyet egy könyv sem.

Az 1967-es év azért jelentett előrelépést, mert az alaposabb előkészítés után nem vitára koncentráltunk, hanem arra, hogy közös tevékenységgel minél tartalmasabb legyen az elemzés. Érdemes a kivitelezés módjairól is **néhány szót ejteni**. Szinte valamennyi vizsgán sok nevelő kapott speciális feladatot. Különböző készségek vizsgálata mellett a tanárok vizsgáztató tevékenysége is megfigyelés alatt áll. Sok-száz dolgozatot és feleletet-tervet tanulmányoztunk közös szempontok alapján. Értékes segítséget adott a későbbi értékelésekhez a technikai is. (Több feleletet vettünk fel magnószalagra.) Volt olyan tanuló aki saját visszahallgatott feleletét értékelte a kifejező-készség, a szerkesztés és a nyelvhelyesség vonatkozásában. A nagy tapasztalatokkal rendelkező, a gyakorlati munkában is jártas elnökök alapos előkészítése jelentősen lecsökkentette a szubjektív tényezők szerepét. Így nemcsak a „saját” szaktárgy állt a középpontban. „Lélektanilag” szerencsés volt az a megoldás, hogy valamennyi érettségi elnök még a tanítási időszakban órákat látogatott, megismerkedett a jelöltekkel. Még így is, elsősorban ott, ahol a nevelőnek volt mitől tartania, sikerült néhány tanulót megfélemlíteni, bár a „majd az érettségim!” motiváció jelentősége elvesztette szerepét.

A vizsgára való felkészülés módszerében még mindig nem volt lényeges fejlődés, általában nehezen lehetett áttörni a tétel szerinti, verbális tudásra való előkészítést. Ez a tény természetesen jelentős meghatározóként hatott.

Az írásbeli és szóbeli tételek egyszerűbbek, nem olyan terjedelmesek voltak, mint az elmúlt években, (pl. történelem). Sok vitára adott okot a magyar irodalmi írásbelin a szöveggyűjtemény használata. A tanulók többsége nem tudott megfelelően élni ezzel a lehetőséggel, nagyon sok volt az egysíkú, gyenge dolgozat. A tapasztalatok alapján még mindig azt emelhetjük ki, hogy tanulóinknak nem erős oldala az írásbeli kifejezőkészség, a fegyelmezett gondolatközlés.

Egységes színvonalról általában nem lehet beszélni; a tanulók tudásában, világnézeti és politikai tájékozottságában iskolánként, sőt osztályonként is jelentős különbségek vannak. Az országoshoz hasonlóan a tanulók közötti polarizáció tovább fokozódott. A kiemelkedően szereplők mellett nagyon sok a szerény képességű és gondolkodású „megfelelt”.

Minden bizonnyal szerepet játszanak ebben a kedvezőtlen kép kialakulásában a „mennyiségi növekedés” problémái mellett a tanulás motivációi is. Azok a tanulók, akik „határozott célkitűzéssel kerültek a középiskolákba — elsősorban továbbtanulási szándékkal — azoknak a vizsgára való felkészülés valójában jelent szintetizálást, összefüggések felismerését, ha nem is azonos határfokkal az egyes tantárgyakban. A többségnél, a kétségkívül jelentős munkabefektetés, erőfeszítés ellenére — melynek alapja elsősorban a bukástól való félelem volt — önálló feldolgozásról, összefüggések kereséséről alig beszélhetünk.”

Valóban! Abban az esetben, ha az érettségi vizsgálati jellege helyett, mechanikus tételszámonkérés, akkor nem jelenthet húzóerőt. A pedagógiai tudomány jelentős

lemaradását igazolja az, hogy a jelentős mértékben megváltozott tartalom ellenére nem sikerült hatékonyabb, jobb formát találni, csak olyat amelyen „mindenki szeretne minél kisebb kockázattal túlesni”.

Úgy érzem, hogy nem szabad elszakítani az érettségit a tanulás addigi hosszú folyamatától, amelyben azért a tanulók többségénél van belső motiváció. A lehető legjobban ki kell aknázni a jelenlegi forma lehetőségeit, mert az érettségik így is rendkívül sok pozitív eredményt felmutatnak, ha nem is látjuk mindig a mennyiségi változásokat törvényszerűen követő mennyiségiüket. A szakembereknek pedig a jelenlegi problémák elemzése alapján ki kell dolgozni az új formát, alaposan és megfontoltan.

Az oktatásügy egyik igen fontos kérdéséről szándékoztam a teljességre törekvő igénye nélkül „aktuális” képet adni, érzékeltetni, hogy mennyire összetett és a sok probléma ellenére mégis milyen értékes elemet tartalmazó, állandóan változó pedagógiai folyamatról van szó, amelyről még „érett” fejjel sem könnyű biztos ítéletet mondani.

FIATALOK A PÁLYAVÁLASZTÁSRÓL

A termelés szakadatlan fejlődésének gyorsulása, alakulása, a társadalmi mozgások egyre bonyolultabbá válása mindinkább megnehezíti az iskolából kikerülő fiatalok pályaválasztását. A társadalom felnőtt tagjait a jövő biztosítása, az ifjúság iránti felelősségtudat egyaránt készíti az ifjúkor küszöbén állók egész életre kiható döntésének segítésére. A különböző nevelési tényezők, a szülői ház, az iskola, a tömegszervezetek és mozgalmak, a nagyhatósugarú tömegközlelési eszközök keresik a pályaválasztási tanácsadás leghelyesebb módozatait. A szükségszerűség által létrehozott kutató szándék a helyes pedagógiai törekvés mind szélesebb körű, mégis azt tapasztaljuk, hogy az eredmény elmarad a kívánalmaktól.

E problémán gondolkodva, a pályaválasztással és tanácsadással foglalkozó irodalmat lapozva nagyon kevés olyan anyaggal találkoztam, amely a gyermekekre, a fiatalokra gyakorolt hatás oldaláról vizsgálta volna a kérdést. A legutóbbi időkhöz alig elemeztük, hogy napjaink ifjúságában milyen benyomások, körülmények érlelik meg az egy-egy foglalkozás felé irányulást.

Ez év májusában viszonylag kisszámú, negyedik gimnáziumot végző fiatalnál (77 lány, 16 fiú) azt próbáltam egyszerű eszközzel megnézni, valóban érdemes-e a pályaválasztást erről az oldalról elemezni, milyen létjogosultsága van a kérdésfelvetésnek, a mélyebb vizsgálattól várható-e újabb, az eddigiekben nem ismert, vagy kellően nem bizonyított összefüggések felszínre hozása. A szerzett tapasztalatok szerint a pályaválasztás előkészítésének néhány vonatkozását, az ifjúságra ösztönzést gyakorló körülményeket, nagyon is célszerűnek látszik a fiatalok oldaláról vizsgálódásaink körébe vonni.

Igazolásul a felmérés alapján szeretnék néhány gondolatot megemlíteni. Mint tudjuk, a pályaválasztás helyes irányításának, az eredményes tanácsadásnak fontos feltétele a fiatalok pályae érdeklődésének ismerete. A jelentkezések ugyan időről-időre mutatják, mely pályák felé fordulnak tömegesen, azt viszont legtöbbször csupán benyomások alapján állapítjuk meg — szinte találgatjuk — milyen tényezők tették vonzóvá egyik vagy másik életpályát a fiatalok előtt.

Az általam megkérdezett fiatalok többségének a humán tárgyakból van jobb eredménye és az emberrel közvetlenül foglalkozó pályákat (egészségügyi, nevelői, jogi) választották nagyobb számban. E fiatalok érdeklődéséhez, döntéséhez a válaszok szerint hozzájárul a nagy tömegek gondolkodásában megtalálható műveltség-ideál. Érdeklődésüket jelentősen befolyásolják a társadalom irányából érkező erős hatások. A szabadidő eltöltés túlnyomó többségüknél a szépirodalom-olvasás, a televízió és a rádió társadalmi problémáival foglalkozó adásainak nézése, hallgatása, a film-látogatás, a művészi élmények keresése. A szabadidejüket csak kevesen használják fel természettudományos ismereteik bővítésére, kísérletezésre, kutatásra, technikai jártasságuk gyarapítására. A válaszaikból könnyen kivehető, hogy egy televíziójáték, egy film, vagy táncdal nem ismerése a diákok körében nagyobb műveltségnek számít, mintha valaki az egyszerűen meghibásodott háztartási eszközzel nem tud mit kezdeni.

Tüzetesebb vizsgálatokkal lehetne csak kideríteni, hogy az érdeklődés alakulásában milyen szerepet játszik az iskola szelleme, a feliratok, a meghívókra nyomtatott jelmondatok, a közösségi megnyilvánulások, a hagyományok, a tantárgyak érzelmi telítettsége stb. Érdeemes lenne elemezni, hogy az ifjúsági szervezet egész tevékenysége, a rendezvények a tanulmányi versenyek, vetélkedők, pályázatok, kiállítások találkozások, kirándulások stb. milyen mértékben ösztönöznek a természettudományok, a technika behatóbb megismerésére. Hasznos volna megvizsgálni a nagyhatású közlési eszközök — televízió, rádió — befolyását abban az összefüggésben, hogy az adásokat milyen mértékben hasznosítják, más nevelési tényezők, a pályaválasztást előkészítő munkában. Szelektálnak-e eléggé a műsorokban? Mire hívják fel a fiatalok figyelmét? Az ajánlást hogyan fogadják? Ez már csak azért is fontos lenne, mert a választott 93 tanuló közül 41-en a szabadidejüket legszívesebben tv-nézéssel töltik. (Természetesen nemcsak ez köti le kizárólag őket, más elfoglaltság is kellemes számukra.) A további 42 fő is rendszeresen megnézi a tv adásokat, ha nem is az a legkedvesebb időtöltése. A kérdezettek közül legtöbben a filmeket, színházi közvetítéseket, tv. híradót, a Halló fiúk, halló lányok c. adásokat kedvelik. A szakmai tájékoztatást, tudományos adásokat csak néhányan említik.

Érdeemes figyelmet szentelni a szülők érdeklődést formáló közvetlen, vagy közvetett megnyilvánulásainak. Az édesapjával azonos pályát (katonatiszt, tanár) két fiú választott, az édesanyjával azonos hivatást (egy orvosnő, három egészségügyi) pedig 4 lány választott, a többiek a szüleik foglalkozásától távoleső szakma vagy hivatás felé fordultak. A legszebb életpályák között is csupán 6-an említették meg szüleik foglalkozását. Ebben az esetben is csak mélyebb vizsgálatok alapján adhatnánk pontos választ, hogy a szülők hogyan vélekednek foglalkozásukról, munkájukról, családi esetleg baráti körben. Látni kellene milyen arányok alakulnak ki a szülők munkájuk szépségével, hasznosságával kapcsolatos megjegyzései és a nehézség, fáradtság gondolatainak hangoztatása között. Ezekre a véleményekre milyen gondolatok, érzések keletkeznek a gyermekben, ifjában. A szülők vajon ismertetik-e kellően a gyermekek szemében a vonzó életpályákat, vagy hajlamosak csupán egyoldalúan nézni, mint az az apa, aki lányát a tanári hivatás helyett — gyógyszerésznek akarja taníttatni, mert az szerinte könnyebb és előnyösebb.

Az érdeklődés terjedelmének, intenzitásának növelése szempontjából igen jelentősek lehetnek a szakkörök is. Ha viszont áttekintjük azt a 9 szakkört, (irodalom, képzőművészet, pedagógiai, orosz nyelv, matematika, biológia, csillagászat, fotó, sport) amelyekbe a vizsgált tanulók közül 23-an jártak, alig fedezhető fel olyan céltudatosság, amely a pályairányultságot segíti.

A választott pályához közelálló, vagy azzal megegyező szakkörbe mindössze 9 tanuló járt. A pályaválasztás és szakkör közötti kölcsönhatások elemzése nagyon jól segítené az érdeklődés, és pályaválasztás közötti valóságos, vagy látészólagos összeütközések, a társadalmi igények irányába fordulás kérdésének megoldásában. Bár itt szükséges lenne az iskolán kívüli lehetőségek feltárása és jobb felhasználása, valamint a külső szakemberek bekapcsolása is, ami viszont magával hozza a pedagógiai felelősség értelmezésének, a „rizikó” vállalásának problémáját is.

Az érdeklődést befolyásoló tényezők felsorolása után nézzük a választott pályákat:

Szakma	fiú	lány	Szakma	fiú	lány
gépészmérnök	1	—	pénzügyőr	1	—
ipari laboráns	—	1	jogász	1	3
vegyészmérnök	3	—	közgazdász	—	2
műszerész	3	—	védőnő	—	3
varrónő	—	4	orvos	—	5
pincér	—	1	asszisztens, ápoló	1	3
kozmetikus	—	1	gyógytornász	—	2
agrármérnök	—	1	szülésznő	—	1
mezőgazdasági technikus	—	1	gyermekgondozónő	—	3
állatorvos	1	—	diétásnővér	—	1
tanár	1	11	gyógyszerész assz.	—	2
tanítónő	—	1	gyors- és gépiró	—	3
óvónő	—	4	postai alkalmazott	—	2
népművelő	—	1	A vizsgálat idején még nem döntött	2	17
hajóstiszt	1	—			
katonatiszt	1	—			

A tanulók pályaválasztási irányultságát vizsgálva az első áttekintésre is szembe-tűnik a pedagógiai, egészségügyi hivatások felé fordulás. A különböző tényezők együttes hatására kialakult érdeklődésből természetesen következik az emberekkel közvetlenül foglalkozó pályák előnyben részesítése. Persze, ha nem is mutatható ki pontosan, mégis feltételezhetjük, hogy szerepet játszanak más tényezők is, pl. olyanok mint az új megyei kórház felépülése, amely feltétlen ösztönzőleg hatott az egészségügyi foglalkozások választásánál.

A pályaválasztás indítékainak elemzése egészében nagyon pozitív képet mutat, hiszen 52 tanulónál elsősorban a belső szükségletből fakadó vágyak motiválták az elhatározást. Saját elképzeléseik alapján döntöttek, választásukat közvetlenül nem befolyásolták a szülők vagy nevelők.

A tanulók válaszaik szerint a különböző nevelési tényezők — szülők, nevelők — inkább csak megerősítették, helybenhagyták a kialakult álláspontjukat. Ez természetesen nem zárja ki a folyamatos indirekt hatások jelenlétét, amit a fiatalok éppen az életkorukkal együttjáró befolyásolhatóság elleni tiltakozásukból kiindulva nem ismernek el. Ezen a problémakörön belül további tájékozódást igényel azonban a pedagógiai kultúráltság, és a spontán körülmények közötti arányok megközelítőleg pontos megállapítása.

Igen öröndetes, hogy pillanatnyi benyomások, az anyagi előnyök keresése, a szülői akarat határozottabb érvényesítése csak néhány tanulónál tapasztalható. Az utóbbi legtöbbször jószándékból fakad. Pl. a gyogyepedagógiai tanárnői pályától a nagyfokú idegi megterhelés miatt óvja az édesapa gyermekét. A szülők ilyen irányú véleménynyilvánítását a fiatalok legtöbbször vissza is utasítják.

A vizsgált tanulók elhatározásának erkölcsi alapjaira könnyen lehet következtetni az egyes hivatások, foglalkozások jövedelmezőségéről és szépségéről alkotott véleményeikből.

A legjövödelmezőbbnek tartott pályák sorrendje a választók számával:

orvos	46	művész	2
mérnök	13	színész	2
magánkisiparos	5	bányász	1
magánkereskedő	5	autószerelő	1
mezőgazd. dolgozó	4	pincér	1
kutató	3	vegyész	1
műszerész	3	fodrász	1

A legszebbnek tartott pályák sorrendje a választók számával:

tanár	23	tv. riporter	1
orvos	15	maneken	1
eü. dolgozó	10	műszerész	1
jogász	6	tolmács	1
ovónő	5	atomfizikus	1
vegyész	3	színész, színésznő	2
kutató	2	közgazdász	1
katonatiszt	2	zenész	1
csillagász	2	gépkocsivezető	1
ruhatervező	1	tengerész	1
kereskedő	1	gyógytornász	1
állatorvos	1		

A választott pályák a szépnek tartottakkal mutatnak megegyezőséget, vagyis nyugodtan mondhatjuk, hogy a döntésekben elsősorban a munkaöröm dominál, nem pedig az anyagi előny. Leginkább példázza ezt a pedagógus és orvosok hivatásának megítélése. A pedagógus hivatást egy tanuló sem tartotta jól jövödelmezőnek mégis 17-en kívánnak ezen a pályán működni.

A belső szükségletből fakadó indítékokra az önálló döntésre vall a választott életpályához való ragaszkodás is. A felvétel vagy elhelyezkedés sikertelensége esetén 26 tanuló az újabb kísérletezés, 12 tanuló pedig a hasonló területen történő elhelyezkedést választja. Néhányan teljesen tanácstalanok, illetve csak egy lehetőségre, a sikerre készültek fel. A megközelítőleg azonos érdeklődést kielégítő és alkalmasságot követelő szakmák, valamint a rokon hivatások és foglalkozások körének feltárása. még nem érződik a kapott válaszokon. Az elhelyezkedési lehetőség, a társadalmi körülmények figyelembevétele a fiatalok tájékoztatásában kissé háttérbe szorult.

Igen figyelmeztető annak a 19 tanulónak a válasza is, akik a gimnázium negyedik osztályáig eljutva nem határoztak az életpályájukról. Az elképzelésükben a legjobb esetben is valamilyen könnyebb, lehetőleg irodai munkahely él, ahol a kifejezéseikkel élve: „dolgozhatnak és pénzt kereshetnek.” Ebben a vonatkozásban úgy hiszem az sem közömbös, hogy a bizonytalan fiatalok közül 16-nak munkások, vagy nyugdíjas munkások a szülei.

Ez a körülmény figyelmeztet a pályaválasztás előkészítésének differenciálatlanságára. A különböző nevelési tényezők céltudatos összehangolt tevékenysége még egyáltalán nem érződik. A nagyfokú gondoskodás — általános jellege miatt — néha negatív hatást vált ki.

A munkásgyermek fokozott segítésének elmulasztása ilyen döntő helyzetekben azonnal megmutatkozik.

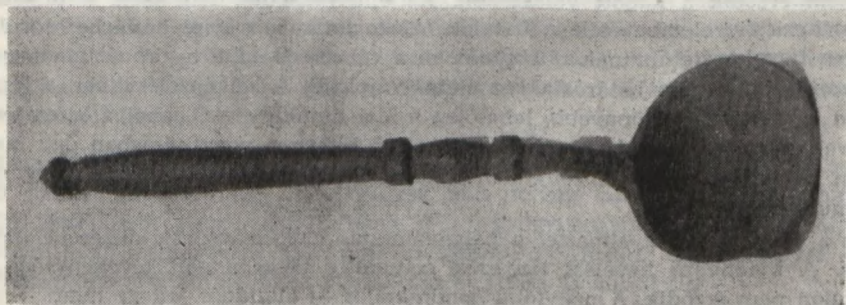
Hasznos tanulságokat tartalmaznak a választott pályák ismeretére vonatkozó válaszok is. 14 tanuló — főleg, akik külső indítékokra határoztak — kevésbé, vagy egyáltalán nem ismerik közelebbről a választott foglalkozást. A tanácsadóikra, illetve a benyomásaikra építik egész jövő életüket. Az előzőekben említett 19, teljesen bizonytalan fiatallal együtt ez olyan százalékarányt ad, amely mellett a nevelők, a pályaválasztás helyes alakításában érdekelt intézmények, szervek, mindenekelőtt a szülők nem mehetnek el tétlenül.

Alig jobb a helyzet a tanulók előzetes készülésénél. 43-an az előzetes készülés alatt csupán a szükséges ismereteik bővítését értik, amelyet tanulás, szakkönyv, folyóirat, rádió, televízió útján próbálnak megoldani. (Megjegyzem, ezeket a válaszokat közvetlenül feltett kérdésekre adták, az ellenőrző kérdéscsoportokban viszont a tevékenységi formákra csak néhány tanulónál találtam utalást.) A választott foglalkozás mélyebb megismerésével és gyakorlati tevékenységgel 22-en készülnek. 28-an viszont várják, amíg helyzetük — elhelyezkedésük — véglegesen megoldódik.

Az alkalmassághoz tartozó jellem és magatartásbeli vonatkozásokra még olyanok sem gondolnak, mint a pedagógus, katonatiszt, gyermekgondozó pályára készülő, akiknél a munka eredményessége szempontjából döntő fontosságú lehet.

Néhány tanuló — erősen korlátok közé szorított — válaszában összevetése, áttekintése, mennyi égető fontos kérdést tár elénk! Lehet ezeket a problémákat különböző módon értékelni, de el tüntetni, nem létezővé tenni nem tudjuk. Hordozói a 18 éves fiatalok, itt élnek közöttünk, társainkká válnak a munkában, hátráltatnak, vagy segítenek bennünket. Olyanokká lesznek, amilyené az ő aktív részvételükkel alakítjuk őket. E nagy emberformáló folyamat helyes irányítása elképzelhetetlen a fiatalok környező valóságunkról alkotott véleményének, magatartásra, cselekvésre ösztönző indítékainak ismerete nélkül.

A pályaválasztási előkészítésünk — sajátos közös pedagógia tevékenységünk — ismerete, a motiváló tényezőknek, a jövő életpályájával kapcsolatos gondolatoknak eredményességének is fontos feltétele a fiatalokat ért hatások megközelítően pontos minél teljesebb feltárása.

SZABADIDŐ ÉS NÉPMŰVELÉS

Sokat beszélünk mostanában a népművelés hatékonyabbá tételéről, a vonzóerő növeléséről, új módszerek keresésének szükségességéről. Mindez reális és időszzerű. Népművelési intézményeink és módszereink az utóbbi tíz-tizenkét évben valóban vesztek vonzóerejükből, amit sokszor persze nem a látogatottság csökkenésén mérhettünk le elsősorban, hanem inkább azon, hogy ez a látogatottság nem növekedett a kellő mértékben.

A kétségtelen ténynek több oka van. Egyik ilyen, hogy míg az utóbbi tizenöt-húsz évben az emberek többsége új lakásba költözött, szinte minden család új bútorokat vett, egész osztályok és rétegek ismerkedtek meg olyan dolgokkal, mint a szőnyeg, a fotel, a csillár, addig művelődési házaink nagy része — főleg a tanácsiak! — nem tudja ugyanazt a komfortot nyújtani, mint amihez mára az emberek otthon hozzászoktak. A másik a hírközlő orgánumok elterjedtsége — újság, folyóirat, rádió, tv —, amely mind házhoz megy, hazaviszi az ismereteket, otthon elégíti ki az igényeket. A harmadik az általános műveltségi szint megemelkedettsége: ma már nem nyújthatunk akármit, nem adhatjuk azt, amit akár két évvel ezelőtt. (S itt külön is differenciálnunk kell: az érdeklődőknek, az igényeseknek az átlagnál is magasabb a műveltsége, nem biztos tehát, hogy nekik megfelel egy általános szinthez méretezett előadás például; míg a kultúra, az új ismeretek iránt kevésbé érdeklődők még esetleg azt sem értik, s így tulajdonképpen saját magukat rekesztik ki.) További kétségbevonhatatlan ok, hogy az elmúlt két évtizedben bizony sok esetben értéktelent, színvonaltalant vagy a közönségtől teljesen idegent adtunk, minek következtében csökkent a bizalom népművelő munkánk iránt.

Az alapvető ok azonban talán mégsem ezek között keresendő, hanem abban, hogy népművelő munkánk egésze lényegében még ma is a tizenöt évvel ezelőtt kialakult és elfogadott módszereken és elveken alapul. Egész egyszerűen és magyarul: ilyen munkánk nem tartott lépést a kultúra, a tudományok fejlődésével, az emberek műveltségi szintjének emelkedésével, módszereiben kellően nem fejlődött, nem alkalmazkodott. Számos művelődési objektum még ma is azt és úgy akarja adni, ami és ahogyan az embereknek esetleg sohasem kellett, vagy — ami sokkal gyakoribb jelenség — ami már nem kell.

Tizenöt-húsz évvel ezelőtt kulturpolitikánkban eluralkodott a marxizmus—leninizmusnak az a helytelen értelmezése, amelyik a dolgozó osztályok művelődési vágyát nem objektív törvényszerűségnek fogta fel, hanem olyan folyamatnak, amelyiket ráhatásokkal, rendeletekkel szinte korlátlanul szabályozni, terelni és növelni vagy csökkenteni lehet.

Ez mostanra kulturpolitikánkban, népművelés-elméletünkben már csak nyomokban fedezhető fel, a gyakorlati munkából viszont még nem sikerült eléggé száműznünk. S hogy ez így van, annak egyik biztos jele, hogy sokszor nem vesszük még kellően figyelembe: az adott művelődési objektum hatókörében mi az emberek igénye, mi érdekli őket, mit fogadnak el és mit utasítanak vissza. Számos népmű-

velőnk nem térképezi működési területét, hanem korábbi tapasztalataira épít, s közben elfelejti, hogy esetleg azok a tapasztalatok hibás elméleti következtetéseken alapultak és alapulnak.

A felismerés persze egyre szélesedik. Így került sor arra, hogy a Salgótarjáni Öblösüveggyárban egy brigádnál ilyen célú megfigyelést végezzünk.

I.

Az egész vizsgálat célja tulajdonképpen annak megállapítása volt, hogy mit csinálnak szabadidejükben az emberek, nevezetesen és konkrétan az az öt fiatal, akiket a kiválasztott brigádban találtunk. Terjedelmi okoknál fogva, és e dolgozat témaegységének érdekében a másik két kontrollesoport vizsgálati eredményeit csak akkor említjük, ha azok motiválónak hatnak, vagy érdekes összevetésekre adnak alkalmat.

A kontrollesoportok adataiból, és a gyár dolgozói között végzett tájékozódásból az derül ki, hogy ez az ifjúsági szocialista brigád az átlagosnál valamivel jobban dolgozik, érdeklődőbb, többet olvas és művelődik — de nem annyira, hogy az átlagost lényegesen fölülmúlja.

Mind az öten nyolc általánost és ipari tanuló iskolát végeztek, üvegipari szakmunkások. 1939 és 46 között születtek. Négy tarjáni lakos, egy pedig vidékről jár be, munkas busszal. (A továbbiakban az ábécé öt betűjével jelöljük őket.)

A. munkáscsaládból származik, huszonnégy éves, másfél éve nős, gyermek nincs, egyelőre nem is akarnak, legalább addig, amíg az anyóséknál laknak, az pedig még egy pár évig eltarthat. Felesége és apósa szintén a gyárban dolgozik, mindkettő betanított munkás, az anyós pár éve van csak otthon, főz, mos, takarít a három dolgozóra. Rádió van, tv és jármű nincs, még kerékpár sem, mert az egész család a fiatal párnak takarékoskodik. A.-ban föltétlenül van intellektuális hajlam: esendes, elgondolkodó, sokat olvas és lemezeket hallgat. Mindez azonban nem zavarja teljes szakmai és munkaköri identifikációját. Meg van elégedve a sorsával, nem tör „följebb”. Nem szereti a társaságot és az üres fecsegést.

B. huszonöt éves, nőtlen, most állítólag komolyan udvarol. Ő is, apja is bejáró munkás, anyja tsz-tag. Szereti a társaságot, a sör melletti beszélgetést, a táncot. Ezzel és az udvarlással elég sok ideje elmegy. Tv nincs, jármű csak kerékpár. Motorra gyűjt. Van egy hobbyja mégpedig az, hogy szinte ingyen vetíti a filmeket a falujában. Szakmájával, munkakörével való azonosultsága teljesnek mondható.

C. apja kistisztviselő volt, most nyugdíjas. Saját házukban laknak, a város külterületén. Férjezett nővéreinek most építenek ugyanazon a telken másik házat. C. huszonnyolc éves, nős, egy gyerek van, felesége adminisztrátor. C. valami más akart lenni, nem fizikai munkás, talán tovább akart tanulni, de a család akkori anyagi helyzete nem engedte. Vannak „ürí” allűrjei. A brigádban csak ő tud römnizni és kanasztázni, viszonylag sűrűn fogadnak otthon vendégeket és gyakran járnak látogatóba. C. szereti otthon a kényelmet, de mostanában sokat segít a házépítésnél. Sorsába ma már belenyugodott, már csak azért is — mint maga mondja —, mert így többet keres, mintha valahol tanítószkodna vagy tisztviselőszkodna. Szakmáját, munkakörét szereti. A pénzre ráhajt. A brigádban ő az egyik legjobb munkaerő.

D. huszonkét éves, nőtlen, szüleivel lakik. Apja művezető egy másik gyárban. D. motorszerelő szeretett volna lenni, de protekcióval sem tudott bejutni annak

idején. Két lánytestvére tanul. Ő most a közgazdasági technikum második osztályába jár, estün. Ez persze munkájával nem függ össze. Azt mondja, nem vágyik el innen, csak műveltebb akar lenni, ez azonban nem hihető. Brigádjában a gyengébb munkakerők közé tartozik. Viszonylag sok selejtet csinál. Politikailag ő a legaktívabb.

E. érdekes ember. Apja szintén üveggyári szakmunkás. Felesége és apósa értelmiségiek. A brigádban és az egész műhelyben ő a legjobb munkás. Ezt mindenki elismeri, neki azonban — testi hibája miatt — állandó és erős kisebbségi érzése van. Feleségével szemben is. Rendkívül intelligens, de nem művelt, mert a munkáján kívül semmit sem csinál kitartóan. Van érzéke a festéshez, de nem mer átváltani, mert nincs önbizalma. Huszonhat éves, egy gyermekük van. Külön, új lakásban laknak, sokat segít a feleségének, és a gyerek is sok idejét elveszi. Szakmájának mestere, de nem szereti.

II.

A szabadidő naplóban lejegyzett időtöltéseket elemezve tizennyolc tevékenységi formát állapítottunk meg, melyek négy nagy csoportba oszthatók:

I. Egyéni és csoportos időtöltések, melyeknek összefogó célja a kikapcsolódás, a szellemi és fizikai regenerálódás; közben persze társasági igényeiket is kielégítik.

II. Rendszerint fizikai erő kifejtéssel járó tevékenységek, melyekkel vagy a háztartásban, a ház körül segítenek, vagy kedvtelésből csinálják.

III. Közvetlenül művelődési, kulturálódási célokat szolgáló kedvtelések (a vizsgálat tulajdonképpeni célja).

IV. Ügynevezett egyéb tevékenységek, melyek persze sem időben, sem fontosságban nem jelentéktelenek.

A hat héten keresztül regisztrált szabadidő-tevékenységek ilyen szttenderdizálása után mód nyílt az átfogó táblázat elkészítésére:

Csopt.	Szám	Megnevezés	Személyenként a tevékenységi formák elő- fordulása					Össz.
			A	B	C	D	E	
I.	1	Társas szórakozás otthon (kártyázás, évforduló, születésnap stb.)	3	2	8	0	7	20
	2	Házon kívüli társas időtöltés (preszszó, kocsma, tánc stb.)	2	15	13	9	9	48
	3	Napközi pihenés	11	10	19	4	2	46
	4	Séta	8	0	3	2	5	18
	5	Motorozás, udvarlás	0	10	0	0	0	10
II.	6	Segít a ház körül	4	10	17	3	45	79
	7	Berendezést, háztartási gépeket javít	1	20	3	0	2	26
	8	Barkácsol (kedvtelésből valami újat csinál)	0	0	0	0	19	19

III.	9	Újságok, folyóiratok	9	6	20	8	4	47
	10	Szépirodalom, szakkönyvek	13	5	4	2	3	27
	11	Tv-t néz	4	3	21	10	19	57
	12	Filmet néz, moziban	3	2	0	3	0	8
	13	Lemeshhallgatás	6	1	0	0	0	7
	14	Rádióhallgatás (mikor direkt valamelyik műsorra kíváncsi)	3	0	1	1	1	6
	15	Szervezettszerű tanulás	0	0	0	32	0	32
IV.	16	Társadalmi munka	1	1	1	8	0	11
	17	Egyedi esetleges elfoglaltságok (be-teglátogatás, foghúztatás stb.)	5	2	12	9	5	33

(Az egyes tevékenységeknek nem az időtartamát jegyeztük, hanem azt, hogy a negyvenkét nap alatt hányszor fordultak elő. A különböző kedvtelések és elfoglaltságok idejének megállapítása egyszerűen nevetséges lett volna a vizsgált személyek előtt egyrészt, másrészt viszont a gyakoriság egyben időtartamot is jelez.)

B. C. és E. időnként bemennek a presszóba, mind az öten mennek néha táncolni a Salgó étterembe, vagy különböző művelődési otthonokba, de a Karancs szálló küszöbét még egyetlen egyszer sem lépte át egyikük sem, még kíváncsiságból sem! Oda az üveggyárból a tisztviselők járnak inkább, a fizikai munkások közül pedig csak a focisták, jelesebb sportolók, öntevékeny művészeti csoportok résztvevői vagy az aktív társadalmi munkások.

A megfigyelési időszak alatt csupán A. és B. fordult meg művelődési otthonban. Egyikük tv-t nézni, a másik pedig minden filmvetítéskor, mert ő a gépkezelő. Az öt fiatalt nem érdeklik a művelődési otthonok programjai, és a megyei kulturház nagy műsorait sem szokták megnézni. A megfigyelési időszak alatt nyílt meg az új megyei művelődési ház. Az öt fiatal közül csupán A. ment el oda háromszor az országos amatőr jazz-fesztivál alkalmával, mert nagyon szereti a zenét — a reprezentatív épület és annak munkája különben őt sem érdekli.

Lényegében ugyanezt a képet kaptuk a két kontrollbrigádnál is — és a gyár egyéb munkásai között végzett szűrőpróbák azt igazolják, hogy ez a szabadidő-tevékenység elég általános a gyárban. Nagyon kevesen tesznek ettől többet, s mintegy harmadrész pedig kevesebbet.

III.

Az elemzést kezdjük talán a gyakoriság sorrendjének megállapításával, ami — mint már említettük — lényegében az időmegoszlást is kifejezi:

Összes előfordulás:	504,	ebből
I. csoport	142,	28%
II. csoport	132,	27%
III. csoport	184,	36%
IV. csoport	44,	9%

Ha az új ismeretek szerzését célzó elfoglaltságokat nézzük — 9—15 pontok, III. csoport —, akkor megállapíthatjuk, hogy az öt fiatal nem kevés időt fordít művelődésre: az összes szabadidő-tevékenységnek mintegy harminchat százalékát! (A másik két brigádnál ugyanez huszonnyolc, illetve huszonöt százalék volt.) Ez az arány sok értelmiséginek is becsületére válna. A helyes kép kialakításához azonban még több dolgot figyelembe kell vennünk.

Mindenekelőtt azt, hogy ez az öt fiatal az olvasással, tv- és mozinézéssel elsősorban nem művelődni akar, hanem élményeket szerezni — míg az értelmiségi rendszerint fordítva. És ez lényeges különbség: ez az öt fiatal a lapokban elsősorban a sporthíreket keresi meg, aztán a gyilkosságokról és egyéb érdekességekről szóló tudósításokat, és csak aztán keritenek sort a politikai közleményekre, míg a tudományos és kulturális rovatokat a legritkábban olvassák el.

Másodszor be kell számítanunk, hogy ezek a fiatalok — mint munkatársaik túlnyomó többsége is —gyakran nem értékelik a látottakat, hallottakat, olvasottakat. S ha igen, akkor nemritkán rosszul. Így például a Lord házassága c. tv-filmet négyen látták, és egyikük se vette észre, hogy az szatíra a javából! A legintelligensebb E. is csak a beszélgetés alkalmával jött rá erre.

Harmadszor pontosan tudnunk kell, hogy mi az, amit olvasnak, hallanak, látnak. A lapok közül a megfigyelési időszak alatt a következőket vették kézbe: Népszava, Népszabadság, Képes Újság, Nők Lapja — a gyakoriság sorrendjében. A következő könyveket olvasták: Berkesi András: Sellő a pecsétgyűrűn (hárman); Rejtő Jenő: Az elveszett cirkáló (ketten); Jules Verne: Lángban álló szigetenger; Emile Zola: Nana; Passuth László: Megszólal a sírvilág; Jókai Mór: A jövő század regénye; Rejtő Jenő: A tizennégykarátos autó; Yves Montand: Csupa napfény a szívem.

Negyedszer be kell számítanunk, hogy a vizsgálat február—márciusban folyt, amikor is még nemigen lehet a szabadban tartózkodni, kirándulni

Ötödször tudnunk kell, hogy ilyen regisztrálások alkalmával a valóságosnál egy kicsit mindig jobb eredmény születik, hiszen a megfigyelt személyek ilyenkor ösztönösen is vagy többet művelődnek, vagy (ez is előfordul) többet mondanak, mint ami van. Ez olyan emberi tulajdonság, amellyel majdnem minden szociológiai felmérésnél számolnunk kell.

A tv még hipnotizálja őket: adás kezdetekor bekapcsolják a készüléket, s ha nincs más programjuk, vagy nem alszanak el, akkor mindent megnéznak, válogatás nélkül. Ez persze ritkább eset. Törekednek azonban arra, hogy minden filmet és tv-játékot megnézzenek, amelyek között a krimiknek van a legnagyobb sikerük. A színházi közvetítések közül már csak a vidámabbakat nézik meg. Így például a Negyedik csigolyát négyen látták, az Oppenheimer ügyet viszont egyikük sem.

A.-nak és B.-nek nincs tévéje. Meglepő, hogy mégsem járnak lényegesen többet moziba, mint társaik. Rádiót négyen hallgattak mégpedig hat esetben. Háromszor híreket, háromszor pedig rádiójátékot, illetve színházi és zenei közvetítést. Ezek persze csak azok az esetek, mikor kifejezetten azzal a céllal ültek le. A „lármadoboz” különben egész nap szól. A rádió ma mintegy aláfesti az emberek életét, napi tevékenységüket: ébredéskor bekapcsolják és lefekvéskor néha elfelejtik kikapcsolni.

A fentiekben végigtekintve most már megállapíthatjuk, hogy ennek az öt fiatalnak a szabadidő-tevékenysége meglehetősen egysíkú. Hiányzik belőle a színház- és hangverseny látogatás, egy este a Karancsban, aktív sportolás, a szellemi játékok

fejtes garnitúráját — a kártyát kiveve. A kontrollsorozatok és szűrőpróbák tapasztalatai, valamint az általában szerzett benyomások alapján megállapíthatjuk, hogy ez az öt fiatal korának, osztályának és városának hű fia: csak azt olvassák, nézik és hallgatják, amit ma egy munkásnak az Öblösüveggyárban — Salgótarjánban — illik, amit egymástól elvárnak, amiről munka közben és délutáni sörözéseken szó esik. Ha ismerik az NB/I. állását, ha olvasnak Dumast, Jókait és Berkesit, ha megnézik a tv-ben a vígjátékokat — akkor ők művelt, érdeklődő munkások, akikkel a többiek szívesen ülnek le egy kisüveg sörre! Úgy kell azonban elképzelnünk, hogy ez kizárólagos erejű is: aki a fenti dolgokról nem tud társalogni, az elmaradott ember, aki viszont többet és mást is tud az különködő!

A megfigyelés ideje alatt nem egy társukról jegyezték meg, hogy az tahó, mert ezt vagy azt nem olvasta. Ugyanakkor E. még brigádtársai előtt sem beszélt arról, hogy festeget. Ez csak akkor derült ki, mikor a találkozások során bizonyos kölcsönös szimpátia alakult ki. C. szegyenkezve — és társai előtt álszegyenkezve! — mondta, hogy ő ultizni nem szeret, hanem inkább römizni. A.-ról mosolyogva emlegettek, hogy „dílje a lemez”.

A fentebb vázolt magatartási és érdeklődési normákat tehát nem illik átlépni, s aki mégis megteszi, az szinte titokban... Ezt a megállapítást egyben az általános következtetések legfontosabbjának is tekinthetjük.

IV.

Ezekután egészen világosnak tűnik előttünk, hogy ennek az öt fiatalnak — és a tarjáni munkások többségének — hiába hirdetünk bármilyen színvonalas színházi estet, hiába reklámozunk mégoly jól illusztrált ismeretterjesztő előadást, nem fognak eljönni, és pedig nem azért, mert programunk rossz, hanem mert annak megtekintése egyszerűen nem tartozik bele életükbe. Nincs rá sem egyéni, sem társasági igényük. Hiába hirdetünk vitát a Húsz óráról (filmről, könyvről egyaránt), ha azt nem olvasták, nem látták; hiába hívjuk meg Illyés Gyulát vagy Illés Bélát, mikor azokról hallottak ugyan, írásaikat is olvasták esetleg, de nem tetszettek.

Hiába ítéljük tehát programunkat bármilyen közérdekűnek és aktuálisnak, ha az kívül esik a meghódítandó közönség normáin; itt szövegekkel, rendeletekkel és agyafúrt ötletekkel semmire sem megyünk. Még a népművelési státuszok növelése sem megoldás. Arra van szükség, hogy pontosan és konkrétan tudjuk: működési területünkön mi tölti ki az emberek hétköznapijait. El kell hinnünk, hogy nem elég a művelődési otthon havi programját színes plakátokon és prospektusokban közzétenni.

Nekünk is ismernünk kell az emberek programját, legalább annyira, amennyire szeretnénk, hogy ők ismerjék meg a miénket!

Szélesebb körű, mostanában divatos szabadidő felmérések természetesen nyújtanak általános tapasztalatokat, de a tömegek életprogramjába csak úgy „surakodhatunk” be, ha ismerjük az egyes emberek napi tevékenységét, esetleges egyéni kedvtelését, ezek milyenségét, szintjét és tartalmát!

Mondani könnyű, csinálni nehezebb.

S most talán még általában pár szót arról, hogy miképpen ismerhetjük meg az emberek szabadidő-tevékenységét. Az egyre inkább terjedő kérdőíves módszer nem jó. Talán többet árt, mint használ. Kiosztunk bizonyos számú kérdőívet, és vissza-

kapjuk a felét. Ez azonban még mindig célravezető lenne, ha azok tartalmában megbízhatnánk. De nem bízhatunk meg, mert a) ha a kérdések kiegészítendők, akkor a kitöltő nagyon gyakran azt írja, ami eszébe jut; b) ha eldöntendők, akkor igen gyakran nem azt húzza alá, ami őt valóban érdekli, hanem amit „előkelőnek” tart. Tehát: „Szívesen meghallgatna-e egy illusztrált előadást a jazz-ről?” és „Szívesen meghallgatna-e egy komoly zenéről szóló, illusztrált előadást?” — a kitöltő rendszerint mindkettőt aláhúzza, az elsőt azért, mert szereti, a másodikat azért, mert nagyon jól tudja, hogy a komoly zenét kedvelni valami „előkelő” dolog. Számos tapasztalat igazolja, hogy népművelők ilyen kérdőívek alapján állították össze programjukat, és kudarcot vallottak.

Törekednünk kellene arra, hogy minél több, e dolgozatban vázolt, konkrét vizsgálatot végezzünk. Ez azonban annyi időt és energiát igényel, amennyire még a főfoglalkozású népművelőknek sem igen futja. Egy-két ilyen vizsgálat után viszont nagyon hasznosak és célravezetőek a kötetlen beszélgetések. S elsősorban nem azokkal kell beszélgetnünk, akiket a művelődési otthonban megtalálunk! Ez elemi dolog. El kell mennünk az üzemekbe, kocsmákba, presszókba, sőt az otthonokba is. (Egy nagyon jellemző példát: Sok népművelő hajlandó arra, hogy egy-egy rendezvény sikere érdekében „házaljon”. Ilyenkor azonban nem jut eszébe megkérdezni, hogy: „mit tetszenek csinálni ma este, és holnap este, és holnapután este?” — csak azt ísmélti makacsul, hogy: „ma este jönnek el, föltétlenül!”)

Ezekután pedig térjünk vissza a konkrétúra:

Ezt az öt fiatal elsősorban saját üzemi művelődési otthona nyerhetné meg, de mindenki más, aki azt adja nekik, amit igényelnek. Kezdeti lépésként tehát semmi olyat, amit amúgysem csinálnának, ami nem tartozik a munkásosztály adott csoportjának életnormái közé.

A tévét ma sok népművelő — ki nem mondottan — ellenfélnek tekinti. Pedig az egyik legjobb segítőtárs lehetne, ha igényelnénk. Ha ennek az öt fiatalnak személyre szóló értesítést küldenénk, amelyikben felhívjuk a figyelmét, hogy ekkor és ekkor Ivanhoe-előadás lesz a tv-ben, s utána pár nappal erről a művelődési otthonban vitát rendeznek, kiegészítő kisfilmet vetítenek, a kérdésekre (történelmi háttér, csemegék a korból) választ adnak, akkor elképzelhető, hogy kettő-három el is megy. Ezt a módszert természetesen minden olyan tv-műsorra ki lehet terjeszteni, amit ezek a fiatalok megnéznek. De csak azokra! Nem a közös műsor-nézés a lényeges, hanem az utána következő kiegészítés és eszmecsere.

Ugyancsak a tv-műsorokra lehetne építeni a különböző vetélkedők és totók egy részét. Képzelnék el például, hogy egy krimi kellős közepén öt fiatalnak adunk egy-egy ívet, ahol többek között arra is válaszolni kell, hogy ki lesz a gyilkos!?... Persze minden ilyen kapcsolásnál gondosan ügyelnünk kell, hogy csakis olyan általános kérdéseket tegyünk föl, vagy állítsunk be a vitába, amelyek szervesen kapcsolódnak a tárgyhoz. A „kegyes” csalásokat ugyanis mindenki hamar észreveszi, és akkor elmegy a kedve.

Ugyanezt lehetne tenni a rádió és a filmszínház műsoraival, ott persze kisebb lesz az eredmény, hisz — mint láttuk — nincs irántuk nagyobb érdeklődés... Mind-ehhez nagyon jó lenne, ha a tv és a népművelési szervek között szorosabb kapcsolatok létesülnének: A tv nem csupán két héttel előbb közölné az érdekesebb műsorok tartalmát, és a tekerceket lehetőleg lepergetnék a népművelők előtt.

A másik nagy érintkezési felület a szépirodalom. Ha ezzel az öt fiatalal időről-időre közöljük, hogy általuk olvasott szerzőktől milyen új műveket szereztünk be, ugyanakkor névre szólóan azt is közöljük, hogy a könyvbarátoknak a közeljövőben mit rendezünk, akkor azok nem csupán tájékozottak lesznek, hanem esetleg el is jönnek. S nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az egyéni szín, íz, az újszerű témafelvetés mindig megkapóbb. Tehát: ha Berkesi Húszvések-jéről vitát rendezünk, akkor a címnek nem azt adjuk, hogy: „A főhősnek sikerült-e önmagában legyőzni a visszahúzó erőket?” — hanem valami ilyesmit: „Szerette-e Ősze Miklós Verát?” (Jobbat lehet kitalálni, csak rosszabát nem.) És éppen az ilyen ötletek mutatnák ennek az öt fiatalnak, és a többinek, hogy végre kiléptünk azokból a sablonokból, amelyeknek nagy részük volt abban, hogy bennük előítélet keletkezett népművelő munkánk iránt!

Nagyon aprónak tűnik, de rendkívül lényeges, hogy nem értesítünk mindenkit minden programunkról, csak azokat, akikről határozottan tudjuk, hogy érdekli őket a dolog; s lehetőleg nem stencilekkel (ahol a névnek és a rendezvény címének előre ki van pontozva a helye!), ez lehet nagyon kényelmes, az írógép-használat viszont rendkívül eredményes!

„Osztályuk hű fiai” — irtuk erről az öt fiatalról. Ugyanakkor azonban észre kell vennünk, hogy mindegyikük egyéniség is, mindegyiknek van olyan kedvtelése, amibe „bele lehet kapaszkodnunk!” (És pontosan ezért nagyon fontos — hadd mondjuk ki: perdöntő — a személyre szóló, konkrét ismeretek szerzése. Ezt már igazán nem helyettesítheti semmiféle általános népművelői tapasztalat, legyen az bármily gazdag.) A. olvasni szeret és lemezeket hallgatni; B. gépekkel bajlódni; C. igen szereti a társaságot, a rómit; D.-nek a tanuláshoz lehetne segítséget adni — míg E. kezdeti vonakodás után szívvest-örömet kapcsolódna be egy olyan csoportba, ahol esztétikai témákat vitatnak alapfokon.

Megjegyezzük azonban, hogy az egyéni kedvtelések ismeretében kiadott általános felhívás nem elég. Egyáltalán nem biztos, hogy annak sikere lesz. Másik vizsgálat során kiderült, hogy egy kis bányatelepen viszonylag sokan szeretnek kirándulni az erdőbe. A művelődési otthon ezután turista szakkör alakítását hirdette meg, de arra csak ketten jelentkeztek. Meggyőződésünk, hogyha az érdekeltekhez személyesen mentek volna el, a szakkör megalakult volna... Ezen okulva, a felmérés idején A.-nak új lemezeket, zenéről szóló könyveket ajánlottunk; B.-nek szakmai könyvet; C.-nek rőmipartnereket próbáltunk szerezni; D.-nek korrepetitort kerítettünk; és E.-vel több ízben képzőművészetről, általános erkölcsi témákról vitáztunk. És mind az öt szívesen vette. Elképzelhető, hogy ha az üzemi népművelők megfelelő módon közelednek ehhez az öt fiatalhoz — és a többihez —, akkor egy részüket be tudják kapcsolni a művelődési otthonok életébe.

Személy szerint foglalkozni mindenkiel — ez képtelenség; de személy szerint foglalkozni minél több — és egyre több! — emberrel — ez sem könnyű, viszont reális és eredményes.

GYERMEKOLVASÓK

A gyermekek többsége szereti a könyvet, szeret olvasni. Izgalmas feladat megfigyelni, hogy a leporellok képeinek böngészésétől hogyan jut el egy gyermek a mesék, kalandos történetek, történelmi regények olvasása után a konkrét ismereteket nyújtó tudományos művek és a komoly szépirodalom tanulmányozásáig. Ezt a folyamatot legjobban könyvtárainkban figyelhetjük meg, ott ugyanis a gyermekolvasók nagy száma mellett adott a könyvek legkülönbözőbb fajtájából összegyűjtött állomány is. És ez az állomány minden gyermeknek egyformán rendelkezésére áll. A gyermekek ki is használják ezt a lehetőséget, sokkal jobban, sokkal aktívabban mint a felnőttek. A megye 6—14 éves korú lakosságának több, mint fele 54,3% könyvtári tag. Az összes olvasók 41,8%-a — 18 705 fő gyermekolvasó. Hogy milyen magas ez a szám, onnan láthatjuk a legjobban, hogyha a 6—14 éveseket a felnőtt olvasókhoz való viszonyítás után az összlakossághoz is viszonyítjuk. Ebből viszont az derül ki, hogy ez a korosztály mindössze 14,8%-a megyénk összlakosságának.

Az olvasók nagyobb része tehát fiatal, aki igényli a könyvekkel való jó ellátottságot, s ezen kívül az olvasott művek feldolgozását is: megbeszéléseket, ankétokat, foglalkozásokat. Ez a kívánságuk annál is inkább megkövetelheti a teljesítést, mivel éppen ez az az életkor, melyben nélkülözhetetlen az irányítás, a vezetés. Nagyon fontos, hogy mit és hogyan olvasnak a gyerekek, hiszen a gyermekkori könyvélmények rányomják bélyegüket egész életükre. És azt hiszem, azt sem lényegtelen hangsúlyozni a gyermekolvasókkal való foglalkozások fontosságánál, hogy 2, 3, 5 vagy 10 év múlva a jelenlegi gyermekolvasókból lesznek a felnőtt olvasók. Az viszont nagyon érdekes probléma, hogy a felnőtt olvasók soraiból eltűnik a gyermekolvasók jelentős százaléka. Azon gyermekek nagy része, akik általános iskolai tanulmányaik idején szívesen jártak a gyermekkönyvtárakba, sokat olvastak, aktívan részt vettek a gyermekfoglalkozásokon, 14. életévük után lassan kimaradnak a könyvtárakból. Gimnazisták közt végzett felméréseink szerint ennek oka „a sok tanulni való”, ami mellett örülnek, ha a kötelező irodalmat el tudják olvasni. Többségük keveset olvas, s mire eljutnak a IV. osztályig, az érettségire való felkészülés közben még arról a kevesről is lemondanak. Ezzel nem állítom azt, hogy nincs a gimnazisták közt szenvedélyes olvasó, s még csak azt sem állítom, hogy hiányoznak a könyvtári tagok közül — hiszen különösen a kötelező olvasmányokért, és emellett az érdeklődési körüknek megfelelő könyvekért számosan megjelennek könyvtárainkban. Tény viszont, hogy számuk aránylag kevesebb, mint az általános iskolásoké. Ezen felmérésünk helyességét bizonyítja és általánosítja sokkal mélyebb és nagyobb terjedelmű felméréseben Lakits Pál: Középiszolásaink és az irodalom (Bp. 1962).

Azok a gyerekek, akik VIII. általános befejezése után nem tanulnak tovább középfokú intézményeinkben, hanem ipari tanulónak mennek, vagy esetleg rögtön munkalehetőség után néznek, vagy — főleg lányok esetében — otthon maradnak, eleve kevesebb a könyvtári tag, s kisebb a könyv, az olvasás iránti szeretet is.

Helyes neveléssel természetesen el lehet érni, hogy legalább azok a gyerekek, akik 14 éves korukig szívesen jártak a könyvtárakba, később se hanyagolják el az önművelésnek, a szabadidő jó kihasználásának ezt a formáját. De ezen problémának részletes elemzésére nem térünk ki, mivel jelen cikkünkben csak a 6—14 éves korosztály olvasási problémájának vizsgálatát tűztük ki célul. S hogy ennek a korosztálynak nagyrésze olvas, a statisztika pusztá számai is elevenen bizonyítják. Természetesen az sem közömbös számunkra, hogy mennyit és mit olvasnak ezek a gyerekek. Ez persze egyénenként erősen változik, felméréskor a skála rendkívül változatos képet mutat. De nézzük először a „mennyit?” kérdésre adható választ. Megyei átlagban ez a szám nem kielégítő — 1 olvasóra évi 19 (havi 1,85) könyvkölcsönzés jut. Jól működő, speciális gyermekkönyvtárainkban ez a szám csaknem kétszerese: évi 33 (havi 2,83) könyvkölcsönzést mutat. Az átlagon belüli egyéni eltérések még nagyobbak. Havi 8—10 könyvolvasás jelenti a maximumot, s évi 5—6 könyvkölcsönzés a minimumot.

A „mit olvasnak?” kérdésre statisztikáink is megpróbálnak válaszolni. Nézzük meg a Városi Gyermekkönyvtár utolsó 3 éves statisztikájának megfelelő adatait. (Előzetesen meg kell jegyezni, hogy a Városi Gyermekkönyvtár az 1964-es évben 4 iskolai fiókkönyvtárral, 1965-ben 3 iskolai fiókkönyvtárral, 1966-ban pedig fiókkönyvtár nélkül működött, s ebben az évben statisztika csak mintavételi napokon készült. Az olvasók, valamint a kölcsönzött kötetek száma ezért mutat egyenetlenséget.)

Év	Olvasók száma	A kölcsönzött kötetek megoszlása						össz.	szép-irod.	gyerm. irod.	együtt
		társ. tud.	term. tud.	műszaki	mezőgazd.	egyéb					
1964	1883	295	530	99	5	2237	3466	3932	32 833	40 281	
1965	1745	491	577	341	10	2892	4311	2398	33 339	40 048	
1966	700	102	112	107	3	401	725	1026	3 546	5 297	

Ha ezt a statisztikát korábbi clemzésekkel, felmérésekkel vetjük össze, szembe-tűnő változás, hogy 10, 20, 30 évvel ezelőtt ismeretterjesztő könyv minimális szám-ban szerepelt a 6—14 évesek olvasmányai között, most pedig az összes kölcsönzött könyvnek 1964-ben 8,6%-át, 1965-ben 10,76%-át, 1966-ban pedig 13,65%-át teszik ki. A gyermekirodalom minőségi, fajtánkénti megoszlása viszont sokkal kevesebb változást mutat. A kedvenc írók, kedvenc hősök — a gyermekirodalom klasszikusainak művei nem veszítettek az évek során népszerűségükből. Egy-egy mai író néhány műve ugyan fel tud zárkózni a „legkedvesebb könyveim” közé, de kiszorítani nem tudja az elődöket. Így például a legkisebbek olvasmányai között a Grimm testvérek, Andersen, Benedek Elek, Móra Ferenc meséi mellett igen népszerűek Illyés Gyula. Kolozsvári Grandpierre Emil mesegyűjteményei és sok kicsi Bodó, Brumi sorozatát, vagy a Sicc történeteket olvassa legszívesebben. A nagyobbaknál verhetetlenek a Gárdonyi, Defoe, Mark Twain, Cooper, Beecher-Stowe, Verne, Walter Scott stb. hősei. Az érdeklődési körnek megfelelően természetesen igen kedveltek főleg a fiúk között a mai írók kalandos történetei (pl. Dékány könyvek), a lányok között pedig az ún. lányregények (Janikovszky, Thúry stb. könyvei).

Ha a fent vázolt kép okát próbálnánk kutatni, a gyermekeknek szóló irodalom minőségi és mennyiségi problémáit kellene elemeznünk. Bár vitathatatlan az elmúlt húsz évben a fejlődés, még mindig kevés az új, minőségileg is kifogástalan gyer-

mek-szépirodalom, s ami van is, nem tudja kielégíteni, felvenni a versenyt az egyre növekvő igényekkel. Míg a gyermek ismeretterjesztő irodalom egyre újabb érdekesebb könyvekkel bővül, (Bölcs Bagoly sorozat könyvei a kisebbeknek, Búvár könyvek a nagyobbaknak, hogy csak a legnépszerűbb, legjobb két sorozatot említsem), addig a szépirodalmi könyvkiadásban sok az ismételt — második, harmadik stb. kiadás, a különböző sorozatokban való megjelentetés (Pöttyös könyvek, Csikos könyvek, En könyvtáram stb.). S ez nem is lenne baj, ha emellett egyre több és egyre jobb új gyermekkönyv is megjelenne. De nézzük meg konkrétan is a kérdést, mit jelent ez a gyakorlatban. Községi könyvtárainkban a gyermekirodalom maximum 2—300 féle olvasmányból áll. Ha ezt egy gyermekolvasó érdeklődési körének megfelelően csökkentjük — pl. a fiúkat nem érdeklik a lányregények, vagy figyelembe vesszük azt, hogy a mesekönyvek olvasottsága az életkor növekedésével csökken, akkor már csak felényi — 100, 150 kötetes állományt nyújthatunk egy-egy olvasónak. S ha egy gyermek már II., III. osztályos korában olvasni kezd, ezt az állományt pár év alatt (még az átlagosan olvasó is) kiolvassa, s mire 12—13 éves lesz, eljut odáig, hogy „minek járjak könyvtárba, amikor már ott mindent kiolvastam.” A felnőtt szépirodalomból igen minimalis azon könyvek száma, amelyek ennek a korosztálynak ajánlhatók, így mind a gyermekolvasó, mind a gyermekkönyvtáros számára nehéz feladatot jelent az olvasás folyamatosságának megoldása. Nagyobb probléma ennél, hogy jó könyv híján rászoknak a gyerekek a silányabb könyvek olvasására, s éppen abban a korban, amikor a legfogékonyabbak, óra, rosszra, giccsre, s a későbbiek során is — amikor feltárulhat előttük a felnőtt irodalom igazi kincsesháza — csak a szórakoztató, könnyű, jelentéktelen semmitmondó műveket keresik. Nem tagadom, kissé túlzott ez a kép, de szándékosan túlzott, mert egy meglévő hiányosságból adódott, illetve adódható probléma-sort próbál elemezni.

Választ keresve a fiúk és lányok érdeklődési körének eltéréseire, negyven 13 éves tanuló — 20 fiú, 20 leány — 1-1 könyvkölcsönzését figyeltem meg a Városi Gyermekkönyvtárban. A kölcsönzések spontán választás útján történtek. Bár általánosítani nem lehet 40 olvasó olvasmányai alapján, ez a kis felmérés is sok érdekes tanulsággal szolgálhat, amellett, hogy részben illusztrálja a fentebb elmondottakat is.

A kölcsönzött kötetek megoszlása

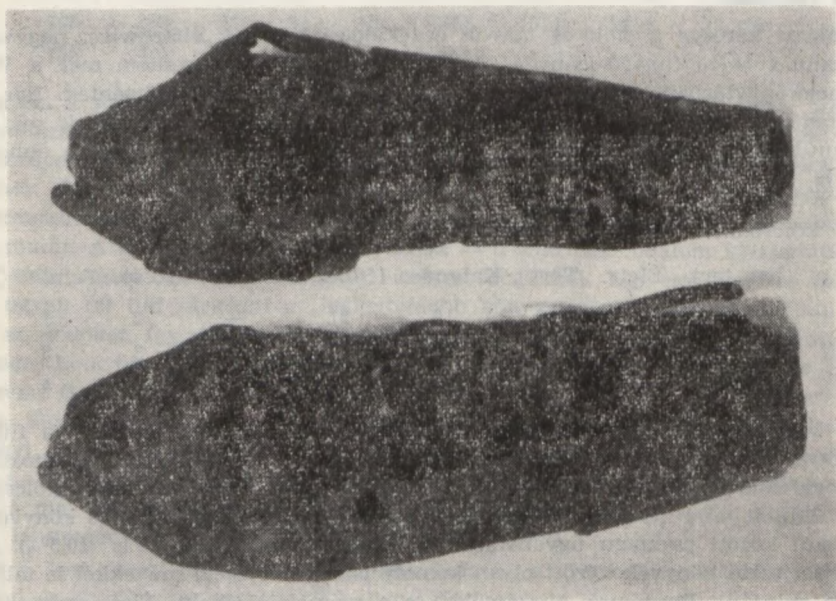
	Ism. terj.	Életr.	Tört.	Kalandos	Ifjúsági	Lány r.	Mese	Felnőtt	Összes
Fiúk	16	7	10	19	21	—	2	1	76
Lányok	6	1	3	10	21	21	3	3	68
Összes	22	8	13	29	42	21	5	4	144

A kölcsönzött könyvek fajtánkénti felsorolásából is láthatjuk, hogy a fiúk olvasmányai sokkal differenciáltabbak. Igaz, itt is jelentős az életkori sajátosságuknak megfelelő kalandos, fantasztikus regények száma, ami az összes kölcsönzött könyv 25%-át teszi ki, de az általuk kölcsönzött 76 könyv (1 olvasó 3,8 könyvet vitt átlagosan) között csaknem ugyanennyi az ismeretterjesztő könyv is (20,5%), és az ismeretterjesztő könyvek között olyan komoly ismeretterjesztő művekkel is találkozhatunk, mint pl. Bermenn: A számolás és a számok, Székely: Élet, ember, világ, Tábori: A zseblámpától a rádióig, Ráday: Ásatások a víz alatt stb.

Jelentős a történelmi regények, valamint az életrajzi regények száma is, 12,1, illetve 8,1%, melyek között szerepelnek Erdődy: Sasoknál magasabban, Hunyadi: Hét tenger vándora, Jan: Jégmezők lovagja, Meinc: Marco Polo stb. című művek is. Egy kölcsönző mesekönyvet vitt. Kellő neveléssel el lehetne érni, hogy egy 13 éves fiú érdeklődési köre másfelé irányuljon már. Viszont olyan könyv is előfordult egy olvasónál, ami nem 13 éves gyermeknek való! Szilvási: Kinek a sorsa?

A lányoknál az ifjúsági regényekkel (Gárdonyi, Molnár, Katajev, Tatay stb. művei) egyenlő mennyiségben fordulnak elő az ún. lányregények — Beczássy: Marika és Piri című könyvei, Thúry: Angelája stb. Az ismeretterjesztő könyvek kölcsönzése csaknem harmada a fiúkénak — 6 db, 8,9%, s ezek minőségi összetétele sem éri el a fiúkénál tapasztalható magas színvonalat, — hiszen 2 könyv közülük Gács: Bűvészkönyve és Grätzer: Sicc című műve játékos könyv. A maradék 4 között is olyan könyvek találhatóak, mint Fodor: Vidám illemtana, Grosics: Így láttam a kapuból és két utleírás. Természettudományos könyv a 68 kölcsönzött könyv között egyetlen egy sem volt. Hasonlóképpen minimális a történelmi és életrajzi regények száma is, ami az összes kölcsönzés 4,4 illetve 1,4%-át teszi ki. Viszont itt két gyermek kölcsönzésekben találtunk csak mesekönyvet, és két gyermek kölcsönzött ki-mondottan csak felnőtteknek ajánlható könyvet — Szilvási két művét és Cusac: Hőhullám Berlinben című könyvét.

A felmérésekből is láthatjuk, hogy az olvasni szerető gyermekek spontán könyvválasztási nem mindig kielégítőek. Nélkülözhetetlen tehát az irányítás, a nevelésnek az a fajtája is, amely jó szelektációs készséget alakít ki, s amely nemcsak gyermekkorban, hanem a későbbiek során is egyértelműen meghatározza az egyén olvasási kulturáját.

HAGYOMÁNY

TÓTH IMRE:

EGY LETÚNT VILÁG KÖSZÖNÉSFORMÁI

Minden változik. A köszönésformák is. Ezek változása általában igen lassú, de a nagy történelmi és társadalmi sorsfordulók időszakában a köszönésformák is gyorsan „forradalmi módon” átalakulhatnak.

Az utóbbi két—három évtizedben a magyar falu ilyen szempontból is megváltozott. Érdemes ezt a változást figyelemmel kísérni, hiszen a köszönésformák sok mindenről beszélhetnek. Vallanak egy adott kor történelmi —, társadalmi — és politikai arculatáról. Segíthetik a nyelvtudomány, néprajz, szociológia stb. munkásait.

Meg kellene vizsgálni az 1930 és 1940 közötti időszak köszönésformáit. A letúnt világgal együtt ezen korszak köszönésformái is eltűnőben, visszahúzódóban vannak. Most, a mai felnőtteknek kell feljegyezni azokat, mert az utánunk következő nemzedék már nem jegyezheti fel.

A Börzsöny egyik isten háta mögötti faluja Bernecebaráti. Az itt élő nép — a palócok közismert hagyománytisztelőének megfelelően — még egyeduralkodó jelleggel őrizte a több évszázados köszönésformákat a harmincas évek közepén. És köszönési módjában nem tért el a környező Ipoly menti községektől, tehát példái — bizonyos fenntartásokkal — a magyar falu köszönésformáiként is felfoghatók.

Ismerkedjünk meg ezzel a községgel! 1934-ben adták ki Nógrád és Hont vármegye monográfiáját. Benne a következőket olvashatjuk:

„Bernecebaráti — Kisközség 1852 lakossal, római katolikus egyházzal, római katolikus iskolával, Levente Egyesülettel, Polgári Lövész Egylettel, Fogyasztási Szövetkezettel, postaügynökséggel.

Már a XII. században említve találjuk az okiratban Bernece és Barátit, az előbbit a Hunt nemzetségbeli Demeter drégelyi várának tartozékaként, az utóbbit pedig mint amelyet Adorján fia, István a Garam melléki bencéseknek ajándékozott.

Bernece Berneche névvel szerepelt a pápai tizedszedők 1332—37. évi lajstromában. A későbbi századokban az esztergomi érsekség Bernece földesura. De Baráti is az esztergomi káptalan birtokába jutott. A XVI. században pedig Szobi Mihálynak is volt Barátiban birtokrésze.

A község temploma már 1156-ból említtetik. A világháborúban a harangot és az orgonasípokat hadicélokra vitték el, a harangot 1930-ban pótolták, 1934-ben új orgonát építettek.

A községnek Mavart autóbusz közlekedése van.

Nagyobb birtokosai: az esztergomi érsekség, Róth Simon, Kinszky József, Kalánka József, özv. Módé Ignácné, Módé József, Lantos Ferenc, Máté Simon, Máté Mátyás, id. Molnár József, Máté Ignác, Praszna János és Pálinkás János.

A leginkább földművelést űző lakosságból hét kereskedő és tizennégy kisiparos él.

A község lakosai közül a világháborúban 445-en vonultak hadba, és 49-en haltak hősi halált. 1934-ben a község hősi emlékművet állított.

A mongoráfia tudományos igényességében (és terjedelemben) nem éri el a korábbi, 1910 körüli vármegyei monográfiák szintjét, de adatai nagyjából elfogadhatóak. Érdekes megfigyelni, hogy a Budapestről érkezett „gyűjtő” a palócosabban beszélő Máté-k nevet Módé-kra torzította, valószínűleg így lett a Kalácskából is Kalánka.

A monográfia elkészítése üzleti vállalkozás volt. Azok neve került bele, akik előfizettek a kötetre. Így fordult elő az a furcsa helyzet, hogy a község legtekintélyesebb családját a Szokoly család kimaradt a felsorolásból, mert Szokoly — elvi okokból — nem fogadta az ügynököket. (Mivel személye a köszönésformákat illetően is fontos, később visszatérek rá.)

Szüleimtől tudom, hogy a községben élt egy olyan hiedelem, miszerint a bernecei lakosság ősei a kivonulás helyett Drégely várából Bernece-re telepedett törökökkel keveredtek. A kevésbé temperamentumos barátiak pedig a honfoglalás — korabeli szlávok megmagyarosodott leszármazottjai.

A környék valóban vadnak tartotta a bernecei népet. (pedig csak szegény volt), talán éppen azért csapolták meg úgy a vérét — a barátiakéval együtt — az I. világháborúban is. Érdeemes volna felkutatni egyszer, kinek az „érdeme”, hogy Bernece-baráti 1852 lakosából „445-en vonultak hadba”, amikor például az 1884 lakosú Kazár-ról „csak” 67-en, a 2095-ös Romhányból 212-en, a több mint 3000 lakosú Etesről 160-an, az 1846 lakosú Nagyörzsönyből 150-en stb.)

Lássuk Bernecebaráti lakosságának különböző rétegeit úgy, ahogy a 30-as évek közepén azt a nép rangsorolta:

1. **A Szokoly-család.** Szokoly a nagyorosi Bertchold grófok polgári származású veje. Feleségét, a grófnőt kitagadták, mert beleszeretett fiatal kezelőorvosába. Erzsébet királyné közbejárására mégiscsak építettek — a volt udvarhölgynek és férjének — Bernece-n egy szép kastélyt. A polgári származású orvos nemesi előnevet is kapott. Bernecezy Szokoly Alajos később a közigazgatás bonyolult útvesztőiben „kiharcolta” — a berneceiek nagy örömeire — a község mai nevét. Ugyanis a két teljesen egybeépült falu századokon át vitázott a közös név sorrendjén. Az ábc a Barátibernece-nak kedvezett volna, de Szokoly jóvoltából végleg az energikusabb berneceiek „győztek”.

Az egyetlen „igazi úri családnak” valahol Erdélyben birtoka is volt. Ebből éltek és jótékonykodtak, a férj a falu egyetlen ingyenes orvosa volt. Nem illenek bele a mai kategóriákba (a régiekbe sem illettek). Félig-meddig deklasszálódottak voltak, a nép szemében mégis ők voltak a faluban az „igazi urak”, tisztelték őket.

2. **A mindenkori pap.** Olyan nem őslakó, akit nem tekintettek jöttmentnek — és mögötte álltak jóval kisebb tekintéllyel a tanfók.

3. **Róth Simon és Kinszky József földbirtokosok.** De csak a cselédjeik és esetleg aratóik köszöntek nekik, mert „csak zsidók voltak” a szíkatolikus faluban

4. Körülbelül 10 „**jobbágy család**”. Olyan parasztok voltak, akik jól megéltek földjükből, és rendszeresen tartottak napszámosokat.

5. Négy viszonylag népszerű és „**befogadott**” zsidó kereskedő család és a „**jobb iparosok**”.

6. **Féljobbágyok**. Pár hold földjükön kínlódtak, fogatuk volt, pénzük soha.

7. Rendszeresen **Pestre járó munkások**, kőművesek stb. — **szegényebb iparosok**.

8. **Erdei munkások**: faragók, ölfavágók, fahúzó.

9. **Napszámos zsellér népek**. Időnként summásokként is járták az országot.

10. **Jöttmentek**. Meglehetősen vegyes kategória. Gyakran cserélődő segédjegyzők, ispánok, Hangya Szövetkezetesek, erdészek, vadőrök, a harmincas években be-települt iparosok, napszámosok, béresek stb. — Szóval a még „be nem fogadott” emberek, akiket csak ritkán és kevesen köszöntöttek.

11. Hercegprimási **cselédek**. (Az eléggé távoli Haraszt-pusztán laktak. Sem őket, sem ispánjaikat sosem láttuk a faluban. (Róth **béresei**, **pásztorok**, **kanaszok**, **csőszök** stb.

12. **Muzsikus cigányok**. Közülük soknak rendszeresen „kéregetett” (koldult) a felesége.

Meglehetősen tarka a kép. Pedig a lakosság nagy-nagy többsége; a féljobbágyoktól a cigányokig; rokon volt a szegénységben. (6—12. kategória — 1—2 kivétel legfeljebb a 9-ik csoportban akad(é).)

De a köszönésformák szempontjából még lényegesebb az az egységesítő tény, hogy néhány izraelita vallású családot nem számítva mindenki katolikus volt.

Hogy a régi formák viszonylag megmerevedtek, az azzal is magyarázható, hogy a falu lakóinak 70%-a nemigen mozdult ki a községből. A rendszeresen vagy időszakosan távollevők (erdei-, ipari- és mezőgazdasági munkások is mindig a helyi szokásoknak megfelelően köszöntek, legalábbis odahaza.

KI KINEK KÖSZÖNT?

A községben szinte kitapinthatóan élt a korábbiakban leírt „rangsorolás”. Ez bizonyos mértékig befolyásolta, bonyolította a köszönésformákat. De nem volt meghatározó erejű! Az alapelv roppant világos és könnyen betartható volt. Így szólt a szigorúan számonkért parancs: — Köszönj az öregebbnek!

Ezt csak az szegte meg, aki „olyan, mint a ökör, mert leüti a fejét, és úgy megy el az ember mellett, mint a bornyú.”

Nemcsak a nagyfokú sértődöttségre, indulatra érdemes figyelni, hanem arra is, hogy az idézet szerint is, leüti a fejét az a buta vagy gőgös ember, aki meg meri szegni a parancsot. Tehát a nem köszönésért ő is szégyeli magát. Főleg természetesen volt tehát, hogy rangos fiatal „jobbágygazda” előre köszönt saját öreg napszámosának, ha találkozott vele. Az „elsőgazda” fiatal asszonya köteles volt köszönni az öreg fahúzó feleségének. (A „legalacsonyabb rangú” erdei munkás asszonyának.)

Nagyon ritka és nagyon alázatos volt az, aki öreg léttére előre köszöntötte a „rangosabb” fiatalat, és csakis akkor, ha az átlagosnál nagyobb volt a függősége.

Természetesen voltak kivételes esetek is. Például a Szokoly-családnak meg a papnak és a tanítónak mindenki előre köszönt. A Szokoly-család esetében a gyerekeknek egyben jó üzlet is volt a köszönés. Még 1920 előtt Ipolyságon megyei tisztviselő volt az öreg Szokoly. Mikor a falu szélén megpillantották hazarobogó hintóját felharsant a jelszó: „Gyön Szokoly!” — A hangos köszönésre mindig repült a hintóból gyerekek közé a cukorka és az apró Mária-érmecske. De még a 30-as évek közepén én is keresgéltem udvarunkban az öreg Szokoly vagy grófnő krajeárjait a papsajtban.

A „papocskának” meg azért kellett köszönni, „nehogy tüzet tegyen a nyelvünkre.”

Kegyetlen következetességgel áthágtá a falu a „Köszönj az öregebbnek!” jelszót a cselédek, béresek, cigányok esetében. Ezeknek nem köszöntek, és természetesen tartották azt is, hogy ők sem igen köszönnek „a falunak”, amely valahogy észre sem vette őket.

Igaz, hogy a muzsikus cigányok (férfia) esete kissé más volt. A muzsikus, aki a falusiak „lagziját kimuzsikálta” valamiféle bizalmaskodó patriarkizmussal a legtekintélyesebb gazdához is úgy szólt, mintha ő lenne a pátriarka. A cigányasszony leginkább csak akkor köszönt, ha valahová beállított kéregetni, de a vándorló idegen koldus se köszönt csak „szolgálatban”.

Fináncnak, jegyzőnek, orvosnak, végrehajtnak, erdésznek, csendőrnek. — szóval az állam (személyesen nem ismert) képviselőinek — nem köszönt az, aki valahogy elkerülhette őket. Jobb volt, ha észre sem veszik őt.

Az uradalmak csőszeit, pásztorait nem vette a falu emberszámba. A községi csószket, pásztorokat azonban bizalmaskodó — és kicsit lekezelő — kedvességgel mindig üdvözölték.

A gyerekek — elvben — mindenkinek köszöntek, de a gyakorlatban ők sem köszöntek azoknak, akikhez szüleik nem szóltak. Egymást pedig egyáltalán nem üdvözölték, a legényeket és nagyobb lányokat sem, csak a „házasokat” meg az „öregeket”.

A nagylányok sem köszöntötték egymást, a legényekhez is csak „szóltak.” — A legények már inkább köszöntek egymásnak is, a lányokhoz azonban leginkább csak „szóltak” ők is, hiszen a lányok — a megfelelő köszönésforma híján — fogadni sem tudták volna.

Ha nagyjából azonos korú, de más nemű emberek találkoztak; a mai gyakorlattól eltérően; a nő köszönt a férfinak.

Az úgynevezett jöttmenteknek nagyon kevesen köszöntek.

A faluba látogató idegennek már többen. Sőt még a „fölv” megsértésével az öregebbek is előre köszöntek a fiatalabb idegennek. Egyszer nagyapámtól (aki a korábban említett „hősök emlékművét” is faragta, tehát eléggé tekintélyes ember volt) meg is kérdeztem, miért köszön egy fiatal ismeretlennek. Íme a válasza: „Ejnye! Hát mit gondolna a falunkról? Hazamegy és elmondja, hogy ott még köszönni sem tudnak.”

Tehát gondosan ügyeltek a köszönésre. De ugyanakkor egészen kivételes volt az olyan család, ahol az együttlakók köszöntek volna egymásnak. Még reggel, este vagy eltávozáskor is csak igen-igen ritkán. A közeli szomszédok (egy udvarban lakók) „szóltak egymáshoz.”

Összefoglalva: A harmincas években a falu nagy többsége köszönt egymásnak. A fiatalabb köszönt előre. A rang és vagyon szerinti előreköszönés csak igen ritkán érvényesült. A „lenézettekhez” nem szóltak, azok is csak kivételesen köszöntek a rangosabbaknak.

HOGYAN KÖSZÖNTEK?

Először is tisztázzuk, mit tekintünk köszönésnek. Általában arra a kifejezésformára gondolunk, amellyel az emberek üdvözlik egymást találkozáskor, érkezéskor, illetve elváláskor, távozáskor, búcsúzáskor.

Ez általában szóval történik, de udvarias mozdulattal. (meghajlás, kézfogás, kalapemelés, csók stb.) is kifejezhető.

Tehát a köszönés nem más, mint a köszön igével kifejezett cselekvés; annak nyilvánítása, hogy valaki, valakit üdvözöl az a tény, hogy valaki köszön valakinek.

Kezdjük az egyszerűbbel, a köszönést kifejező mozdulatokkal! A legáltalánosabb volt a kézfogás. De csak a felnőtt férfiak (legények, nőtlenek, nők) „kezeltek” egymással, nőekkel sohasem. Nem ismertek olyan általános illemszabályt, mely szerint az idősebb vagy rangosabb nyújt előre kezét. A kézfogás a férfiak között egészen általános volt (és az ma is), de önmagában csak nagyon néha helyettesítette a szóval való köszönést. Leginkább csak olyankor, amikor nem illet szólni, pl. temetésen, templomban.

A kalapemelés tudományát falunk nem tanulta meg. Kezüket, vagy csak a mutatoujjukat ugyan a kalapjuk vagy sapkájuk széléhez emelték (bökték); ez általános volt; előfordult, hogy (távolabbról) ezzel helyettesítették is a szóval való köszönést. Kalapot emelni nem tudtak, legfeljebb nagyon néha levették a fejükről, „urakkal, oltári szentséget vivő pappal” találkozáskor, de akkor is csak esetenül szorongatták a kezükben. „A kalapnak a fejen van a helye!” A vőlegénynek egyenesen tilos volt levetni a lakodalomban, még a vacsoránál is a fejen hordta.

Meghajlással kifejezett köszönést — sem szóval kísérve, sem szó nélkül — soha nem láttam sem a férfiaknál, sem a nőknél, sem a gyerekeknél.

A kézcsókkal sem találkoztam soha, sehol.

Soha nem kopogtattak, ha egymás házához látogattak. A kopogtatást kellemetlen külső kényszernek tartották. Csakis hivatalos helyen kényszerültek erre az „úri szokásra”, és a jegyzőnél, papnál stb. kötelező kopogás bizony eseten volt. Pedig nem a kopogtatás technikájában voltak bizonytalanok. Hiszen a lányosházhoz udvarlásra érkezett legény még a 30-as években is bravúros „egyéni hívójellel”, ritmusparádénak is beillő kopogtatással köszöntötte „szeretője” házáat. De az egészen másfajta előjelű aktus, valóságos szertartás.

A szóval való köszönés kérdése már sokkal bonyolultabb. Nemcsak azt kell megfigyelni, hogy ki köszön kinek, hanem azt is, hogy mikor és hol.

A két fő forma ugyan könnyen felismerhető volt. Ezt meghatározta a sok évszázados kereszténység, a község szinkatolikus volta.

A férfiak általában így köszöntek: — Adjon Isten jó napot! — Adjon Isten jó estét! — Adjon Isten jóreggelt! —

Sokszor előfordult a lerövidített köszönésforma is: Adjon Isten (Ehhez járulhattott a kalap „megbökése” vagy a kézfogás is, esetleg mindkettő.)

A köszönést is így fogadták: — Adjon Isten! (Nagyon ritkán így kedélyeskedtek: Adja meg! — Adjon — Adjon — Adjon!)

A gyerekek és a nők számára általában az alábbi forma volt a kötelező: (Dicsértessék a Jézus Krisztus! — A „szabályos” fogadás ez volt: Mindörökké. Amen.)

A legtöbbször azonban csak a megrövidített alakjai hangzottak el így: Dicsértessék! — Mindörökké.

Természetesen az asszonyok is köszönhettek azért Adjon Isten! — nel, másrészt a férfiak is Dicsértessék-kel köszöntötték a papot és Szokolyekat.

E két alapforma általánosan elterjedt volt, de éppen ezért sokak érzése szerint formálissá és túlságosan hivatalossá is vált. Különösen a dicsértessék.

Létezett (és máig is létezik még) egy bizalmasabb, közvetlenebb, emberibb köszönésforma is, mely jobban alkalmazkodik a beszédhelyzethez. Éppen ezért — ősi kikristályosodása ellenére is — szabadabb forma és szinte ezerarcú.

A köszönésnek az a formája ez, amelyre már korábban is hivatkoztam. Az a bizonyos mód, ahogyan egymáshoz szólnak az emberek. Néha ugyan az előbbi két fő formához kapcsolódnak ezek a „szólások”, de önmagukban is határozottan köszönésnek számítanak. Egy—egy adott helyzetben (időponthoz, helyhez) kapcsolódnak ezek a kívánságot kifejező felkiáltó, s még gyakrabban konkrét érdeklődést kifejező mondatok.

Nevezük ebben a tanulmányban — jobb kifejezés híján — konkrét érdeklődést, kívánságot kifejező köszönésformának ezt a nyelvi jelenséget! És ebből rövidebben: konkrét köszönésformának.

Bár ez a kifejezés önmagában pontatlanabb és félreérthető. Nyelvészeinknek ugyan, valószínűleg van erre jó szavuk, illetve jobb kifejezésük, de én még sajnos nem ismerem.

Nos, lássuk ezeket a konkrét köszönésformákat!

A köszönés fogalmába beleértette (és ma is beleérti szülőfalum, s minden bizonynyal az összes magyar falu) ezt a formát. Aki tehát akár az előbbi fő formákat mellőlvé — így üdvözölt valakit, így „szólt az emberhez” az köszönt.

Vegyük sorra a beszédhelyzeteket!

1. Vasárnap délután van. Sokan „kiülnek az utcára a házak elé, a falaljára”. Az elhaladó így köszönt ró a „kiültek”-re: — Kiült-ek? (az öregektől így is hallottam: Kiüti keetek? — Kiültek kendtek?! (vagy) Kiültek? A válasz ez: Ki bijott (bizony) Mégy lefelé. — A köszönő erre már nem „köteles” válaszolni, de ha válaszol, így szól: Hát — vagy — Mek bijon. (Megyek bizony). Esetleg így: Ehe — vagy Ehen. (Igen)

A „köszönő” gyakran megszólítja a legidősebb vagy a legközelebbi rokont, esetleg a legtekintélyesebbet például így: Kiültek, ángvika? — Ezzel azonban egyúttal az egész csoportot köszöntötte. A „kiültek” előtt elmondhatta az Adjon Isten vagy Dicsértessék teljes alakját is, de ez már csak azért sem praktikus, mert az egész utcát végig köszöntve biztosan berekedt volna.

Nagyon érdekes, hogy a konkrét köszönési formák esetén nem érvényesül mindig „a fiatal köszönjön az öregebbnek” elv.

A ház előtt ülőt vagy az udvarban tartózkodót mindig az elhaladó „köteles” megszólítani.

Ha azonban az úton találkoznak (és mindkettő halad), már ismét a fiatal köszön, például így: Gyön, (jön) Maris nene? — Hova megy, Gvuri bátya?

A köszönés fogadása: Hát, gyövek. — Mek a kocsmába, hát te?

Ha tudja, hogy honnan jön az, akivel találkozott, így köszön: Vótá (voltál) te is? — Vót maga is?

Ha terit (terhet) cipelővel találkozik, így szól: Nem nehéz? — De főpakót! (felpakolt). A fát vagy tőköt cipelő nem igen bír visszaköszönni máshogy, csak így: Hát.

A határban (mezőn) dolgozókat ismét az elhaladó szokta üdvözölni. A teljes formanak kialakult, könnyen „énekelhető” dallama van. Például: Adjon Isten jó napot, jó munkát! — Eddig a kötelező jókívánság, és ezt megtoldották a megfelelő konkrét érdeklődéssel, pl: Nem puha? — Vannak-e nagyok? — Végeztek-e mán? Esetleg egy-két megjegyzés is elhangzott: De neki fogtatok! Mingyán meglesztek!

Reggel — még frissek a köszönésben — ilyen köszönésformák hangzottak el: Adjon Isten jó reggelt! Egítségtekre (egészségtekre) az éjszakai nyugalom! Egítségtekre a früstök!

Ha közeli ismerősök, szomszédok legelőször csak így szólnak: Fökeltetek? (vagy) Kejjetek, mer mán nem jó a pálinka! (Ugyanis már kihajtott a kanász). Napközben sem köszöntek „külön” a közelállók, ha a házhoz érkeztek, inkább így érdeklődtek: No, higy vattok? (Hogy vagytok) Mit csinátok?

De minden vendéget (érkezőt) így fogadtak lakásukon: Isten hozott. Úlj mán le, el ne vidd az álmunk! A válasz: Köszönöm. Ha távozott, így búcsúzott: Isten veletek! — Isten álgya! Így búcsúztatták: Isten Veled! — Isten vele! (vele egyenlő magával, önnel — velek egyenlő magukkal, önökkel). Este így köszönt érkezéskor: Adjon Isten jó estét! Távozáskor: Adjon Isten jó éjszakát! De a nagyon gyakoritól ez is elég volt: No, aluggyatok, mer hajnalban kejnyi kő. (Hajnalban kelni kell).

Ha nő érkezett a házhoz, a hellyel való kínálás után kenyérral is megkínálták: — No, szegjé (l) egy kis kenyeret! — Az asztal közepén fehér vászonabrosz alatt állandóan ott állt a nagy kerek házikenyér és a kés. Helyet ritkán foglaltak, de a kenyérral való kínálást nem utasították vissza. Valóban szeltek egy pici szeletet, és beszélgetés közben elfogyasztották általában anélkül, hogy a kenyérrre dicséző megjegyzést tettek volna. A férfiakat kenyérral sohasem kínálták. Őket pálinkával kellett volna, de az nem volt. Esetleg egy kis novabor akadt. Akkor így kínálták: — No, igyá (l) egy kis csingert (Sosem utasították vissza, pedig istentelenül rossz lőre volt).

Az egymással találkozó gyerekek vagy elmentek szó nélkül egymás mellett, vagy a konkrét köszönési formákat is mellőzve azonnal célirányos beszélgetésbe kezdtek: — Nem győsz fájé? (Nem jössz fáért)? — Győjj fürdenyi! (Jőjj fürödni!) — Mit gondósz, hollyan madárt tok? — Te tod. (Mit gondolsz milyen madarat tudok? Te tudod.)

A „szervuszt” nem ismertük. Amikor az idegenből jött szövetkezetes fia szervusszal köszönt ránk, bizony (kilencéves korom ellenére) úgy hallgattam, mint a sült hal. Korholt is édesanyám: Szégyenőhedd (szégyellheted) magad ejsdótanoló létedre!

A „szermuszt” már ismertük, de csak úgy a nagylegények köszöntötték egymást, és az annyit jelentett, hogy „szermuszoljanak le,, (azaz fogjanak kezét).

A csak „leventékre” kötelező „Szebb jövőt!” köszöntést a levente-oktató erőltette (nagyon kis eredménnyel). A „Bátorság”, „Kitartás”-féle politikai köszöntéseknek semmi hatása nem volt. A nagylányok se igen köszöntötték egymást, csak úgy (a

gyerekek módján) elkezdtek vagy befejezték a beszélgetést valahogy így: Néno, Julis, de szép ruhicskád van! — Ette (a te) pruszlikod is szép cifra. — No nek mán (megyek már) mer(t) kikapok édesanyámtó(l).

Templomban, temetésen, imádkozó helyeken az asszonyfélék halk dicsértesséket suttogtak, ezzel köszöntötték az egész gyülekezetet, de erre választ nem vártak. A közelükben állókat pedig így köszöntötték bizalmasan: — Nó, itt vagytok ti is? „köszöntésüket” halkan így fogadták: — Hát.

A férfiak és gyerekek pedig „csak úgy beállítottak” (szótlatlanul) az ilyen helyekre.

Az üzletekbe, kocsmákba halk „adjistennel” vagy „dicsértésekkel” állított be a jólnevelt palóc (a „zsidóbótokba” is), de ott mindig többen voltak, és senki sem fogadta. Távozáskor pedig elköszönt: — Isten áldja!

Az urak és a „kiöltözködötték” (akik levetették a népviseletet és „úriasan jártak”) „csókolomját” furcsának tartottuk, kicsit meg is vetettük.

A csók ritka és ünnepi dolog volt. Ez helyettesítette a családon belül a köszönést, ha például édesapám kéthetenként hazajött Pestről. Ő sem köszönt. Legfeljebb édesanyám üdvözölte így: — No megjöttél, öregem? Ha hétfőn hajnalba újra indult, így köszönt el (a csók mellett): — No, Isten veletek! Osztán vigyázatok magatokra!

A „Jó étvágyat!” azért el-elhangzott a családon belül is. De ha idegen érkezett, akkor minden más köszönést helyettesítettek az ilyenféle mondatok: — Egészségükre a früstök! — Egészségtekre váljon a délebéd! — Így fogadták: — Köszönjük, tarts velünk! (esetleg) Tessék velünk!

Az asszonyok a hideg hegyi pataokban térdig „felgyúrt” szoknyában mosószéken sukval „mosták” a „kilugozott” vászonruhákat. Őket mindenki így köszöntötte: — Nem hideg a víz?

A faluban élő „úriasan járó” polgári elemek (Róth és ispánjai, hivatalnokok, idejáró orvosok „úri iparosok”, stb.) egymást egy negyedik köszönési formával a „Jó napot!” köszöntötték. A falusiak is így üdvözölték őket, ha egyáltalán köszöntek nekik. Az orvost és a hivatalnokokat inkább félelemmel, mint tisztelettel, Róthot és ispánjait enyhe megvetéssel. És inkább csak azok, akik Pestre jártak dolgozni. De a „Jó napot” mindenki szemében tele volt bizalmatlansággal, ridegséggel, még a 30-as években sem honosodott meg.

A faluhoz tartozóknak (még a vezetőknek is) az előbbi három köszönési forma járt. Legfeljebb a hangnem volt árnyalt. A bírónak több és hangsúlyozottabb tisztelet járt, („nehogy megértse”). bandagazdának (aratók, sommások vezetője) annyi, mint a napszámosokat foglalkoztató kisebb jobbágnak, kiábrónak (csósznek, pásztornak) kevesebb tisztelet dukált, de több volt a nekikszóló köszönésben a kedveesség, melegség éppúgy, mint egymás üdvözlésében.

Összegezve: A harmincas években a magyar falu lakóinak nagy többsége még feltétlenül köszöntötte egymást, (ha csak nem voltak haragban). A köszönés — a „be nem fogadott” lenézeteket leszámítva — mindenkire kötelező volt. A „faluhoz tartozók” egymás üdvözlését egyáltalán nem érezték tehernek.

A fiatalabb tartozott előre köszönni, (leszámítva a „konkrét köszönési forma” néhány esetét).

A rangszerinti köszönési sorrend csak ritkán és nagy függés esetén érvényesült.

Végletes eseteket leszámítva (haragosok), a személyes barátság, vagy annak hiánya nem befolyásolta a köszönés módját, legfeljebb a hangszínt módosította.

A legáltalánosabb a konkrét kívánságot vagy érdeklődést kifejező köszönési forma volt. Ez a legősibb és a legemberségesebb köszönési mód. Formája viszonylag közvetlen, szabadon illeszkedik a beszélhelyzethez, ezért ezerarcú, és összes variánsa szinte leírhatatlan. Konkrét emberi kapcsolatok szülik, ezért kedves, meleg és emberi. Minél közelebb állnak egymáshoz az emberek annál inkább szólnak egymáshoz. A köszönés fogalmát leszűkítve úgy tűnik, hogy befelé inkább „szólnak”, kifelé pedig köszönnek. Azt hiszem nem tévedünk, ha e forma keletkezésének gyökereit a pogánykorban keressük.

A megszelídített, megkeresztelt pogány magyarok a feudalizmus évszázadaiban új köszönési formákat vettek át. A kereszténység hatására megszületett két; már formálisabbnak mondható; köszönési forma a „vallásosabb” Dicsértessék a Jézus Krisztus! — és a „férfiasabb” Adjon Isten jó napot!, ezekben már kevesebb a természetesség, a belső melegség és több a megkövesült formalizmus. A sok évszázados tradíció azonban ezeket is teljesen elfogadottá tette.

A falu negyedik köszönési formája a Jó napot! A harmincas években még idegen, külső jelenségnek tűnt. Úgy érezték, hogy hiányzik belőle az őszinteség, a természetes emberiesség. Kétségtelenül a polgári társadalom modern és praktikus „jóneveltsége” szülte. A félféudális Magyarország faluja még nem fogadta be, mert üres formalitássá szűrítette.

Így aztán a négy köszönési forma használatában tudatosan disztingvált a falu, élesen és világosan különbséget tett az egymáshoz nem illő személyeket megillető különböző köszönési formákban.

A világosabb megértés kedvéért (bizonyos fokig túlzó leegyszerűsítéssel ugyan), a következőkben fogalmazhatnánk meg tömören a köszönésformák használatában kialakult gyakorlatot:

1. Egymás köszöntésére (befelé) a konkrét kívánságot vagy érdeklődést kifejező ősi köszönésformát használták.

2. A feudális egyházat a következő két köszönési forma illette meg: a) Dicsértessék a Jézus Krisztus! — b) Adjon Isten jó napot! — Adjon Isten!
— Mindörökké. Ammen.

3. A polgári államnak a negyedik köszönésforma járt: Jó napot! (esetleg) Jó napot kívánok!)

A köszönésformák fejlődése természetesen már akkor is (a falu idegenkedése ellenére is) A jónapot! felé haladt.

A jogos idegenkedés azonban ma is arra int, hogy a Jó napot kívánok! ne legyen rideg tartalmatlan frázis; hanem őszinte emberi jókívánságok kifejezője, hordozója legyen!

Másrészt a harmincas évek falujának általános jellegű köszönése arra figyelmeztet, hogy ma is köszöntsük egymást, mert nem jó dolog a nem köszönésben is megnyilvánuló elidegenedés.

BELITZKY JÁNOS:

FALUSI PROBLÉMÁK NÓGRÁDBAN, A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN

Sok száz irat és sok ezer adat kell ahhoz, hogy egy viszonylag rövid történelmi korszak, mondjuk egy emberöltő, falusi lakosságának életét — jobbágyokét és földesurakét egyaránt — akárcsak egy megyéni területre nézve is, hitelt érdemlő módon — a valóság képét a legfőbb vonatkozásaiban vázolván — megalkothassuk. Ennek a célkitűzésnek a megvalósítását, a XVII. századot illetően, rendkívüli mértékben megnehezíti még az a körülmény, hogy a török hódítás, a kettős birtoklás, a legkülönbözőbb célzattal indított hadjáratok a mindennapi élet szabályos folyását és fejlődését nemcsak megzavarták, hanem sok helyen teljes mértékben lehetetlenné tették. Sőt meg is szüntették.

Megyénk múltjának rekonstruálásával kapcsolatban még azzal a szomorú tényre is számolnunk kell, hogy a megyei levéltár XVI. század végén bekövetkezett pusztulásához hasonló levéltár-pusztulás következett be 1683-ban, Fülek Thököly általi elfoglaláskor, és így mindaz, amit Nógrád, Heves és Pest megyék történetére nézve az azelőtti időkre vonatkozólag meg akarunk tudni, csak töredékekből, irat-szörványokból állítható össze, és így a teljesség és folytonosság képe már eleve törést szenved. Sajnos, ez a töredékes anyag nem gyarapszik, sőt — már csak a könyvek és kéziratok korlátozottan időtálló volta miatt is — inkább csak fogy. Minél később fogunk hozzá ennek a nemzeti kincsnek számító, ma még elérhető írásos anyagnak rendszeres közléséhez, annál nagyobb a veszélye annak, hogy a ma még elérhető források elmálnak és semmivé lesznek. Azt, hogy ez így van legújabb korunk történetének bűvárai is igen jól tudják, hiszen csak a húsz-harminc év előtti újságok és feljegyzések tömege sem lelhető fel ma már hiánytalanul.

Erre a talán hosszadalmasnak tűnő magyarázkodásra azért volt szükség, hogy érzékeltessem az olvasóval, hogy mindaz, amit ebben a kis vázlatban adok, miért csak mozaikszerű foltok halmaza, miért csak különböző színű kövecskék egy-egy csoportja, amikhez még sokmindent fel kell kutatni és tárni, hogy megközelítően egységes korképet nyerhessünk.

Az könnyen érzékelhető a megyénk történetét az első világháború előtti monográfiaírási követelményeknek megfelelően összeállított, Borovszky Samu által szerkesztett hatalmas kötetből, hogy Nógrád megye lakossága 1494-től 1596-ig — az adózóporták számát tekintve — egy évszázad alatt 5026-ról 481-re, az 1494. évi kulcsszámmal a 9,4%-ára csökkent. A valóságos lakosságszám-csökkenés azonban hihetőleg nem volt ilyen nagy. Hiszen sokan álltak be a nógrádi jobbágyok közül is végbeli katonának, sokan vándoroltak fel megyénkbe az ország déli fekvésű vidékeiről is, de sokan váltak birtoknélküli, földönfutó zsellérekévé itt is, akiket azután a nagyurak uradalmi kialakuló majorgazdálkodás szívott fel. Ennek ellenére az önálló gazdálkodást űző falusi lakosság számának a csökkenése ijesztő volt. A rengeteg, török rabságba hurcolt férfi, nő és gyermek, a sok, csak a gyilkolási kedv kitöltése következtében megölt, főleg falusi ember számát fel sem tudjuk mérni. Nem tudjuk

felmérni azt sem, hogy hány ezer és ezer azoknak a jobbágyoknak és mezővárosi iakosoknak a száma és aránya, akiket az egymással szembenálló nagybirtokosok, az ellenfelük területét pusztító különböző magyar, erdélyi, török és német hadak, hogy a nem az ő oldalukon levők erejét megtörjék, azok életének gazdasági alapját, a birtokaikon élő földművelő és ipart űző lakosságot vágják le, vagy tették földönfutóvá. Mindezt figyelembe véve a megye lakossága az 1495-től 1595-ig terjedő évszázadban feltételezhetően az 1495. évi lélekszám 30%-ára csökkent.

Mindez, a XV. és XVII. század fordulójára, már megyénkben is meggátolta a gazdasági fejlődés kibontakozását, és annak ellenére, hogy 1595-től 1663 tájáig a megye jelentős része felszabadult a közvetlen török uralom alól, tulajdonképpen csak a XVI. századból átmentett életforma megőrzése, konzerválása volt a fő feladat. Ez, tekintettel a magyar—török kettős birtoklásra ún. „hódoltság”-ra, ha az egész századot tekintjük, csak részben sikerült. Azt, hogy ez miért így volt, kiderül Nógrád megye 1626 május 26-án Losoncon tartott közgyűlésének azon utasításából, amit a törökkel folytatandó szőnyi béketárgyalásokra küldött követének adott. A megye vezetői, hogy küldöttük a török tárgyalóféllal szemben eredményeket tudjon elérni, a négy szolgabíró által pontosan összeírta járasaik területén az utolsó néhány év folyamán a török által okozott károkat, gondosan elkülönítve azokat a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem csapatai és az azzal szemben álló német császári és magyar királyi katonaság által elkövetett károktól. Nyugodtan nevezhetjük ezt a követi utasítást a mezővárosi és falusi lakosság ellen elkövetett bűnök lajstromának. A felsorolásból kiviláglik azonban néhány olyan adat is, ami a lakosság mindennapi életére némi fényt derít.

Az első pillantásra nyilvánvaló, hogy a földművelés megyénkben is lehanyaglott és a lakosság — részben, hogy vagyonát mentse, ha jött az ellenség — török, magyar, erdélyi, német — részben, hogy a rossz utak miatti könnyebb értékesíthetés lehetőségét kihasználja — nagymértékben foglalkozott a szarvasmarha tenyésztéssel. 1626-ot megelőzően Kékkő vidékén a vár védelme alatt gyanították biztonságosan megőrizhetni állataikat. Ebben azonban csalódtak, mert a törökök kiszímatolták a cselt és a *zellőieknek* 334, a *nagysztraciniaknak* 137, az *ebeckieknek* és a *dejtáriaknak* pedig minden marháját elhajtották a vár alól. Persze nem csak onnét hajtottak el állatokat, hanem a kevésbé óvatos falvak határából is. Így jártak az *alsóesztergályiak*, a *brezovaiak*, a *sakaliak* és a *szőlősiak*. Az óvatosabb falvak valahová az erdő sűrűjébe mentették a lábasjószágot. Ilyen helyen azután a török — bosszúból — minden takarmányt felégetett. *Busán* tíz ház égett le minden takarmánnyal együtt. *Tamásin* négy ház lett a lángok martalékává *Brezován* pedig ráadásul, hogy a csordát elhajtották, még kilenc házat és tizenkilenc pajtát is felégettek minden takarmánnyal együtt.

Ilyesmi történt *Tereskén* is, amikor Nógrád várát ostromolták. Itt azonban nemcsak az összes takarmányt gyújtották fel, hanem két ház kivételével az egész falu porrá égett. Ugyanígy járt *Dejtár* is, ahol csak három ház maradt meg, később pedig amint már jeleztem, Kékkő alatt minden marhájuk odaveszett. *Varbón* csak három ház maradt épen. *Drégelypalánkon* pedig tökéletesen felégették a „kastélyt”, ahol minden takarmány össze volt gyűjtve. *Perse* is csaknem teljesen elpusztult, mindössze két lakosa maradt. *Udornyán* kilenc zsindellyel fedett csúrt gyújtottak fel. *Megyerén* minden takarmánnyal együtt tizenhét ház égett le. Így égett le teljesen *Petőfalva* is, hogy soká fel se támadjon.

Annak ellenére, hogy ezeket a falvakat „a mostani fordulásokban” felégették a törökök „és azon kívül némelyek el is pusztulának, megkevesedtenek, marhájuk is elveszett” ezt a dűlást semmibe sem veszik. Sőt, mintha mi sem történt volna, a nekik járó szolgáltatásokat nemcsak, hogy a régi mértékben követelik a törökök, de azokat feljebb is emelve kívánják behajtani. Követelje tehát a megye küldötte, hogy „szabadságot, könnyebbséget” és engedményeket is adjanak a törökök a parasztságnak, „mert egynehány falu haza sem akar szállani ez okáért”. Márpedig ez baj a magyar földesurak számára is, mert így ők sem jutnak jövedelemhez.

Nem volt tehát veszélytelen és mindig kívánt eredményre vezető az állattenyésztés. Úton-útfélen ki voltak téve a török rablásainak. Így jártak a *panyidaróci* pásztorok is, akiknek legeltetés közben hajtották el lovaikat. Ennek ellenére már nem csak a rideg marhatartás, hanem az *istállózás* is szokásban volt. *Hasznosról* van ilyen adatunk. Volt azután az állattartásnak még egy igen kellemetlen, kényesszervállfaja is. A török kedvelt szokása volt, hogy „a paraszt ember kezébe adja lovát, hogy lássa, őrizze, ha azonban elvesz, a falun veszi meg a lova árát”.

Ósi szokás lehetett, most azonban már megyeszerte általános volt, hogy a földművelés bizonytalansága miatt, a állattenyésztés mellett, egyre nagyobb mértékben fordult a lakosság figyelme a védelmet nyújtó erdők faanyagának értékesítése felé. Ekkor kezdődött el a nógrádi erdőkben az a rablógazdálkodás jellegű fakitermelés, ami a XVIII. század végére már súlyos csapássá vált és, aminek még a mai szocialista mezőgazdaság is, az azóta nagymértékben fejlődő talajpusztulás miatt, napjainkban is érzi hátrányát. Főleg Nógrád és Heves látta el a török helyőrségeket és az alföldi részek lakosságát zsindelevvel, deszkával, gerendával, zsindelev- és lécszeggel, tehát a fakitermelés mellett a szegkovácsolás is igen komoly kereseti forrássá vált. Ez utóbbi foglalkozás — bár a követi utasítás nem említi — feltételezi a faszénégetés elterjedését is, ami szintén egyike volt az erdőpusztítás okainak.

Tamadt is ebből komoly bonyodalom a törökkel. Akadt ugyanis megyénkben valaki, és ez „Bosnyák uram önagsága” volt, „aki ellen sok panaszkodásuk lészen a pogányoknak” — jelzi előre a követi utasítás — aki felismerte, hogy ez a rablógazdálkodás több szempontból sem vezet jóra Bosnyák Tamás azzal érvelt, hogy „a zsindelev, deszkát, kopját (=gerenda), zsindelev- és lécszeget kívánságok szerint bevitetni és hordatni azért sem engedte”, mert ha ez így megy tovább, akkor „ide fel az országot megszűkítették és eldrágították volna”. Azonkívül pedig — és ez már a „nemzetgazdász” földesúr hangja — „a hasznos kereskedésnek okáért a parasztság” ennek vetette volna neki hangját. Különben is — érvel tovább ő és a megye — a törökök nem egy jobbágyot „elfogyatta és elfárasztta a sok zsindelev, deszka vas és szegkek hordatásával”, mert ők „Szegedre, Pestre, Budára kereskedtek vele”.

Ez valóban így is volt, mert a *gedeiek* azt panaszolták török földesuruk, Muszin iszpaia ellen, hogy „az másoknak kiszolgáltak velek, pénzért, jelesen zsindelevt és deszkát hordat kereskedésre”. Félreértés ne essék: a mások szolgálatáért járó pénzt a török földesúr vette fel, a fuvarozást viszont kötelező robotként végezték a *gedeiek*.

A jobbágyok török általi robotoltatása miatt — mivel magyar részre munkaerő emiatt alig jutott — minden oka meg volt a nemesi vármegyének arra, hogy — miután jól felfogott osztályérdekében — védje a jobbágyokat a *törökkel* szemben és a követi utasításban rá is olvassa a nógrádi mozlim földesurakra: „ha pedig néha a szegény ember megfogyatkozott és nem vehetett (deszkát, zsindelevt, szegket, vasat), nyúzták, verték, fosztották, fogvatartották érette”. Hát ezért is nem engedték az ilyen áru török részre való szállítását.

A faaruk készítése és az azokkal való kereskedés mellett a borral való kereskedés és a bor fuvarozása is elég jelentős jövedelmi forrása volt a lakosságnak. Jövedelmet jelentett azonban ez a törököknek is: „Amikor bort hoznak ide fel, úrnak, avagy nemes embernek, egyaránt megharmincadolják, akárcsak a paraszt emberét, és vámolják”. A harmincad összegét pedig annál, „amint szokás volt, sokkal feljebb verték és sok szokatlan sarcolásokat szerzőltének”. Főképpen a hetvani törököknek „vagyon olyan szokásuk, hogy amikor *Gyöngyösről, Patáról és onnét alól*” tehát az Alföldről, ahol az általam átnézett Pest megyei levéltári iratok szerint is már ekkor is termeltek homoki borokat — „bort hoznak, tömlőkkel megállják az utakat és úgy csapolják a hordókat, amelyeket szintén szeretnek (azaz: elvisznek), ha tömlejek nincsen”. Ezenkívül ettől függetlenül „mégis megveszik a borpénzt”. Arról nem szól a követi utasítás, hogy a törökök a vallásuk parancsa értelmében inni tilos bort maguk fogyasztották-e el, vagy pedig eladták a „gyauroknak”.

Figyelemre méltó az, amit a magyar és török földesurak majorgazdálkodásáról is néhány szóval érintenek. A korábbi szokás az volt, hogyha „a földet helyen vagy magyarnak, vagy töröknek majorsága volt”, akkor a jövedelemnek „a felét sem magyar, sem török meg nem dézsmálta... Most azonban — bár a magyarok a török majorságot még most sem dézsmálták meg — „a török a magyar majorságot megdézsmálja”, és „amikor dézsma bort, búzát és egyéb felét a magyar úrnak felhoznak” azt a törökök megharmincadolják és megvámolják.

Ugyancsak igen tanulságosak azok a részletek, amelyek a török által követelt régebbi és újabb jobbágy-szolgáltatásokra vonatkoznak. A *szeleiek* arról panaszkodnak, hogy a Hoszmán (nyilván Ozmán) nevű török földesuruk az addig nyolc napra terjedő robot kötelezettségüket önkényesen felemelte és „egyhuzamban egy hónapig s tovább is szolgáltattak velek”. A *karancsaljaiak* arról panaszkodtak — hasonló bajba jutván, mint a szeleiek —, hogy 8 napi robotjukat 16 napra emelték fel. Nagy bajba keveredtek a *fülekpüspökiek*. Egy Pribék Jakab nevű végvári magyart elfogtak a törökök és Egerbe hurcolták. Pribék Jakab azonban megszökött Egerből. Amikor ezt a törökök észrevették, egy csapatuk utána eredt. Fülekpüspökinél érték utól, ekkor azonban már a szökésről tudó füleki magyar katonák is odaértek a faluhoz és összecsaptak a törökkel, akik közül kettőt levágtak. Ezért azután, mivel a két török fülekpüspöki területen esett el, a falu lakosainak 40 forint vérdíjat kellett fizetniük. Ez még csak hagyján, de a fülekpüspökök „Szinán basa idejében még csak hétszeresen adóztak, most pedig már tízszeresen kényszerítetnek”. A szénáért azelőtt 30 forintot fizettek. Most már 33 forintot követelnek tőlük. Szekeret azelőtt sohasem kellett adniuk, mostmár ezzel is szolgálnak. „és a minapság, hogy a szekeres ember elsőkött, 20 forint bírságot vettek rajtuk”. — „Hasonló panasszal álltak elé a *salgótarjániak* is a hatvani bég ellen”. — A *lapujtóiak* eddig 25 forintot fizettek a török földesuruknak, most 95 forintot kénytelenek fizetni. A *homokterenyiek* török földesura, a Pesten lakó Kara Ozmán iszpaja „most a szekérbért is megvette rajtuk, 32 forintban. s a búzájukat is minden évben megkilencedeli”.

A *szöllősiek* panaszja sem mindennapi. Itt a török által „egyházok felveretett, minden marhájuk elhajtatott. Adójokat a törökök minden évben feljebb rugtatják, s a keletben levő pénzt el nem fogadják, hanem *régi ópénzt, különösen pedig Mátyás királyét követelnek rajtuk*”. Ezek szerint Hunyadi Mátyásnak, az igazságosnak a törökök is tisztelői voltak — legalábbis a hamisítás mentes, pontos veretű forintjai erejéig.

A Fülektől nyugatra levő *mulyadiak* adóját török földesuruk, az Egerben lakó Hajdár csausz ugyancsak elviselhetetlenül felemelte. A rendszerint fizetni szokott 10 szekér széna, 10 kila búza, 10 kila zab, 10 kila árpa, 10 icce vaj és 10 forint helyett most minden egyes dologból 25 egységnyit követel. A *kesziek* adóját is minden esztendőben feljebb verték. A *felsővadkertiek*, a *drégelyiek* és a *hídvégiek* a török „nagy kegyetlensége miatt, pusztán hagyták faluikat”, az *alsóvadkertiek*, a *hugyagiak* és a *tarnóciak* is erre gondolnak, „mert elviselhetetlennek nyilatkoztatták terheltetésüket”. Általában nagy baj volt minden faluban a török által követelt szállítóeszközök, a fogatolt szekerek miatt. Ezeket különböző katonai szállításaik céljaira vették igénybe. Csakhogy nem annyit követeltek a jobbágyoktól, mint amennyire tényleg szükségük volt, hanem jóval többet, és amikor megjelentek azok bevonultatására, a kiállított járművekből egy-kettőt kiválasztottak, útjára küldték „többi pedig mind sarcon engedik meg”, vagyis pénzért hazaengedték. Az is örökös panaszuk a jobbágyoknak, hogy a török földesurak bosszút állnak rajtuk, ha a jogtalanságok miatt panaszt emeltek magyar uraiknál, a megyénél, vagy a várkapitányoknál. Ezek az urak és hatóságok, a jobbágyok panaszaiknak elintézését kérve, átírtak a török földesuraknak vagy hatóságoknak és ilyenkor, „amikor írnak mellettük a törökök kegyetlenül megverik a szegénységet, hogy panaszkodnak és injuriájukat megmondják”. Külön a lelkére kötötték a megyei követnek, hogy „módot köll találni és rendelni, hogyha a jobbágyok magyar uroknak, vagy kapitányoknak panaszkodnak, ne bántsák és ne sanyargassák a szegény embert, sőt igazságot szolgáltatassanak”.

A szomszédos Heves megye akkor szintén részben török, részben hódoltság terület volt. A megye vezetése pedig általában a nógrádi Fülekről és Losoncraól intézte az ügyeket. A követi utasításból azonban az is kiderül, hogy a Zagyva-völgyi hevesi részek — csaknem pontosan a mai nógrádi terület — községeinek ügyeivel Nógrád megye közigazgatása is sokat foglalkozott. Ilyenek az alábbi esetek is: „Egy Ágos, igen régi pusztavár vagyon a Mátrában, akinek a határában egy Hasznos nevű falu vagyon.” — Volt „egy rossz egri török,” aki már nem tudott magának birtokul egyebet kérni mint Ágasvárárt. Azt gondolta ugyanis, hogy a várnak „talán magának való határa vagyon” és ezért ha az a vár az övé lesz, azok a falvak is, amelyek Ágasvár, vagy Hasznos határát „érik”, mind fizetnek majd neki és így jövedelme fel fog érni annyival, mintha falut kapott volna. — Meg is kapta hűbérül Ágasvárat. — „Ettől kezdve a Hasznos nevű falut, sőt többeket is, kik az körül vagynak, igen háborgatni kezdte” és külön határterületet akart kiszakítani magának. Ez persze a Hasznost birtokló török földesuraknak sem volt inyére és a török bíró, a kádi elé vitték az ügyet, „és sok falubéliekkel megbizonyították, hogy azon Ágos-várnak Hasznostól soha külön határa nem volt”, és így megnyerték a perüket. Erről az ítéletről siettek a hasznosi magyarok is végzést szerezni, meg is kapták, és ezért az ügyről „török levelök is vagyon”. Változtak azonban az idők, új földesurak jöttek a török részről, és az ágasvári török ismét háborgatni kezdte a hasznosiakat és a szomszéd falusiakat. Mutatták is azután a hasznosiak a maguk levelét, de „minthogy egy török úr a másik levelét, fogadását, törvényét örömezt meg nem állja, e dologban is hátra vetették a bizonyság- és törvényleveleket”. Ezért tehát a követ érje el, hogy „amit egyszer végeztenek, megtartsák” és ne engedjék meg a török urak jogtalan háborgatásait, „mert egynéhány falunak romlása lészen”.

Még bonyolultabb ügyük volt a *gyöngyösieknek*. Még az 1620. évi hadjárat idején történt „amikor a török, ellenségképpen, Bethlennel együtt, táborban volna”, a füleki magyar katonák valami „török-olasz árus” török kereskedőket „verték fel”,

akik a füleki katonák elől, árújukkal együtt, Gyöngyösre menekültek, ott azonban a városi előljáróság megmagyarázta nekik, hogy „most félelmes volna a dolguk” mivel „most békeség nem volna”, nem tudnak nekik kellő védelmet nyújtani. Hallva ezt és látva „hogy a fülekiek „igen csatáznak”, a török kereskedők, árúikkal együtt, behúzódtak a gyöngyösi ferences kolostorba, amit falainál is erősebben védett a török és magyar részről egyaránt elismert *menedékjog*. A kolostorban a barátok elbujtatták a török kereskedőket és árúik nagy részét is sikerült megmenteniök. Azután pedig, hogy elmennek a füleki katonák, maguk a barátok kísérték el őket Szegedig. Útközben nem egyszer találkoztak végbeli magyar vitézekkel, akik azonban nem bántották a török kereskedőket, hanem „mivel, hogy barátok velek voltak, békével bocsátották el őket”. Most azonban Murtéza vezérpasa elfogatta a gyöngyösi előljáróságot és a kolostorból is két szerzetest, és Budára vitette őket. „Reájok fogta, nagy szemtelenül, hogy ők magok a gyöngyösieket verték fel az árusokat és, hogy a barátokat is azon árusok árulták el.” Ennek ürügyén a gyöngyösi barátokat és bírákat „nagy méltatlan, karóba akarta vonatni”. Ezt akarta tenni ezekkel a koldus barátokkal, „kiket ennyi sok esztendőből fogvást nagy békeséggel oltalmaztanak meg sok hatalmas török császárok hatalmas, becsületes nagy török urak s vezérek tisztességes oltalom alatt tartottanak”, akiknek kiváltságleveleit semmibe se vette. A „szegény koldus barátokat” a janicsárokkal meghurcoltatta, megverette, taszigáltatta és ha a *pesti bég* nem kelt volna védelmükre, gyalázatosan meg is ölette volna. Így azonban — a bég pártfogása következtében — életben maradtak, de 1500 forint sarcot kellett érték értékét. A pénz csak úgy tudták előteremteni, hogy a kolostor templomának egyházi felszereléseit zálogba vetették. Nagyon lelkére kötik a nógrádi követnek, hogy a vezérpasa méltánytalan eljárását hangoztassa, mert hiszen „ő tartoznék másoktól is a hamis és törvénytelen cselekedeteket megtiltani”.

Azonban nemcsak a háborús időben, hanem béke idején is kegyetlenkedett az emberek a török. Az, hogy foglyokat ejtettek, egész természetes és mindennapi dolog. Így járt. pl. Kiss János *füleki* legény, akit a siroki törökök fogtak el és csak váltságdíj fejében bocsátottak szabadon. Rosszabbul járt „egy *füleki* igen vitéz, kalauzlegény”, Kecskeméti János, akit béke idején, másodmagával „mikor semmit sem félne” *Hasznoson* egy istállóban öltek meg a törökök. Az egi Mehmet pasa idejében pedig a *hajnácskói* darabontok „a falukban kenyeret kéregettek” — ami arra is jellemző, hogy milyen rossz volt a végbeliek ellátása — Sárközi István tizedest, nyolcad magával megölték a lesből reájuk támadó törökök. Ugyancsak béke idején álltak lesben Somoskőnél az egi és siroki törökök és a porkolábot, aki „bízván a békeséghez” fegyver nélkül a váron kívül sétált, elfogták „és a jámbor főembert a fához kötözvén egy erdőben” kegyetlenül felkoncolták.

Ugyancsak a siroki török várórséghez tartoztak azok a törökök is, akik béke idején „a *tarjáni* tógátnál lesben állván, a füleki gyalog legényekre útvén, kettőt lekoncoltak bennök”. Ez a salgótarjáni tógát egyike lehetett azon igen ősi, sokszor bronzkori eredetű patakszáró gátaknak, amelyek segítségével halastavakat hoztak létre. A törökök, részben ezeket felhasználva, részben újakat építve, megyénk területén is több helyen kísérletet tettek rizs termesztésre. A tarjáni tógát pontos helyét még fel kell deríteni.

Ezek a siroki törökök voltak a legkegyetlenebb és legravasabb népség ebben az időben. „Másfél hónappal azután, hogy Murtéza vezérpasa a fagyos törökökkel hazament Budára, a falusi bírák útján megüzente a *hajnácskóieknak*, hogy „ők a

mostani békeességhez tartják magukat, azért ne féljenek semmit". Üzenetük ellenére elállták azonban a békésen közlekedő ajnácsköiek útját, és közülük „egynehányat megsebesítettek, ketteit darabokra vagdalták”. *Lesten* Viszocsányi János és Benkovics András „főnemes személyek, három *szécsényi* katonával és két szolgálégény-nyel ölettek meg”, béke idején, egy kalandozó török csapat által.

A legszívhezszerűbbak azok a panaszok, amelyek a török által elrabolt gyermekekről szólnak. „*A Matra környül való tartományból*, a hódoltságból, negyven gyermeknél többet loptanak el az egriek, hatvaniak és budaiak”. *Fülek* és *Szécsény* vidékéről az ellopott gyermekek és rabszolgának hurcolt meglett korú emberek számát hetvenre becsülték. Itt „a levágott katona, nemes és paraszt személyeké, huszonötre ment”.

A gyerekeket „a keserves atyák a pasáknak, főembereknek hátok megett” találták meg — vagyis ők rejtegették és használták udvari szolgálatra őket — „de csak egyet is ki nem szerezhettünk” — írja a megye — „mert szintén úgy gyűjtötték mint a ménest, s a portára vivén, azzal keresnek magoknak kedvet és tisztet”. A fiúgyerekeket nemcsak körülmélték, hanem sokszor ki is herélték, és mint leendő háremörökkel kedveskedtek velük a sztambuli nagy uraknak, a kislányokat pedig a háremek számára ajándékozták oda.

Csak ritkán sikerült egy-egy gyerek visszaváltása. A *pányidaróci* pásztoroknak nemcsak lovaikat hajtották el, hanem gyermekeik közül is kettőt levágtak, kettőt pedig elvittek. Ez esetben a pasa elrendelte a két fiú — „kiket immár fel is borotváltanak volt” — visszaadását. A ménes azonban ott maradt. Nyilván ez volt a váltásdíj. *Dregetyalánkról* két lányt vittek el. A követi utasítás készítésekor az egyiket már haza engedték, a másikat azonban még mindig fogságban volt Vácott. 200 tallér váltásdíjat követeltek szabadon bocsátásáért.

Megyerről négy gyereket vittek el, egy szegény koldust pedig levágtak. *Szécsényből* tizenegy gyermeket és nőt raboltak el. *Sipekről* pedig három gyermeket. Ezek egyike azonban Egerből hazaszökött. *Verebélyről* három gyermeket vittek el. Kettőt sikerült pénzen kiváltani, a harmadik oda volt. A *nagyfalusiaktól*, *csitáriaktól*, *ecsegiektől* és *kállóiaktól* két-két, a *karancsságiaktól* a *batkaiaktól* és a *ságújfalusiaktól* egy-egy gyermeket raboltak el, a *kökényesiektől* viszont négyet.

Rendkívül nagy tehát az okatlan és kegyetlen emberirtás. Nagy azonban az épületpusztítás is. Falvaink házai ekkor ugyan zömmel gerendaházak voltak, tehát viszonylag könnyen összerakhatók és szétszedhetők és új helyen újból felállíthatók. Volt ebben része a jobbágyköltözéseknek, de a könnyebb menekülési lehetőségeknek is. A török éppen ezért nem kímélte ezeket a gerendaházakat. Amikor *Losonc* közelében táboroztak, a *losonctugári* házakat mind elhordták tüzre, hogy ne fázzanak. *Ipolykérről* is elhordatta a török a házakat és épületeket, de büntetésből. Amikor pedig a falu újra kezdett települni, Rezmán budai iszpaja hasonló falubontással fenyegeti meg őket. Nagy művészettörténeti emlékek is egymás után mentek tönkre. Nyilván még középkori eredetű szárnyasoltár lehetett az a kettő, amit *alsósztrégován* és az *egy*, amit *felsősztrégován* törtek össze. *Turopoljáról* a templom szép papi öltözeteit hurcolták el magukkal. *Alsósztergáron* lerombolták a templomot és szintén elvittek minden egyházi öltözetet. *Abel-lehotán*, *Lesten* és *Dobrocson* kifosztották, *Pedercsányban* pedig felgyújtották a templomot. Észrevehető — hogyha a templomrombolásokat térképen kijeolljuk —, akkor azok a megye Ipolytól északra fekvő részein történtek. Úgy látszik a XVII. század elején jutott oda a török, hogy

ezen a területen is érvényesítse a megye déli részein már a XVI. század folyamán véghezvitt fanatikus kép- és szoborromboló mohamedán gyűlöletét. Szükségük volt azonban a harangokra is, azok ágyúöntésre alkalmas érce miatt. *Alsósztrégováról* két harangot, *Csalárról* pedig egyet vitt el a török.

Természetesen nemcsak a török, de az egyéb hadak is pusztítottak. *Podrecsányban* például, először a németek jelentek meg. Ezek takarmányostul együtt felgyűjtöttak három csúrt. Utánuk jöttek az őket üldöző törökök. Ezek felgyűjtötták a templomot. Ezt elvégezve, a németek után eredtek. Ezek azonban visszatérésre kényszerítették a törököket, akik a falun újból átvonulva, felgyűjtöttak még egy csúrt. Németek gyűjtögtattak *Gácsott* és *Jelsőcön*. *Udornyán* viszont elsőnek a törökök gyűjtöttak fel kilenc csúrt és utánuk, a velük szövetséges Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi népe, két házat.

A megye nagy gonddal állította össze az anyagi kártételek forint értékének jegyzékét „lehuván abból a németek és a Bethlen népe által okozottakat”. Így azután a török terhére mégis maradt egy 181.432 forintos, a pénz akkori értékét tekintve hatalmas összeg, ami a megye négy járásában a következőképpen oszlott meg: *Libercei Mihály járása* (I.) 36.677 forint, *Jelicsics Horváth György járása* (II.) 86.345 forint, *Madách György járása* (III.) 27.450 forint, *Voksich Horváth István járása* (IV.) 34.960 forint. Ez községenként is pontosan kimutatták, és ezen az alapon olyan térkép is készíthető, amely a pusztítás mérvét térben is illusztrálja. Lényeges ez a kimutatás a megye egyes községeinek történetével foglalkozók számára és ezért a kimutatást — a törökök által okozott károk összegének növekedése szerint csoportosítva —, a négy járáshoz való tartozás római számokkal való feltüntetésével, az alábbiakban összesítettem:

25 forint: *Kotman Lehota* (I.) — 30 forint: *Madacska* (I.) — 40 forint: *Nveleste*. *Vámosfalu* (I.), *Nagycsitár* (IV.) — 50 forint: *Lentvora* (I.) — 70 forint: *Polichna* (I.) — 80 forint: *Galsa* (I.) — 95 forint: *Paróca*, *Dévény—Tugár* (I.) — 100 forint: *Veres* (I.), *Rád* (II.), *Mulyad*, *Berzence* (III.), *Kis Géc*, *Bátka*, *Jobbágyi* (IV.) — 150 forint: *Dobroc* (I.), *Felsőpoltár*, *Karancsalja* (III.), *Szöllős*, *Szandakér*, *Terjén*, *Palotás* (IV.) — 200 forint: *Priboly*, *Ábel—Lehota*, *Tamási* (I.), *Mohora* (II.), *Zelenne*, *Mlágvo*, *Lehota* (III.), *Nagybercel*, *Lőrinci* (IV.) — 235 forint: *Závoda* (I.) — 250 forint: *Turopolja*, *Prága* (I.) — 298 forint: *Bér* (II.) — 300 forint: *Hartván*, *Lónvabánva*, *Panyi—Daróc*, *Lupocs* (I.), *Nőtincs* (II.), *Tosonca*, *Salgótarján* (III.), *Herencsény*, *Etes*, *Kürt*, *Kökényes* (IV.) — 317 forint: *Gergelyfalva* (I.) — 350 forint: *Dévényfalva* (I.), *Szente* (II.) — 400 forint: *Kisfand*, *Lehocska*, *Róte* (I.), *Nándor*, *Horpács*, *Alsó-petény*, *Köd* (II.), *Keszi*, *Pestyén*, *Ecseg*, *Csécse* (IV.) — 500 forint: *Sülle*, *Maskfalva* (I.), *Tolmács*, *Rétság*, *Felső-Vadkert* (II.), *Videfalva*, *Nagyfalu*, *Ozdin*, *Nemti* (III.), *Ságújfalu* (IV.) — 600 forint: *Sámsonháza* (IV.) — 609 forint: *Verőce* (II.) — 700 forint: *Sihlevnik*, *Kékkőfalva* (II.) — 800 forint: *Borosznok*, *Miksi* (I.), *Alsó-Vadkert*, *Hugvag*, *Felső-Petény* (II.), *Sóshartyán* (IV.) — 1000 forint: *Nagylibercse*, *Szenna*, *Nagylám*, *Udornya*, *Jelsőc*, *Tőrincs* (I.), *Szécsény—Kovácsi*, *Szalatna* (II.), *Terbeléd*, *Kazár*, *Karancs-Apátfalva* (III.), *Lipta—Gerge*, *Sipek*, *Marcal* (IV.) — 1500 forint: *Losonc—Tugár*, *Podrecsány* (I.), *Nagykürtös*, *Patak* (II.), *Pinc*, *Szvinyabánva*, *Losonc—Apátfalva* (III.), *Karancs—Ság* (IV.) — 1800 forint: *Oroszfalu* (II.) — 200 forint: *Losonc*, *Brezova*, *Felső-Sztrégova* (I.), *Kisújfalu*, *Tereske*, *Szele*, *Galábocs*, *Csalárd*, *Szent—Péter* (II.), *Kálnó* (III.), *Nagybárkány*, *Varsány*, *Surány* (IV.) — 2150 forint: *Jenő* (II.) — 2200 forint: *Kis-Sztracin* (II.) — 2500 forint: *Varbó* (II.), *Pilin* (IV.) — 2597 forint: *Szelő* (II.) — 2950 forint: *Nagy-Sztracin* (II.) — 3000 forint: *Alsó Sztrégova*.

Buda—Lehota (I.), Nyitra, Bolyk, Galsa, Kovácsi (III.) — 4000 forint: Lest (I.), Ovár (II.), Szakál (IV.) — 5000 forint: Ebeczk és Palánk együtt (II.) — 8000 forint: Megyer (IV.) — 9000 forint: Felső-Esztergár (II.) — 10.000 forint: Nagy-Szellő (II.) — 15.000 forint: Alsó-Esztergár (II.) — Összeg kitétele nélkül teljesen elpusztultnak feltűntve: Petőfalva (II.) Perse (III.).

A feltüntetett összegek nagyságából természetesen nem lehet következtetni a települések nagyságára. Arra azonban igen, hogy hol lehetett még valami elvinni és megsemmisíteni valót találni.

Arra nézve, hogy ez a török által 4—5 év alatt okozott kár, egy parasztgazdaság értékét figyelembe véve, mit tehetett ki megkíséreltem összehasonlításokat és számításokat végezni. Arra az eredményre jutottam, hogy egy parasztház, annak felszerelése, termény- és takarmánykészlete — nem számítva a föld értékét és a mezőn lévő terményeket — házanként apróbaromfit, két disznót, két lovat, két tehenet és két ökröt számítva — tehát a jól berendezettséget alapul véve — mintegy 150 forint forgalmi értéket képviselhetett 1626-ban. Csakhogy nem mindegyik jobbágy házatája volt ilyen jól felszerelve és ezért átlagban mintegy 70 forint értékkel számolhatunk. Ezen a 70 forintos alapon számítva a megye egészét ért 181.432 forintot kitevő török kártétel 2.541 parasztgazdaság „forgalmi értékével” volt tehát egyenlő. Ugyanezidőben — ekkor már az 1598-ban bevezetett új adóalap figyelembe vételével — a vármegye egész területén 1623-ban a török hódoltság alá eső — vagyis két részre fizető — porták száma 158, a csak magyar uralom alá eső szabad porták száma pedig 115 volt. Az nyilvánvaló, hogy ez a szám nem azonos a megyében lévő házak és parasztgazdaságok számával, hanem csak adókulcs jelleggel bír.

Egy kétségtelen, hogy a XVI. és XVII. század török dülásai a megye magyar és szlovák lakosságát egyaránt sújtották. Ez olyan sorsközösségi érzést alakított ki a két nép körében, ami egyrészt a török, másrészt a saját földesuraik elleni magatartásban nyilvánult meg. Ez az összefogás legszebb példáit majd a XVIII. század elején, a Rákóczi-féle szabadságharcban hozza meg. A kialakítható összkép teljesen tedi a követi utasítás megállapítását: „*a csatázók vétkeiért a parasztságot büntetik*”. Ezt joggal úgy is fogalmazhatnánk: „*az urak vétkeiért*”.*

* A követi utasítást bő kivonatban közölte Pokornyi Gusztáv: Adatok Nógrád megye történelméhez. — Felvidéki Magyar Közlöny. Vegyestartalmú hetilap és a nógrádi Gazdasági Egylet Közlönye. — 1863. — I. 18., 19. és 20. sz. — január 20., 27., és február 3. — A közlemény adatait 1936-ban egyeztettem Nógrád megye akkor Balassagyarmaton levő Levéltárában a Vegyes Iratok, fasc. III.-ban található közel egykorú XVII. századbeli másolattal.

PETŐFI-KUNYHÓ SOMOSKÖN

Petőfi látogatása vidékünkön. — a Salgó-várhegyen, valamint a balassagyarmati volt Balassa-szállón lévő táblán kívül, — újabban a somoskői vár alatti, felíratlan megjelölt faház emlékeztet. Ott a költőt, útijegyzeteivel egyező helyi szájhagyomány szerint, fölszólíthatlanul „jól tartották édes és aludt tejjel”, közben elbeszélgett e falu „csaknem idyllikus életet élő lakóival”, s elcsodálkozott az ottani nép mesemondó, költői fantáziával vetélkedő, tréfás „merész képzeletén”. Egy somoskői férfi átkalauzolta Petőfit és társait az akkor még helyenként őserdei úttalan úton Salgóra, nélküle „tán föl sem találtunk volna e várra”.

A Petőfi Irodalmi múzeum közlése szerint a költő Somoskőre és Salgóra tett kirándulása 1845. június 13-ra tehető. Amint ismeretes, e táj vadregényes szépsége ihlette Petőfit „Salgó” című művének — egy évvel későbbi — megírására. Ez nyilván egyik oka a Salgotarján és környékén — bizonyos lokálpatriotizmusból — kialakult, helyi jellegű Petőfi-kultusznak.

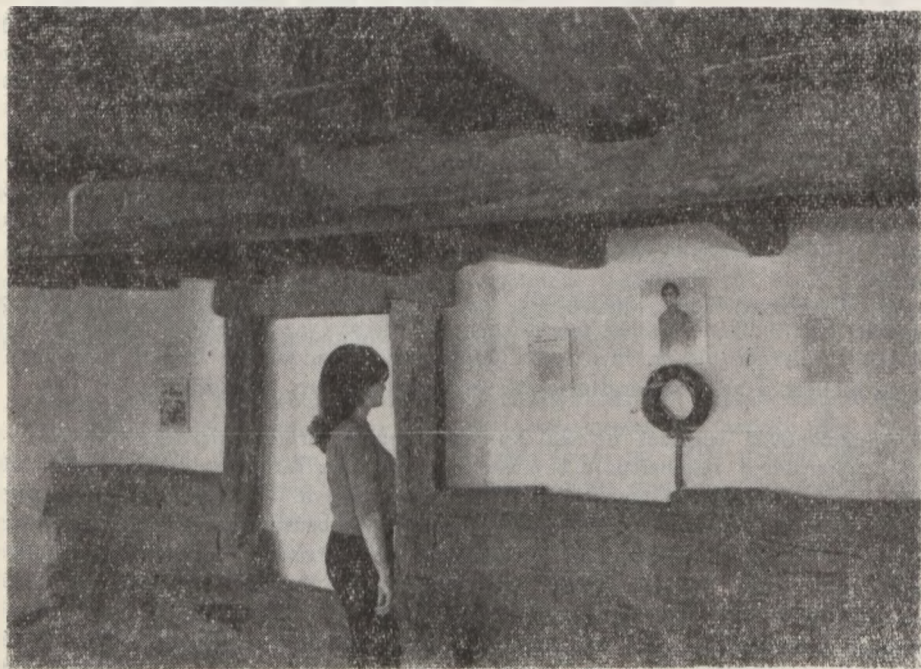
A Petőfi látogatásáról emlékezetes ház egy napjainkig megmaradt ún. boronafalú kunyhó volt. A szakértői becslés szerint mintegy 250 éves épület hatalmas, őserdei tölgyből faragott pallói túlnyomó része már korhadt volt, minélfogva a kb. 20 év óta lakatlan épület a közelmúltban egy nagy vihar alkalmával összedőlt.

A faházat azonban kegyeletből, hatósági támogatással és társadalmi összefogással, régi helyén, hiteles méretekben, nagyjában az Országos Műemléki Felügyelőség helyreállítási terve alapján felújították. Rendeltetése most a hagyományápolás mellett, a helyi ismeretterjesztés és idegenforgalmi tájékoztatás.

Allagmegóvás céljából az ősi kunyhó eredeti, óriási küszöbgerendájából és régi ajtókeretéből rekonstruált bejárati homlokzat a felújított faház egyik belső falán nyert elfhelyezést, ugyanott a Petőfi látogatásával kapcsolatos dokumentumanyag. A csatlakozó falakon különféle helyi vonatkozású adatok szerepelnek. Így Balassi Bálintról, aki Somoskőn ismerkedett meg Losonczy Annával, később pedig mint egri végvári vitéz gyakran portyázott ezen a vidéken, és 1593-ban résztvett Somoskőnek és Salgónak a töröktől való visszafoglalásában. Továbbá Somoskő szerepéről II. Rákóczi Ferenc idejében, amikor e várhely hosszú határszakaszon az egyetlen fegyveres kuruc-támaszpont volt, s amelynek szomszédságában, Somoskőújfalunál, 1706-ban a fejedelem kíséretével táborozott. Megemlékezik történelem arról is, hogy abban az időben Somoskő zálogbirtokosa Ráday Pál, II. Rákóczi Ferenc kiváló kancellárja, — a rebéllis magyar várak lerombolását célzó császári parancs ellenére — (Mocsáry Antal Nógrád vármegye első monográfusa szerint) „nem engedte ezen várat pusztán hagyatni”. Külön helyet foglalnak el az e vidékre és e falura vonatkozó földtani, földrajzi, a jelenkorig terjedő történelmi, valamint a falukrónikából vett legfontosabb adatok.

Ennek a bizonyos értelemben újszerű népművelési létesítménynek máltó környezetet ad a helyi tömegszervezetek által kialakított — Nógrád megyében első — „Béke és Barátság Emlékliget”, ahol majd a megfelelően megjelölendő fák és egyéb tárgyak kiemelkedő mozgalmak, események, valamint a nógrádi tájegység nagyjai emlékét elevenítik fel.

KÖRKÉP

CSOHÁNY KÁLMÁN

Képzőművészeti életünk elmúlt évtizedének legörömtelibb meglepetése, grafikai művészetünk gyors fejlődése és igen magas színvonala.

A grafika magyar művészei igazán képesek indulataikkal egyenértékű megjelenítésre. Kiválóan tudnak mozgást, szerkezetet, szilárdság érzetet kelteni, szerény de mindenható eszközüket a vonallal.

Grafikánk műfaji lehetőségeit megtalálta, feledteti a festészet gyengéit. Vezető szerepe napjaink képzőművészetében ma már kétségtelen. Ez több más kedvező körülmény eredménye, nemcsak a műfaj mozgékonyságának, gyors reagáló képességének sajátja.

Alapvetően fontos körülmény felszabadulás után grafikáink életében, hogy új tehetséges nemzedék nőtt fel. Ez a nemzedék, olyan igazán jó magyar hagyományokon okulva építette a maga formanyelvét, mint Derkovits, Uitz, Nemes—Lampert, Nagy István, Szalay Lajos, Hincz Gyula és Barcsay Jenő művészete. Grafikánk minden képzőművészeti műfaj tanulságait megszívlelte és felhasználta.

Alakulása szerencsés volt azért is, mert szinte akadálytalanul fejlődhetett. Nem küzdött oly sok mesterséges akadállyal mint festészetünk. Bátoran meríthetett korunk modern művészeti mozgalmainak haladó tanulságaiból, a kubizmustól a konstruktivizmusig. Élén járt és jár az új technikák kipróbálásában és megvaló-

sításában, állandóan növekvő intellektuális igénnyel fejlődött az évek folyamán.

Kedvező fejlődésének fontos meghatározója volt az is, hogy létszámuk szerint is tekintélyes fiatal grafikusok nagyobb része, társadalmunk két alapvető osztályából verbuválódott, proletár és paraszt eredetű volt. Nagy felelősségtudattal sajátították el a mesterséget és eleven a kapcsolatuk az étellel. Magukkal hozták osztályuk életérzését, szociális igazságérzetét. együtt haladtak változó társadalmunkkal és művészetileg is gyorsan tudtak reagálni annak szükségleteire. A sok nagy tehetség egyidejű jelentkezése gyorsan oszlatta a konzervatív nézeteket is.

Új gondolatartalmakkal, magas eszmeiséggel, a valóságábrázolás, a formanyelv megújításával, válhatott csak ilyen erőssé grafikánk. Példát mutatott ezzel a festészetnek és szobrászatnak, hogyan kell a szocialista realista művészet korszerű alakítását értelmezni, hogyan lehet a többi műfaj eredményesen segíteni.

A művészet nem különállás, hanem megvalósulás abban a társadalmi létben amelyben élünk. A korszerű, magas színvonalú és politikus művészetre példát mutattak grafikusaink legjobbjai, legutóbb a Kulturális Kapcsolatok Intézete kiállító helyiségében a „Magyar Művészek Vietnamért” rendezett kiállításon.

Azok közül, akiknek a magyar grafika hírnevét, életképességét, magas színvonalát köszönhetjük, az egyik legjelentősebb Csohány Kálmán grafikus-művész.

Nógrád megyében Pásztón született 1925-ben, a Képzőművészeti Főiskolát 1947—1952 között végezte, ahol Hincz Gula segített belső hovaállásának kimunkálásában, Koffán Károly és Konecsni György tanított sokszorozító grafikát. Mindhárman kiemelkedően kiváló művészek és tanárok. Nagy jelentőségűek a művész főiskola előtt eltöltött fiatal évei, amelyek küzdelmesek, változatosak voltak, és életismeretben jól hasznosíthatók. Nógrád hegyeiben fakitermelő, bányáiban vájár, majd vasúti pályamunkás volt. Emberi és művészi pályafutását alapvetően meghatározó impulzusok itt érik, egész életét betöltő élmény anyagot ez a hely szolgáltat témáihoz. Nógrád, Borsod, Pásztó és környéke, az itt élő emberek művészetének éltető forrásai. E vidéken tölti minden év nyári hónapjait, ahol felfrissül a hegyhátak dolgozó emberének bölcsességében, emberi tisztaságában s újra gazdag lesz szívének oly kedves táj költészetétől. Nekik és róluk beszél művésze.

Ha néhány szóban jellemeznénk Csohány művészetét, akkor ilyeneket mondhatnánk: leplezetlen szeretet, gyöngédség, egészséges paraszti egyszerűség, tisztaság, valóságlátásra, hitellességre törő szenvedélyesség, nagy felelősségérzet, szorongás, gazdag érzelem, elkötelezettség, gondolatiság, mai-ság.

Ezek talán a legfőbb együtthatók, amelyekből építkezik művésze. A felületi látás, a látvány ábrázolás kötöttségei nem hatottak ártalmasan fejlődésére. Tehetsége, kitűnő valóságérzéke, mindig mélyebb megismerésre ösztökélték. Mélyen erkölcsi és

szociális alkata, csillapíthatatlan szomjúsága az igazságra, nem a súlyos mondanandók megkerüléséhez vezették.

A valóság nem tanmese-szerűen, hanem ellentmondásosan a jelenségek szövevényes összefüggésében, réteges egymásba épülésével tárul fel és ábrázolható. Az egyszerű szókimondás a képzőművészetben ma már könnyen a külsőséges illusztrálást eredményezi.

Stílus-receptek szerint soha nem dolgozott. Kimutathatóan nagyhatású elődök sem voltak formanyelvének alakulásában. Olyan művész, akinek megkülönböztetett vonása, hogy a gondolat tartalmakra a legjobban koncentrálni, mindent ennek rendel alá. Ehhez idomította technikáját is. Grafikus művészi pályáján nincs nagy szerepe a technikának, nem technikáit válogat, hanem szellemiségével. Véleménye szerint a formai felfedezések, a lenyűgöző faktúrák még nem grafika, csak eszközei a jó grafikának. Ellenzője minden lényegyet elkendőző, megkerülő ügyeskedésnek.

Csohány felszabadult lényé melyen közérdekű és személyes egyszerre, s a két alkotó elem az egyensúlyképzés fontos eleme munkásságában. Tradíciót vállaló és továbbfejlesztő művészet az övé. Mondanivalóját a vonalak tiszta erejére építi, egyéniségének megfelelő konstruktív elvek szerint, a táj lelkét is megtalálni, a múlt időt is befogni képes rajztudással.

Jellemzője a vonalak mértaniságán attörő érzelgősség nélküli életöröm, gyermekies álmélkodás, szelídség. Önönmagát is szüntelenül elbűvölő cselekvés és férfias határozottság. A komótos nyugalom mögött robbanni képes erő, szenvedélyesség van. Népünk faragásaira emlékeztető naívság, játékos mesevilág, csodálatos színesség. Mindenütt feltörő népi jó ízek. látomásos balladai varázslatokkal.

Főlényes kompozíciós tudás, egyönte-tűség, gazdag jelképiséggel. Mindig újra formálódó kezdés, tétovaság és ordító fájdalom, formailag nyersességig darabosan és súlyosan tömörítetten. Min-ez ösztönös és tudatos alkotói fegyvelem terméke egyszerre. Egy népréteg, a palócföld népének sajátos humora, vérmérséklete és gondolkodása, ez Csohánny Kálmán művészete.

A megnyerő szelidség hangján beszél, de ugyanakkor dönt is erkölcsileg, javít, felhív, és erőt sugárzóan biztat lapjain. Másokért, közösségi célokért harcol, a rossz indulatok, az embertelenség, az erőszak, a köznapi józanság visszahúzó erői ellen. Lényeglátó erővel tárja fel az ember lelki életének ismeretlen mélységeit, bensőséges hangulatait. Munkái a letűnt korok, elődök gyötrelmeiről, régi bánatokról, a múlt fojtogató szegénységéről is hiteles üzenetek.

Többen komornak, magányosnak érzik Csohányt és művészetét. Nem lehet magányos az, aki a világ minden komoly baját szorongó érzésekkel személyes ügyének tekint, s aki a közért a kortársakért annyit tett és tesz mint ő.

Csohány nagy erénye komponáló tudása. Kitűnően alkalmazza az intenzív kifejezés érdekében a korszerű kompozíciós elveket, amelyekkel dinamikát, nagy drámai feszültséget teremt lapjain. Egyenletes vastagságú vonalaival nagyszerű sík-hatást, feszültséget, a tárgyak, figurák saját atmoszféráját éri el. Az így lehatárolt és külön jelentkező tárgyak egymásmellettségével, reliefszerű, síkban jelentkező sajátos mélységet teremt. A háttér sötét tömegei, foltjai, lendületességet, drámaiságot biztosítanak rajzainak. Induló vonalai konstruktívek, de egyenesbe ritkán kényszeríti őket, leginkább íveltek, ezért hatásuk mindig érzelmi.

Kompozíciós elveinek érvényesüléséhez jól válogat a tárgyi valóságból, amelyek lelki tartalmak közvetítéséhez is kitűnőek, az emberarcú fa, bokor, vonuló madarak füzére, nap, hold és csillagok. Gyakran alkalmazza a felül-és alulnézetet, a nagy tereket, a tálaj bizonytalan meghatározását, a lebegést. Színben a fekete fehérek erős viszonylataira, ellentéteire épít, figuráit is foltszínritmusok segítségével is építi.

Sok önemésztő kísérlet eredménye a tömör, minden sallangtól mentes kompozíciós erő Csohány művészetében.

Elemelve eddigi eredményeit, olyan érzésünk támad, mintha egyenletesen mindig a maga előre kijelölt pályáján haladna.

Ez a kifejezni tudás, a biztos gondolattartalom, az otthonos életközegben történő mozgásból fakad. Egyéni úton járó művészete, belülről, önmagából, a legőszintébb mélyről jövő vallomás.

Mindennapos érzelmekre, hangulatokra, apró árnyalatokra reagál, a legközvetlenebb mozdulatokra, gondolatokra figyel. Valóban a mindennapos derű és mindennapos bánat igaz viszonylatai azok, amelyek művészetében megállítanak, elgondolkoztatnak és lenyűgöznek.

Műveiben felhasználja a szürrealizmus eredményeit is. A konvenciók ellen ő is tanulmányozta a modern művészet komplex mozgalmát, amely a szürrealizmus néven vált közismertté. E mozgalomnak sok pozitív vonása van, ismerete, tanulságainak helyes felhasználása már évtizedek óta elkerülhetetlen. De Csohány nemcsak spekulatív módon jutott el eredményeihez. Hajlamai szerint a népmesék, népi játékok népi szürrealizmusához fordult, és egvezettette azt a magas szintű

szürrealizmussal. A szürrealista mozgalom egyik alapítója Chagall is hasonlóképpen járt el, kinek festői meg-látásai az orosz népművészetben gyökereznek. Így alakult Csohány ösztönös belső látása, képeinek bizonyos titokzatos felidéző képessége, látomásossága, ezt teszi művészetét ilyen sajátossá.

Sokat illusztrál, azt is mondhatnánk, mindig ezt teszi, s hogy mégis kevés könyv jelenik meg Csohány illusztrá-

cióival, arról könyvkiadók tehetnek és tetteiket nemcsak ők bánják majd, hanem mi is.

Hasznos volt kirándulása a kerámia területére is.

Mindig előrelép művészetében. Eről tanúskodnak a IV. Országos Miskolci Grafikai Biennáléra legutóbb készített új lapjai is. Csohány Kálmán grafikusművész még nagyon sok meg-
lepetést tartogat számunkra, az em-
beri mondanivaló magaslatára emelke-
dett művészetével.

KOVÁTS BÉLA

HONISMERETI TÁBOR NAGYBÁTONYBAN

Körülöttünk, a nógrádi palócföld mai székhelyén új, korszerű külsőt ölt egy száz év előtt még kis községnek számító város, melyet szenet termelő, építő és gyáripart űző elmék és kezek száz-ezrei emeltek fel valamikori jelentéktelenségéből. A kívülálló szemlélő azt hihetné, hogy ebben a régi helyén új várost teremtő nagy igyekezetben nem futja erőinkből a múlt, a történelem értékeinek mentésére, megőrzésére. Pedig ennél sokkal többre törekszünk és többet is teszünk. Figyelemreméltó, országos kihatású, hagyományteremtő kezdeményezések bontanak zászlót Salgótarján gyorsan növekvő és ledöntésre szánt falai között.

1965 tavasza megérlelte a Magyar Történelmi Társulat nógrádi csoportja létrejöttének feltételeit. Ez a megye hi-

vatásos és amatőr történészeit összefogó társadalmi szervezet a megye akkor alig kétéves múltja visszatekintő honismereti mozgalmából sarjadt, és ma a magyar vidék egyik legtevékenyebb, legnagyobb taglétszámú társulati csoportjaként tartják számon. Ugyanez év kora őszén, a Salgótarjáni Honismereti Napok idején a mi körünkben ültek össze megbeszélésre a hazai falukrónika-írók. Ezt a tanácskozást úgy jegyezték fel a honismereti mozgalom történetében, mint, amely megalapozta helytörténetírásunk legfrissebb hajtásának, a jövő történetírása számára nagyszerű forrásul szolgáló falukrónikaírásnak jövőjét.

A tavalyi nyárvég újabb Salgótarjánból eredő kezdeményezés megszületését hozta. Innen indult az úttörők

„A Vörös Zászló Hőseinek Útján” elnevezésű mozgalma, mely az elmúlt egy esztendő alatt szép sikereket mondhat magáénak.

Az idei tavasz első napjaiban mintegy száz kiváló magyar üzemtörténész jelenlétében Salgótarjánban tartotta vándorgyűlését a 100. évében járó Magyar Történelmi Társulat. A vándorgyűlés nálunk történt megrendezése az akkor alig két éve alakult helyi csoport munkájának elismerése volt. E széles szakmai körök által nagy érdeklődéssel kísért tudományos ülésorozatot végén kimondták a Társulat üzemtörténeti tagozatának megalakulását. Az új szervezet hivatott a hazai üzemek és gyárak nevezetes kerek évforduló körűl mostanában kibontakozó üzemtörténeti gyűjtő és feldolgozó munka összefogására, egységes szakmai irányítására.

A napjaink falutörténetét művelő krónikáírók, a vörös zászló hőseinek útján járó úttörők és az üzemtörténészek után július első felében a magyar ifjúsági honismereti szakkörök legjobb középiskolás és szakmunkás tanuló tagjai jöttek össze közel két hétre a salgótarjáni szénmedence alakuló új központjában, Nagybátonyban. Az alkalom, amely honismereti mozgalmunk utánpótlásának javát ide összehozta, az I. Országos Honismereti Tábor megrendezése volt. Mielőtt a hazai ifjúsági táborozások történetében legelső honismereti tábor munkájának vázlatos értékelésére kísérletet tennénk, az összefüggések tisztázása, de a történeti hűség kedvéért is, röviden összegezzük az 1967. július 3-i megnyitó előzményeit.

A Nógrád tavalyi utolsó, 1966. december 31-i számában „Nógrádiak a diákok első országos honismereti tanácskozásán” címmel rövid hír jelent meg az ez év január 4—5-én Kalocsán megrendezett ifjúsági honismereti konferenciáról. A hír legfontosabb mon-

data ez: „A nógrádi küldöttség két javaslatot terjeszt a kalocsai konferencia elé: vállaljon a KISZ védnökséget a honismereti mozgalom legfontosabb feladata, a krónikaírás felett és rendezzen a KISZ a nyári munkatáborokhoz hasonlóan honismereti táborokat is. Az idézett kis cikk nemcsak tartalmával, hanem azzal is nagy feltűnést keltett Kalocsán, hogy minden más fórumot megelőzve adta hírül a hazai sajtóban az első ifjúsági honismereti tanácskozás összehívását. Az, hogy a tartalmas, programot adó közleményt jól időzítettük, szinte az első perctől kezdve kezdeményező szerepet biztosított a tanácskozás nógrádi résztvevőinek, akik Veszprém, Vas és Bács—Kiskun megye szakköri tagjaival együtt alkottak egy munkacsoportot. Küldötteink két eredeti javaslatából a záróülésig három lett. Azzal toldottuk meg azokat, — idézem a beterjesztett javaslat szövegét —, hogy: „a honismereti szakkörök vegyék fel a kapcsolatot megyénk élő politikai, gazdasági és kulturális területen tevékenykedő, kiemelkedő szülőtteivel, holt nagyjaink után pedig kutassanak és állítsanak táblát emléküknek.”

A tanácskozás résztvevői körében a három nógrádi javaslat osztatlan helyeslést, őszinte lelkesedést váltott ki. Ezt látva a konferencia felnőtt résztvevői, elsősorban a KISZ Központi Bizottságának képviselői, szinte azon nyomban megkezdték a honismereti tábor előkészítését. A munkába hamarosan bekapcsolódott a KISZ Nógrád megyei Bizottsága is. Az eredeti elképzelés csak annyiban módosult, hogy nem Salgótarján, hanem Nagybátony lett a tábor színhelye. A feladat, hogy az ifjú táborozók ismerjék meg és gyűjtsék össze a Salgótarján vidéki szénbányászat tárgyi és szellemi anyagát, különös tekintettel a forradalmi mozgalom emlékeire, nagyon

időszerűnek bizonyult, mert az ilyen gyakorlati munka a hazafias nevelés legjobb eszköze. A tábor megnyitásához a Művelődésügyi Minisztérium, a Munkaügyi Minisztérium, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, a Bányai Dolgozók Szakszervezete, a Nógrádi Szénbányák és a Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályának nagy erkölcsi és anyagi áldozatvállalása teremtett alapot. Pothornik József, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Nógrádi Szénbányák igazgatója a tábor fővédnökeként állandóan figyelemmel kísérte és tanácsaival látta el a tábor szervezőit: az általa kiküldött szakembereket, a KISZ Nógrád megyei Bizottságának szervezési feladatokkal megbízott munkatársait és a szakmai előkészítést végző muzeológusokat. Néhány hónap alatt kialakultak a tábor programjának körvonalai, megterveztük, hogy milyen szakcsoportokat szervezünk. Ezek élére kiváló fiatal muzeológusokat, tanárokat, mérnököket kértünk fel, a vezetőhelyettesi munka végzésére a budapesti és debreceni egyetem tanárjelölteket küldött ki. A szakmai tanácsadók között számos országos tudományos intézmény képviselője kapott helyet. A tábor vendéglátó gazdája a nagybányai 209. sz. Szakmunkásképző Intézet nagy körültekintéssel készítette elő a tábor helyét. Se szeri, se száma azoknak az intézkedéseknek, melyeket a tábor munkájának eredményes és zavartalan menete érdekében tettünk. Íme néhány példa ezek közül: a Balassai Bálint Megyei Könyvtár és a Munkásmozgalmi Múzeum helytörténeti könyveiből kis kézikönyvtárat állítottunk össze, megszerveztük egy stencilezett tábori újság megjelentetésének feltételeit, az intézet fotolaboratóriumát berendeztük a fiatalok számára, a Megyei József Attila Művelődési Ház, a helyi Bányász Művelődési Ház és a

hatvani honvédség segítségével pedig a táborozók szabadidős programját és szórakozását biztosítottuk.

A felkészülési időszak eseményekben gazdag krónikájából felidézzük, hogy B. Haypál Ildikó a KISZ Központi Bizottsága Középiskolai és Szakmunkástanuló Osztályának munkatársa, a tábor kiszemelt parancsnoka erején felül, beteggyárából is részt kért a szervezés irányításából. A munkánkat megnehezítő körülmények sorából meg kell említenünk a táborozók heterogén jellegét, ez abból fakadt, hogy több megyében felületesen választották ki a tanulókat. A kétnapos jól átgondolt szakmai előadás-sorozat és a szakcsoportvezetők erőfeszítései ugyan lényegesen javították a helyzetet, a felkészültségbeli nagy különbségek kiegyenlítése azonban hosszabb időt igényelt volna.

A tábor által gyűjtött bányásztörténeti, tárgyi és szellemi anyag rendszerezése még most folyik, de már jól látható, hogy a honismereti tábor 98 fiatalja jelentős értékekkel gazdagította a Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményét. Ami talán még becsebb a tábor eredményei közül, 59 résztvevő dolgozattal kíván szerepelni az pályázaton, melynek meghirdetését a gyűjtött anyagra alapozva vettük tervbe. Ez az érdeklődés azért is különösen értékes, mert a pályázni szándékozók jórésze most találkozott először a honismereti munkával. Hogy a tábor a nevelés, és pedig a hazafias nevelés szempontjából milyen sokat jelentett, azt bizonyítják a táborozók pozitív írásos és szóbeli megnyilatkozásai, különösen azok a köszönőlevelek, melyek azóta is állandóan érkeznek a rendezők és az adatközlők címére. A sajtó, a rádió és a televízió visszhang ugyancsak figyelemreméltó. Különösen örömteli az a tény, hogy a tábor bezárása után, a Salgótarján for-

radalmi és haladó hagyományairól készített tv-filmben azon melegében helyet kapott az általunk 1967. július 9-én felavatott eresztvényi emlékmű, melyet a szén felfedezőinek emlékére állítottunk az esemény 200. évfordulóján és az a Baglyasalján felavatott emléktábla is, melyet Targos Istvánnak, az 1884. március 24-i magyarországi első csendőrsortűz áldozatának tiszteletére helyeztünk el. Az ifjú táborozók szerte az országban láthatták a televízió képernyőjén munkájuk eredményét és jogos büszkeséggel mesélhették hozzátartozóiknak, hogy e nevezetes emlékhelyek létesítésében ők is tevékenyen részt vettek. Joggal szolgál örömmünkre az is, hogy a fiatalok között nemcsak laráti, hanem szakmai kapcsolatok száalai is szövődtek. Ezek jövőbeli kihatása ugyanúgy felbecsülhetetlen, mint ahogy a résztvevőknek vidékünk-höz, a szülőföld egy darabjához való eleven kapcsolódása is szép ígéretek tartogat. Már tudunk olyan alakulokban levő budapesti ifjúsági honismereti körörről, melynek szervezője a táborban szerzett kellemes és hasznos élményei alapján a kör első kirándulását Salgótarján vidékére tervezi.

Nem soroljuk tovább érveinket a honismereti tábor méltatására pusztán csak azt mondjuk el még, és ez is becsületére válik az első ifjúsági honismereti tábornak, hogy a táborozók felírták az általuk elindított stafétabottra a második honismereti tábor helyét, idejét és célját. Ez olvasható rajta: „Magyarország, 1968, a 100 éves MÁV, a magyar vasútügy tárgyi és szellemi emlékeinek gyűjtése.” A terv helyeslésre talált a KISZ Központi Bizottságának a tábor záró ünnepségén megjelent képviselőinél is. Ez nekünk nőgrádiaknak külön is öröm, mert az idén 100 éves salgótarjáni vasút volt a MÁV első vonala, s ez a szál is összekapcsolja majd az első honismereti tábort

a másodikkal, melynek szép és kerekedő programja már most egy külön tanulmányt érdemelne.

A téli kalocsai ifjúsági honismereti konferencián elhangzott nőgrádi javaslatok életrevalóságát a nagybátonyi tábor bebizonyította, mert a tábor krónikájának vezetése közben sok fiatal kapott kedvet, első indítást a krónikaíráshoz. Ezek a lányok és fiúk lesznek azok, akik majd tettekre váltják a KISZ-nek a krónikaírás feletti védnökségét. Második javaslatunk a honismereti tábor sok szép eredményében öltött testet, a harmadikat meg azoknak az emlékhelyeknek a felavatása váltotta valóra, melyeknek tábláin a megörökített neveken és eseményeken kívül ez is olvasható: Honismereti tábor 1967. Évek, évtizedek múltán is, ha majd az országban már sok ilyen aláírású tábla lesz, jogos büszkeséget érezhetünk affőlött, hogy az első kettőt mi állítottuk Salgótarján vidékén a megörökítettek és a honismereti munka dicséretére.

KOVÁCS JÁNOS

ISMERETTERJESZTÉS NÓGRÁDBAN

Az utóbbi időben mintha gyakrabban beszélnének a több mint egy évszázados múltra visszatekintő tudományos ismeretterjesztés hiányosságairól, korszerűtlenségéről, visszafejlődéséről, mint a meggyőzően bizonyítható eredményeiről. Egyes előadások sikertelensége, néhány forma elavultsága, bizonyos szervezési hibák valóban elgondolkodtatók. Úgy véljük azonban, hogy ezek csak önmagukban tekintve és csak látszólag igazolhatnak valamiféle „válságot”. Felhívják ugyan a figyelmet az ismeretterjesztő munka állandó és őszinte értékelésére, de nem tehetik vitatottá az ismeretterjesztés szükségességét és hasznosságát.

Az ismeretterjesztő tevékenység reális elemzése és szemlélete egyrészt feltételezi, hogy együttesen vizsgáljuk azokat a jellemvonásokat, funkciókat, hatásokat, amelyek kifejezik e munka sokrétűségét, jelentőségét a világnézeti, a politikai nézetek alakításában, a szakmai és általános műveltség fejlesztésében, a tudományos népszerűsítésében, az érdeklődés felkeltésében és kielégítésében, a konkrét kérdések megoldásában; az értelmiség társadalmi hasznosságú aktivizálásában, képzésében, önképzésében; a kulturális élet gazdagításában, szervezésében. Másrészt pedig annak felismerését, hogy az időnként és részletkérdésekben jelentkező problémák, ellentmondások a szükséges fejlődés természetes tünetei, ill. nem csupán az ismeretterjesztésre vonatkoznak, hanem általános kulturális tevékenységünkben is ugyanúgy nyilvánulnak meg.

A tudományos ismeretterjesztés megyénkben is a közművelődés egyik legszélesebb hatókörű területe. Eredményeinek és helyzetének vizsgálata egyúttal az egész népművelési tevékenység-

günk állapotára nézve is tanulságos lehet. Ezért most megpróbáljuk vázlatosan ismertetni az elmúlt ismeretterjesztési évad (1966. júl. 1. — 1967. jún. 30.) legfontosabb tényeit, adatait és tendenciáit.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei szervezetének rendezésében egy év alatt 2170 előadás hangzott el 115 254 hallgató előtt. Ezek az általános mennyiségi adatok ugyan egyáltalán nem elhanyagolhatók, de meg kell jegyeznünk, hogy az ismeretterjesztő munkában — bcslő, lényegi tulajdonságokból következő — a mennyiség nem egyenesen arányos a minőséggel. A több nem mindenképpen szükséges és jobb. Az eredményesség, a hatássóság fokát, a színvonal állását megközelíteni elsősorban az adatok logikus csoportosításával és összehasonlításával, tartalmi vonatkozások feltárásával sikerülhet. A továbbiakban ennek megfelelően emelünk ki néhány jellemző vonást.

Az előadások közül 944 (43,5%) természettudományi, 1226 (56,5%) társadalomtudományi volt. Ez megfelel az előző időszakok arányainak. Az előadások tudományágankénti (szakosztályonkénti) csoportosítása részletesebb és változatosabb képet mutat.

Természettudományi előadások:

Szakosztály	e. a. száma	hallg. sz.
Agrártudomány	131 (184)	6 296
Biológia	109 (118)	4 646
Csill. — Ūrh.	76 (81)	3 433
Egészségügy	294 (280)	21 148
Fizika	29 (38)	783
Kémia	29 (30)	917
Matematika	29 (23)	748
Földrajz	78 (89)	3 544
Földtan	6 (30)	225
Műszaki	163 (150)	6 145

Társadalomtudományi előadások:

Szakosztály	e. a. száma	hallg. sz.
Filozófia	114 (164)	4 599
Irodalom—nyelv	106 (117)	6 190
Jogtudomány	180 (192)	9 671
Közgazdaság	173 (141)	7 825
Művészet	114 (165)	7 816
Nemzetközi	86 (93)	4 438
Pedag.—lélektan	251 (332)	12 413
Történelem	141 (107)	8 051
Hadtudomány	61 (7)	4 356

Az adatok egyaránt mutatnak aránytollódásokat (ezért közöltük zárójelben az előző évad előadásszámait) és állandóságot is. Mindebben egyaránt meghatározólag hat a központi ("hivatalos") törekvés és irányítás, ill. a hagyományos hallgatói érdeklődés és az újabb hallgatói rétegek igénye is. A változások pozitív jellege szembetűnő a közgazdasági, a hadtudományi és a műszaki előadások számának növekedésében. Legmeggyőzőbben azonban a konkrét témák és a közvetített ismeretanyag bizonyítja az aktualitás, a társadalmi fontosság és a hallgatók meghatározott érdeklődésének figyelembevételét, azok érvényesítését. Nézzünk néhány, legjellemzőbb példát: Az üzemi előadások 48%-a foglalkozott a termelést közvetlenül érintő műszaki és közgazdasági kérdésekkel (műszaki-fejlesztés, automatizálás, műanyagok alkalmazása, gyártmányfejlesztés, korszerű munkaszervezés, üzemirányítás, értékesítés, árrendszer stb.; gazdasági reform, III. ötéves terv). Mezőgazdasági vonatkozásban elsősorban a nagyüzemi gazdálkodás kérdéseiről és a megye termelési problémáiról szóló előadásokat (üzemszervezés, korszerű eszközök és eljárások, kemizálás; dombvidékgazdálkodás, rőt- és legelőgazdálkodás, szarvasmarhatenyésztés, gyümölcsstermesztés stb.) emelhetjük ki. Az egészségügyi előadások között jelentősen emelkedett a foglalkozási betegségek-

ről, a szülési és gyermekegészségügyről, az élvezeti szerek és a gyógyszerek fogyasztási ártalmairól; a jogiak között a konkrét jogszabályismeretekről tartott előadások száma. A nemzetközi és a hadtudományi előadások napjaink legfontosabb eseményeihez, problémáihoz kapcsolódtak. Célkitűzéseinknek megfelelően alakultak a más szakosztályok tevékenységének témaarányai is: az irodalmi előadások nagyrészt a szocialista, ill. a mai magyar irodalom kérdéseiről; a történelmi a forradalmi és munkásmozgalmakról, szocialista fejlődésünk történetéről; a pedagógiaiak a kommunista nevelés területeiről; a művészeti a filmesztétikai és környezetesztétikai kérdésekről szoltak.

Az ismeretterjesztő tevékenység pontosan nem mérhető — feltételezett — hatásaira. eredményességére a témaválasztás alakításán, alakulásán kívül elsősorban az ismeretanyag feldolgozásának szemlélete, módszeressége hat döntően. Ilyen vonatkozásban figyelemreméltó, hogy az előadások tudományos megalapozottsága, polemikus hangvétele erősödött, ismeretköre mélységben és szélességben konkrétan meghatározottabbá vált (a hallgatók előképzettsége, érdeklődése alapján), az eszmei, világnézeti következtetések megfogalmazása, viták és beszélgetések kezdeményezése, kialakulása egyre szélesebb körben már szinte elmaradhatatlan. Az előadók nagyobb gondot fordítottak a szükséges és hasznos szemléletes előadásmódra és a változatos szemléltetésre (60—70%-os a filmmel, magzóval szemléltetett előadások aránya)

Az ismeretterjesztés hatóköre egyre teljesebben magában foglalja megyénk egész lakosságát. Az adatok is egyértelműen ezt bizonyítják. Az előadások 26,7%-át (578 előadás) ipari-, 53,2%-át (1155 előadás) mezőgazdasági-, 20,1%-át (437 előadás) egyéb területen tartották meg. A résztvevők száma is ennek

megfelelően alakult: ipari 26 728 fő, mezőgazdasági 62 578 fő, és egyéb helyen 23 948 fő. Jellemzőnek mondható az előadások tartalom szerinti megoszlása is:

Természettudományi előadás:

Iparban	347
Mezőgazdaságban	469
Egyéb helyen	128

Társadalomtudományi előadás:

Iparban	231
Mezőgazdaságban	686
Egyéb helyen	909

Az előző évekhez viszonyítva csökkent azoknak a községeknek a száma, amelyekben egyáltalán nem tartottak előadást, és növekedett az olyan különféle intézények, hivatalok és kisebb vállalatok száma, melyekben rendszeres ismeretterjesztés indult meg. Jelenlősen emelkedett az értelmiségi rétegek számára rendezett előadások, viták, kerekasztalkonferenciák aránya is, különösen a szabadegyetemek, fórumok keretében.

A fejlődés egyik legfontosabb alapja az ismeretterjesztés szervezetségének megjavítása. erősödése volt. Az 1966/67-es évadban 98 akadémia (munkás, mezőgazdasági, nők, szülők, ifjúsági, ülnök stb.) 116 tagozatán és 2 szabadegyetem 5 tagozatán az előadások 43%-a hangzott el, és ez az arány jóval magasabb az országos átlagnál. Az akadémia-rendszer elterjedése — amely a gazdasági, társadalmi szervek, vezetők nagyobb aktivitását is jelzi —, igen kedvező lehetőségeket teremtett a tervszerű és rendszeres ismeretterjesztés kibontakozásához és állandó, hasonló érdeklődésű és igényű közönséget biztosított a legtöbb helyen.

Megyénk értelmiségének egyik legjelentősebb mértékű és hatású társadalmi munkájaként kell figyelembe venni az ismeretterjesztő munkában

való részvételt. A megyei szervezetnek 514 tagja van, akik kisebb vagy nagyobb mértékben az értelmiség minden rétegét képviselik. A tagság 61%-a felsőfokú képesítéssel rendelkezik. Városban él 200. falun pedig 314. Kor szerint 35 éven aluli 201, 35—50 éves 224, 50 éven felüli 39. A tagok 73%-a tartotta meg a tárgyalt időszak összes előadásainak 82%-át. Meg kell említenünk, hogy 175 — elsősorban az értelmiségiek számára szervezett — előadást központi előadók (párt- és állami vezetők, neves tudósok, szakemberek) tartottak meg. Ez a gyakorlat egyértelműen hasznosnak és igen eredményesnek bizonyult.

A TIT által szervezett rendezvények között ki kell emelnünk az elsősorban Salgótarjánban megtartott országos és tájjellegű tanácskozásokat, konferenciákat: Országos Kislakásépítési Konferencia, I. Országos Városépítési Konferencia, III. Országos Egészségügyi Vándorgyűlés, a Történelmi és a Filozófiai Országos Választmányok ülése, az Észak-magyarországi Hadtudományi és Nemzetközi szakosztályok tájkonferenciája. Ezek Salgótarján kulturális életét gazdagították, rangját emelték és megyei szakembereink tájékoztatását és továbbképzését is elősegítették.

Joggal mondhatjuk, sikeres és eredményes évadot zárt a TIT megyei szervezete, amely az eljövendő feladatok megoldására készül napjainkban: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójával kapcsolatos program megvalósítására és a TIT V. Országos Küldöttgyűlésének előkészítésére.

KOJNOK NÁNDOR

ARCKÉPEK A MAGYAR SZOCIALISTA IRODALOMBÓL

Szocialista irodalmon azoknak a műveknek az összességét értjük, amelyek a munkásosztály törekvéseit, hangját fejezik ki, s mivel a munkásosztály alapvető érdekeit objektíve a marxizmus tudatosítja, a szocialista irodalom a marxista eszmeiségű, a marxista ideológia hatására, annak talaján született művek összességének is tekinthető. Ez a 19. században született és a 20. században felnövekedett és kiteljesedett, eszmeileg, művészileg egyre rangosabbá váló, internacionalista szemhatárú nagy irodalmi áramlat áthatotta és átalakította az egész modern magyar irodalom arculatát.

A század első évtizedének nagy progresszív hullámai megtörték ugyan az ellenforradalmi kor kultúraellenességén, de a mélyből újra és újra felszínre tört a haladó gondolat, sőt József Attila életművében világirodalmi szinten nyilatkozott meg ez a művészet. Mellette és körülötte alkotói egyéniségek és áramlatok jelentkeztek, a felszabadulással elérkezett lehetőségek számára készítették elő a talajt. A szocialista irodalom mindig is az emberarc szépségének kimunkálásán fáradozott, de a küzdelem olyan viszonyok között folyt, amikor a harmónia gyakran csak a távlatokban élt. Ám ha sokan elnémultak is, ha némelyek életművét károsan befolyásolta is az elnyomás, ha néha téveteg utakon jártak is, mégis valamennyien a nagy emberi és társadalmi felszabadulás felé törekedtek, s így váltak eleven részeivé legértékesebb hagyományainknak.

A magyar szocialista irodalom történetének feltárása nem napjainkban kezdődött meg, hiszen amióta a magyar munkásosztály és eszméi az irodalomban hangot kapnak, írók, kritiku-

sok, irodalomtörténészek igyekeztek egyúttal tudatosítani az irodalom problémáit, felmérni útját. Azonban csak az utóbbi években, az 1957-et követő gazdasági, politikai és kulturális konszolidáció időszakában indult meg szervezeten, összefogottan szocialista irodalmunk hagyományai, szintézisének megteremtésére irányuló kutató és értékelő munka, melynek szellemében, József Farkas, Király István, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós és mások munkássága révén sorra láttak napvilágot monográfiák, tanulmány- és dokumentumgyűjtemények: Mindenki újakra készül, Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből, Elsüllyedt irodalom?, Fiatal életek indulója, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezekhez sorolhatjuk az idei könyvhétre Illés László szerkesztésében megjelent Arcképek a magyar szocialista irodalomból című tanulmánykötetet is, amely 26 írói, költői portrén keresztül mintegy folytonosságában mutatja be a magyar szocialista irodalom történetét, hiszen — bár a tanulmányokban egyes írók élet- és művészi pályájának különböző módszerekkel és eltérő színvonalon felvázolt rajzát találjuk — a jelzések, utalásokból mozaikszerűen összerakható az egész folyamat.

A kötet bevezető, Ady és a szocializmus című tanulmányában Varga József a „népért síró, bús, bocskoros nemes” költő és az új eszme kapcsolatát elemzi és bebizonyítja, hogy Ady a „közeledő szocializmusban” a század nagy reménységét látta, „megérezte a proletariátusban rejlő, új világot, vajdó erőket, megpróbálta érteni a történelmet a maga igazi bonyolultságában, buktatóit csakúgy figyelembe véve, mint előrelendítő tendenciáit. Olykor-olykor

feltörő kételkedését legyőzve végül is amellett a világnézet mellett tett hitet, amelyben a legéletképebb magot látta a jövőre.”

Az 1910-es évektől határozottabb jellegű öltő magyar szocialista irodalom, ezen belül a szépróza úttörő jelentőségű megalapozói Révész Béla és Barta Lajos voltak. A polgári irodalomban gyökerező, s a Nyugat állandó munkatársi gárdájához tartozó két eredeti tehetségű író, szocialista eszmevilágú írásai jelentik a huszadik század eleji magyar forradalmi proletáriródalom legfontosabb hagyományait — olvashatjuk ki Kabos Ernő, illetve József Farkas sok új adatot és összefüggést feltáró tanulmányából.

A forradalmak tüzeiben edződött magyar szocialista irodalom egyik ága 1919 után a nemzetközi proletáriródalommal szoros kapcsolatban, emigrációban tevékenykedett tovább. Az emigrációs irodalom első állomása Bécs volt. A Kassák képviselte ág akkor tért el a Petőfi—Ady vonalat képviselő kommunista eszmeiségű csoporttól véglegesen olyan útra, amely vegeredményben a 40-es években a munkásosztályon kívülre, sajátos, kortalan modernizmushoz vezetett. 1923 után Csehszlovákia, Franciaország, Németország, Románia, majd 1926-tól a Szovjetunió külföldi városai váltak a szervezeten és ideológiailag egyre inkább megerősödött emigrációs irodalom fő központjaivá. Ezt az irodalmat Barta Sándor, Komját Aladár, Karikás Frigyes, Balázs Béla, Gábor Andor, Hidas Antal, Gergely Sándor, Zalka Máté és Illés Béla művészete képviseli a legmagasabb szinten. Írói, emberi portréjukat a kötetben Vászoly Erik, Szabó György, Tálas István, Szabolcsi Miklós, Diószegi András, Garamvölgyi József és Imre Katalin rajzolta meg.

A horthy-Magyarországon tevékenykedő szárny kétségkívül legkiemelke-

dőbb képviselője, — amint ezt Szabolcsi Miklós írása is példázza — József Attila volt: „Az ő költészete mindmáig összefoglalója mindazoknak a kezdeményezéseknek, értékeknek, amelyeket addig a magyar szocialista irodalom létrehozott. De nemcsak lezáró és összefoglaló — egyúttal mertékaró; a magyar szocialista realista irodalomnak nemcsak megvalósítója, de új vonásokkal gazdagítója, továbbfejlesztője is: az ő költészete mintegy meghatározza, irányítja máig a további fejlődést”. Szabolcsi Miklós színvonalas tanulmányában e megállapításait konkrét elemzésekkel bizonyítja be.

E korszakban alkotott a „lázkodó ember” Nagy Lajos, az antifasiszta lírikus Kis Ferenc, Lukács László és Radnóti Miklós, a szocialista irodalmi műhely kialakításában fontos szerepet játszó Bálint György és Révai József is. Róluk Illés László, Pomogáts Béla, Pándi Pál, Tolnai Gábor, Koczkás Sándor és Bodnár György tollából olvashatunk összefoglaló igényű tanulmányt.

A szocialista magyar irodalom körképe nem lehet teljes a szomszédos országokban kibontakozott haladó magyar nyelvű irodalom nélkül, amelynek egyik vezető orgánuma a kolozsvári Korunk volt. A folyóirat neve 1929-től 1940-ig összeforrott szerkesztőjének Gaál Gábornak nevével, akit E. Fehér Pál mutat be az olvasóknak. Salamon Ernőről Ferenczi László, Fabry Zoltánról pedig Varga József rajzolt kitűnő arcképet.

A kötet befejező tanulmányai három jellegzetes, jóval a felszabadulás előtt indult, és napjainkban is kimagasló alkotó egyéniség — Benjámin László, Lengyel József és Darvas József — pályaképét rajzolják meg. Az előbbiekről Diószegi András, az utóbbiról B. Nagy László írt.

A kitűnően szerkesztett, irodalomjegyzékkel ellátott, elegáns kivitelű tanulmánykötet felmérhetetlen segítséget nyújt a továbbiakban a magyar proletáriróadalom történetének kutatásához, eseménytörténetének pontos regisztrálásához, és nem utolsó sorban néhány eszmei és esztétikai probléma tisztázásához. A legnagyobb érdeme azon-

ban mégis az, hogy bebizonyítja: a magyar szocialista irodalom az európai forradalmi irodalom részeként segítette felnőni a szocialista világirodalmat, amely színvonalban és eszmeiségben egyaránt vezető irányzata a ma irodalmának. (Kossuth Könyvkiadó 1967.)

CSONGRÁDY BÉLA

MOCSÁR GÁBOR:

FECSKÉK ÉS MIATYÁNK

Semmilyen társadalom nem szabódíthatja fel magát anélkül, hogy minden egyes ember fel ne szabaduljon. Az egyén szabad, tudatos fejlődése a közösség, a társadalom fejlődésének feltétele. Szocialista világunkban az egyén cselekedetei egy olyan közös ügy szükségszerű mozzanatává lesznek, ahol a meghatározó célokat, azok jelentőségét, a tettek erkölcsi értékét nem lehet fel nem ismerni. S ha mégis vannak osztályok, rétegek, csoportok, melyek a legfontosabb kérdésekben nem látnak világosan, nem értik helyzetüket, szerepüket, jelentőségüket a mában, akkor az első teendő ezen csoportok helyzetének átfogó megismerése, elemzése, feltárása. Nem új dolog, ha megállapítjuk, hogy ebben a kortársi művészeteknek, de különösen az irodalomnak mindig is nagy szerepe volt. Mocsár Gábor közelmúltban megjelent kötetei lassan egy ilyenfajta törekvést körvonalaznak, a falusi élet, az új viszonyok között sok kínnal boldoguló parasztság problémáihoz kapcsolódva. Mocsár Fecskék és miatyánk

címmel megjelent új elbeszélés-gyűjteményét szerves folytatásnak tekinthetjük; a Nyitott tenyér, a Pirostövű nád című, jól ismert és sokat vitatott kötetekben felvetett kérdések továbbvitele, végigelemzése adja az elbeszélés-ciklus gondolati magvát. Mocsár kitűnően ismeri ábrázolt világát, hiteles szavú elbeszélő. Vállalja a nehezeti; igazat mondani a faluról, őszintén segíteni a kibontakozást. S mivel mindez nemcsak rendkívüli erőfeszítést kívánó művészi feladat, de politikai tett is, feltétlenül elismerő szót érdemel Mocsár írói bátorsága. Nem igaz, hogy nálunk ma már nem kell bátornak lenni akármiféle igazság megírásához. Nagyon sok szimpatikus, becsületes törekvésnek gátját szegi még a gyanakvás, a dogmatikus szemléletből visszamaradt differenciálatlan valóság-látás, értékrendszer.

Mocsár állja a vitát. Ezt igazolja a Fecskék és miatyánk című kötet valamennyi írása. A címadó elbeszélés Holló Imréje izgatásról, lázításról be-

szél, nyomozni kezd, mikor a lényegében valós problémákat sűrítő, modern miatyánk a kezébe kerül. A hollóimrök úgy vélik mindig is, hogy a rend, a mindenáron-fegyelem érdekében joguk van fellépni a bíráló szó ellen, holott a közösség valóságos érdeke egészen mást kívánna — elemzést, vizsgálatot —, de nem sokkal éltetőbb-e a zavaros víz, a tespedt csendesség a hollóimréknek, mint a nyílt őszinte vita légköre, s az egészséges aktivitás változtató szándéka? Lehet, hogy erőltetett a „körtágítás”, de én igen gyakran Mocsár paraszti témájú írásai körül is valami hasonló fogadtatás, lefojtási szándék születését, burjánzását érzem.

Murin Béla, a kötet téesz elnök hőse, az elbeszélésciklus központi figurája a falut, az új paraszti életet éppen csak megismerő, jószándékú, de egyáltalán nem hősi jellemű hős megdöbben a téesz miatyánk tagadott igazságán, s bár tudja, az általános kép mennyire más, megijeszti, hogy az egyes, az egyedi, a jelenség szintű mégis mennyire egyező a súlyos vádakat felszínre hozó gúny-körképpel.

„Mi atyánk, ki vagy a mennyekben, mi bent vagyunk a téeszben, az öregek a határban, a fiatalok az irodában, a vezetők a kocsmában, a téesz nagyon kincs, aki nem lop annak nincs. Bocsd meg a mi vétkeinket, mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Amen”

Csoda-e, ha ez a kép, — ha torz, s részleteiben néhol igazságtalan is — nyugtalanítja az elbeszélésciklus becsületes embereit? „Nekünk jó az, ha a munkánk semmit sem ér? Útjuk vágjuk, aztán seholy semmi” — vetik Murin Béla téesz elnök szemére panaszaikat a kötet juhász hősei. Murin megérti, magáénak érzi gondolataikat, tenni akar, s ahogy erejéből futja, tesz is. Dehát az előrelépés az adott közeg-

ben nem is olyan egyszerű. Végső Imrékkel, Hollókkal együtt újat teremteni heroikus munka, s ha az emberi kapcsolat feltételek már jó értelemben adottak is, akkor is jelentkezik a hogyan. Murin látja maga körül a lehetőségeket; Szakadati módszereivel dolgozzon, aki téesz elnök létére becsapja meg az atyaistent is, csak hogy döljön a pénz a közös kasszába, vagy úgy mint Dobó, a diószegi elnök, csak saját pazar jólétével, reprezentatív vegetációjával törődve, vagy kupecmódra, mint Borsai, aki kommunista létére nem akarja a kommunista társadalmat, mert pénz nélkül nem tudja elképzelni az életet, a jövőt, vagy lassú víz módjára, taktikus, régi paraszti logikával számíthatva, mint Hadas, a Béke téesz elnöke? Vagy valahogy másképpen? Igen, valahogy másképpen kellene! S érezzük, Murinban, ha néha gyengül is az akarata, s csúszik is az önkontroll, mégis van annyi erő, tudás, lelemény, hogy tudja majd másképpen, jól csinálni, rendezni a téesz dolgait. Szocialista módon.

Mocsár nagyszerű érzéssel teremt élővé paraszti hőseit, mondanivalója sehol nem válik szürke papírfigurák szajkózásává, mint ez gyakorta előfordul ma, a faluval foglalkozó, paraszti témájú alkotásokban.

Mocsár faluképét, életelezését igaznak fogadjuk el, akkor is, — vagy talán éppen azért —, ha a negatív vonásokat nem ellenpontozza minduntalan az előrelépés, a kibontakozás rózsaszín tükröképével; egyszerű, hétköznapi logikával felfogható utakat sejtet csak a lassan meginduló változásokról. Ahogy a Kettős novella Ánicska Jánosa küszködik, harcol a téesz, a közösség vagyonáért az égő juhakolban, ahogy Juhász Feri bácsi a novella téesz elnök hőse vezetőként közel kerül az emberekhez, ahogy Murinban formálódik a „földalatti tenger”

felhasználásnak terve, ez mind-mind a kibontakozó új, előreváltozó élet jele. Talán villanásnyi motivációban is elégséges alap ez a hithez, hogy ha nem is valami varázsütésre, csodaszóra, de lassan, a kitartó munka, az átnevelés nyomán szocialistává fejlődik a falu. S nem lesz igaz a téves miatyánk egyetlen sora sem.

Mocsár új kötete, a Fecskék és miatyánk izgalmás, szenvedélyektől fű-

tött olvasmány, egyenletes jó írói teljesítmény. Túlírtásnak, éretlen humornak nyoma sincs ezekben a Mocsár írásokban, kiérleltég a jellemző. A Fecskék és miatyánk fontos, jelentős híradás az új utakon járó paraszt-ságunkról.

(Tiszatáj Magvető, 1967.)

ERDŐS ISTVÁN

SZÉP VERSEK 1966

Nemrégén jelent meg a Magvető kiadónál szerkesztett Szép Versek című sorozat legújabb kötete, amely az 1966-ban publikált legjelentősebb költeményeket tartalmazza. A vállalkozás — már rövid idő alatt is — nem csupán a versolvasók táborának gyarapításában, hanem nevelésében is jelentős feladatokat végzett el. A Szép Versek antológia első ízben 1963-ban, a Versbarátok Körének jutalom-kötetként jelent meg 2000 példányban. A kiadó — ez dicséretére válik — fokozatosan a szélesebb rétegek számára is hozzáférhetővé tette a kiadványt. Az idén már 66 költő, 331 versét 27 900 példányban adta közre. De nemcsak a példányszámban mutatkozott fejlődés: a kezdetben is igényes megjelenési köntös izlésesebbé vált, a tartalomhoz igazodva valóban szép kivitelűt kapott.

Az eredeti program szerint, a különféle folyóiratokban egy-egy év alatt megjelent versek legjavát akarták — nem kritikai szempontok alapján — összegyűjteni. Ennek az elvnek hangoztatása ellenére a szerkesztők egy láthatatlan értékskálát állítottak fel, amelyet azonban az olvasónak kell mozgatni. A költemények egymásmellettsége ugyanis eleve arra ösztönöz, hogy az olvasottakon gondolkozzunk, értékeljünk, elhatároljunk és csoportosítsunk, vagyis valamiféle szerkesztői „utómunkálatokat” végezzünk. Természetesen az önmagunk által elfogadott, kialakított és védelmezett kritikusi vélemény alapján. Amiért tehát jó dolog egy év vers-termését ilyenféle „monográfikus” szempontok alapján kiadni, nemcsak az a tény, hogy vázlatos képet kapunk a magyar költészet legfrissebb eredményeiről, hanem az, hogy az olvasót továbbolvasásra, alaposabb tájékozódásra serkenti igazának védelme érdekében.

Ha a sorozat legújabb kötetét kezünkbe vesszük, első látásra megállapíthatjuk, hogy napjaink költészetének valóban legjelentősebb alkotói és versei kaptak benne helyet. Szerencsére: nem protokolláris szemlélet érvényesítése alapján. A kötetben például nem szerepel Illyés Gyula, Áprily Lajos, vagy a fiatalok közül Ágh István, Buda Ferenc, Rákos Sándor, Stetka Éva, s ezzel izgalmas utánjárásra és annak eldöntésére készíti az olvasót: helyes volt-e a válogatás. Ha nem, miért nem, ha igen, miért igen?

A megjelentek névsorát olvasva megállapítható, hogy a magyar költészet törzsgárdája adja a kötet gerincét, hogy a szerkesztők rugalmasan alkalmazott gyakorlata a „standard”-tagok mellett jelentős teret biztosít a körülbelül azonos szinten mozgó alkotások közötti válogatáshoz. Az elmúlt évi kötethez képes a jelen kiadásban szereplő hatvanhat költő közül tizennyolc a tavalyi kötetben nem szerepelt. Ez a cserélődés egészséges, mert így ad lehetőséget — különösen a fiatal költők számára —, hogy valóban pályájuk legértékesebb darabjai kerüljenek publikálásra. Bár ez esetben nem azt jelenti e szám, hogy ennyi „új” költő jelentkezett volna egy év alatt. Hamar megállapítható, hogy jórészt ismert, neves, alkotókról van szó, ami csak növeli a szerkesztők iránti szimpátiánkat.

A legfiatalabb generáció képviselőiként Bella István, Serfőző Simon versei kaptak helyet a kötetben. Napjaink klasszikusai közül Juhász Ferenc — bevezető próza-verse, Kassák Lajos, Nagy László, Benjámín László versei szerepelnek az antológiában. A költemények — nemcsak az övék, hanem

a névszerint fel nem soroltaké is —
maradandó esztétikai élményt nyúj-
tanak az értő szándékkal feléjük for-
duló olvasóknak.

A sorozatot Mátyás Ferenc és Z. Sza-
lai Sándor szerkeszti.

HORVÁTH ISTVÁN

